

# subverzivac

Povremenik za nove emancipacijske borbe • broj 09 • Zagreb • prosinac 2020. • besplatan primjerak

[www.subversivefestival.com](http://www.subversivefestival.com)

## 13. SUBVERSIVE FILM FESTIVAL

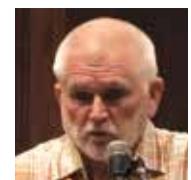
Igrana konkurencija / Dokumentarna konkurencija / Retrospektiva: Sergej Dvorcevoj / Hommage: Albert Camus / Film XX - Ženski filmski narativi

## SUBVERSIVE FORUM / KONFERENCIJA

David McNally, Mike Davis, Radhika Desai, John Bellamy Foster, Peter Drucker

## 4. ALTEREKONOMSKI FORUM / BALKAN FORUM

Éric Toussaint, Omar Aziki, Anne-Sophie Bouvy, Stathis Kouvelakis, Mats-Lucia Bayer, Costas Lapavitsas, Catherine Samary, Tijana Okić, Miguel Urban



**Mike Davis**

Geopolitika korona virusa u svjetlu američkih izbora



**John Bellamy Foster**  
Povratak prirode:  
Socijalizam i ekologija



**Radhika Desai**  
Budućnost kapitalizma  
leži u ravnoteži  
međunarodne moći



**David McNally**  
Kapitalizam, rasa i  
izbori u SAD-u



**Peter Drucker**  
Heteronacionalizam vs.  
homonacionalizam vs.  
kvir internacionalizam

**Catherine Samary**  
**Éric Toussaint**  
**Tijana Okić**  
**Costas Lapavitsas**  
**Stathis Kouvelakis**  
ReCommons- Europe  
for a New Popular  
Internationalism in  
Europe



**Sergej Dvorcevoj**  
Masterclass predavanje

# 13. Subversive Festival

28.11.-15.12.2020.

## Kreativni neposluh



# 13. Subversive Festival

## – Kreativni neposluh



**13.** izdanje Subversive Festivala održat će se od 28. studenog do 15. prosinca na nekoliko zagrebačkih lokacija (kino Kinoteka, Dokukino KIC, Kulturno informativni centar i francuska Medijateka) i na online platformi volimdokumentarce.net uz natjecateljski (nagrada *Wild Dreamer*) i poprtni filmski program, diskurzivni program, izložbu fotografija te sa više desetaka gostiju – svjetskih intelektualaca, umjetnika, filmaša i aktivista.

Ovogodišnja festivalska tema **Kreativni neposluh** inspirirana je razmišljanjima pišca Alberta Camusa o odnosu umjetnosti i pobune u izvanrednom stanju. Dok Europa tone u lockdown, uvode se policijski satovi i crvene zone,

zatvaraju barovi, restorani, kina, kazališta, ulice su sve praznije, ljudi se s pravom pitaju kakve će biti društvene i ekonomske posljedice svih tih mjeru i odluka. U suradnji s Institut Français i Arhivom obitelji Camus povodom 60. obljetnice smrti Alberta Camusa donosimo izložbu portreta i obiteljskih fotografija iz privatne kolekcije njegove kćerke Catherine koja će se održati u Medijateci, te filmsko-diskurzivni program koji uključuje hrvatsku premijeru dokumentarca *Životi Alberta Camusa*.

Natjecateljski program **13. Subversive Film Festivala** održat će se od 28. studenog do 7. prosinca i donosi dvadesetak recentnih filmskih naslova koji su obilježili tekuću godinu i problematiziraju socijalne nepravde, društvene promjene, ženska prava i pra-

va manjina, queer estetiku, studentske i radničke pokrete, te nasljeđe kolonijalizma, a natječe se za nagrade **Wild Dreamer** za najbolji dokumentarni iigrani film.

Filmski program otvorit će u subotu, 28. studenog u 20 sati u kinu Kinoteka *White Riot* nezaobilazni vodič iz glazbenog aktivizma o formiranju Rock Against Racism (RAR) inicijative koju su oformili britanski aktivisti, reggae/ska i punk rock glazbenici (The Clash, Tom Robinson, X-Ray Spex, Steel Pulse, Sham 69 i drugi) okupljeni oko fanzina *Temporary Hoarding* (koji itekako rezonira danas u tmurno doba Brexita i uspona ekstremne desnice. Publika koja zbog epidemioloških mjeru neće stati u Kinoteku moći će film paralelno gledati preko online platforme volimdokumentarce.net).

U programu se izdvajaju novi filmovi renomiranih autorskih imena kao što su **Rithy Panh** (*Iradicacija* – najbolji dokumentarac ovogodišnjeg Berlinalea), **Hubert Sauper** (*Epicentar*, dobitnik Velike nagrade žirija na Sundance Film Festivalu), **Hong Sang-soo** (*Žena koja je bježala*, Srebrni medvjed za najbolju režiju) te legendarni **Alexander Kluge** i njegova posljednja suradnja s filipinskim pancerom **Khavnem** (*Orfeja*). Tu su i filmovi najzapaženijih mladih autora – trostruki pobednik Venecijanskog filmskog festivala *Pusta zemlja* iranskog redatelja **Ahmada Bahramija**, *Oblak u njezinoj sobi* kineske sineastice **Xinyuan Zheng Lu**, eksperimentalni vizualni dnevnik koji je odnio najviše priznanje u Rotterdamu, te halucinantni gerilski manifest *Los Conductos* kolumbijskog redatelja **Camilia Restrepo** koji je nagrađen kao najbolji debitant na filmskom festivalu u Berlinu. Na programu je i uznemirujući aktivistički doks *Dobro Okić*. ★

došli u Čečeniju Davida Francea o jedinom konclogoru za LGBT populaciju na svijetu, te niz drugih važnih naslova – detaljni raspored projekcija i opis programa bit će objavljen u ponedjeljak, 23. studenog.

Filmovi iz programa Subversive Film Festivala moći će se pogledati u kinu Kinoteka uz poštivanje epidemioloških mjeru ali i online putem platforme [volimdokumentarce.net](#) gdje će biti dostupni za gledanje od 28. studenog do 7. studenog bez posebnog dnevnog rasporeda.

Ovogodišnji **Subversive Forum** održat će se u potpunosti *online* uz sudjelovanje svjetskih autorica i autora, **Johna Bellamy Fostera** eколоškog sociologa i profesora na Sveučilištu Oregon i urednika časopisa *Monthly Review*, **Mikea Davisa** kritičara zelenog kapitalizma i profesora emeritus na odsjeku Sveučilišta u Kaliforniji, **Radhike Desai**, teoretičarke i profesorce na Odsjeku za političke studije i direktorice Istraživačke grupe za geopolitičku ekonomiju pri Sveučilištu u Manitobi; **Petera Druckera**, jednog od vodećih marksističkih teoretičar kvir studija te istraživača na neprofitnom Međunarodnom Institutu za istraživanje i obrazovanje u Amsterdamu, te **Davidu McNallyja** kritičara tržišnog socijalizma i profesora Političkih znanosti na Sveučilištu York. Izdvajamo i razgovore s renomiranim francuskim filozofima i piscima: **Ericom Vuillardom** (*Rat siromaha*), **Geoffroyjem de Lagasnerijem** (*Umijeće pobune: Snowden, Assange, Manning*) i **Marie-José Mondzain** (*Može li slika ubiti?*) u sklopu kojih ćemo predstaviti nadolazeća hrvatska izdanja njihovih aktualnih knjiga.

**Alter ekonomski forum** tematski fokusira postpandemijski razvoj, kooperativnost i kreativnost. Na panelima koje će moderirati **Dimitrije Birač** diskutirat će vodeća imena europske ljevice, autori *Manifesta za novi narodni internacionalizam u Europi*, svojevrsnog nacrta konkretnih političkih mjeru u službi svih radnih naroda Europe. Na prvom panelu nastupit će **Eric Toussaint**, **Omar Aziki**, **Anne-Sophie Bouvy**, **Stathis Kouvelakis** i **Mats-Lucia Bayer**, a na drugom panelu sudjeluju **Costas Lapavitsas**, **Catherine Samary**, **Eric Toussaint** i **Tijana Okić**. ★

Pitanja pripremile:  
**Andreja Gregorina, Karolina Hrga, Ivana Jandrić**

– **Koja je uloga socijalizacije bankarskih gubitaka u kontekstu akumulacije kapitala?**

**O**d 2008. godine nalazimo se u krizi koju su prouzrokovale velike banke, a započela je bankrotom tvrtke Lehman Brothers. Trošak za populaciju bio je ogroman, jer su vlasti SAD-a, kao i razne vlade u EU i drugdje, spasile krupne banke koristeći javna sredstva.

Primjerice, u Španjolskoj je prije bankarske krize javni dug iznosio 36 posto BDP-a (bruto društvenog proizvoda), a neposredno nakon spašavanja španjolskih banaka, dug je porastao na 100 posto BDP-a, što je u potpunosti uzrokovan socijalizacijom gubitaka privatnih banaka.

Posljedice su značajne jer vlade koriste ogroman javni dug kao izgovor, tvrdeći da je javni dug previsok zato što je država predarežljiva, te da bismo trebali srezati socijalnu potrošnju, implementirati dodatne mјere štednje i privatizirati državna poduzeća kako bismo otplatili javni dug, itsl. Trenutno se nalazimo u takvoj situaciji.

– **Koja je bila svrha deregulacije finansijskog sektora u 1970-ima? Kakve je to posljedice ostavilo na radništvo i većinu svjetske populacije?**

1929. godine je došlo do velikog kraha Wall Streeta, zbog čega je 1930-ih nekoliko vlada, počevši od vlasti SAD-a, kojom je predsedavao Franklin Roosevelt, discipliniralo banke te odvojilo depozitne od investicijskih banaka. Evropske su vlasti učinile isto u godinama poslije Drugog svjetskog rata – u Zapadnoj Europi i u socijalističkom bloku nije bilo mјesta za privatne banke tijekom 1960-ih, 70-ih i 80-ih.

Stvari su se u Zapadnoj Europi i SAD-u zaista počele mijenjati 1980-ih kada su velike

### subverzivac

Br. 09, prosinac 2020., Ovo izdanje dio je projekta 13. Subversive Festivala • DIREKTOR SUBVERSIVE FESTIVALA, IZVRŠNI PRODUCENT I KOORDINATOR SVIH PROGRAMA: **Nikola Devčić** • DIREKTORICA SUBVERSIVE FILM FESTIVALA: **Dina Pokrajac** • SELEKTORI SUBVERSIVE FILM FESTIVALA: **Dina Pokrajac, Dragan Rubeša** • UMETNIČKI ŽIRI 13. SUBVERSIVE FILM FESTIVALA: **Panos Kotzathanasis, David Lušić, Sabine Putorti** • DIREKTORICA SUBVERSIVE FORUMA: **Karolina Hrga** • STRUČNI SURADNICI SUBVERSIVE FORUMA: **Tomislav Brlek, Nenad Rizvanović, Dimitrije Birač, Dina Pokrajac, Bartul Čović** • VODITELJI ALTEREKONOMSKOG FORUMA: **Dimitrije Birač, Karolina Hrga, Karlo Vujeva** • VODITELJI KONFERENCIJE: **Karolina Hrga, Leonardo Kovačević** • STRUČNI SURADNICI KONFERENCIJE: **Bruno Kragić, Mario Kikaš, Maja Solar, Mia Gonan, Mišo Ušulica, Martin Beroš, Zlatko Wurzberg, Petar Milat, Vedran Horvat** • VODITELJICA ODNOSA S JAVNOŠĆU I UREDNICA DRUŠTVENIH MREŽA: **Jelena Svirčić** • VODITELJICA TEHNIKE: **Jasna Čagaj** • IZVRŠNI PRODUCENT I TEHNIČKA PODRŠKA: **Vedran Grlić** • PRIJEVOD FILMOVA I TITLANJE: **Vanda Gajsak Đokić – DOBBIN D.O.O.** • PROJEKCIIONISTI: **Igor Šubat i Miroslav Kranjčec** (kino Kinoteka), **Vatroslav Živković** (Dokukino KIC) • BLAGAJNA: **Lidija Ružak i Doris Šimundić** (kino Kinoteka), **Drago Toroman** (Dokukino KIC) • FOTO I VIDEO DOKUMENTACIJA: **Sanja Bistričić, Martin Beroš** • VIZUALNI IDENTITET: **Ruta** • WEB DIZAJN: **BozooArt** • PROGRAMIRANJE WEB STRANICE: **Goran Zubak** • AUTOR FESTIVALSKE ŠPICE: **Vedran Grlić** • AUTOR NAGRADE WILD DREAMER: **Nikola Vudrag** • GLAVNA UREDNICA SUBVERZIVCA: **Karolina Hrga** • IZVRŠNI UREDNIK SUBVERZIVCA: **Martin Beroš** • UREDNIŠTVO: **Vanja Ackie, Karolina Hrga, Martin Beroš, Dina Pokrajac, Dragan Rubeša, Dimitrije Birač** • PRIJEVOD: **Dina Pokrajac, Karolina Hrga, Martin Beroš, Vanja Ackie, Ivana Jandrić, Tihana Bertek, Matea Grgurinović, Goran Vujasinović** • LEKTURA: **Martin Beroš, Karolina Hrga, Vanja Ackie, Dina Pokrajac** • TISAK: **Grafomark d.o.o. Kolding** • ZAHVALE: **Maja Jurić Ivoš i Mario Kozina** (kino Kinoteka), **Petar Bujas** (KIC), **Guillaume Colin, Thomas Schnabel, Olenka Zahorodni, Mišo Ušulica** (Institut français), **Vanja Jambrović, Oliver Sertić i Nika Bobić** (Restart), **Nebojša Slijepčević, Alexandre Alajbegović, Catherine Camus**, Srpsko narodno vijeće i uredništvo Novosti, **Nina Rašidović, Jelena Nikodić, Gabrijela Rakić** (Naftalina), **Antonija Ikica** (Dekod), **Anamarija Grbin** (HINA), **Hrvoje Krstičević** (Dokumentarni net), **Ivana Pejić** (Kulturpunkt.hr), **Tena Razumović Žmara i Robert Tomic Zuber** (R+), **Ivor Fuka** (Lupiga), **Tihana Bertek** (Vox feminae), **Tomislava Sila** (N1), **Kristina Vrdoljak** (Radio Student), **Jean-Pierre Rehm, Luka Resanović**

Predstavljamo goste:

# Éric Toussaint

banke uspjele uvjeriti vlade da ukinu zakone koji su tijekom 40-50 godina nametali važne disciplinske mјere privatnim bankama. Restauracijom kapitalizma u Istočnoj Europi, te privatizacijom i usponom moći oligarha u svim kapitalističkim društvima, našli smo se u situaciji u kojoj ne postoje pravila igre te su privatne banke mogle činiti što su željele.

Zašto su banke željele deregulaciju? Zato što su htjele maksimirati svoje profite, a da bi maksimirale svoje profite, željele su razviti spekulativno poslovanje; da bi razvile spekulativno poslovanje, bilo je važno da mogu koristiti depozite stanovništva te ih investirati u spekulacije. Uvjericemo se da vlade da dokinu podjelu između depozitnih i investicijskih banaka, što je u konačnici, 2007./2008., prouzrokovalo veliku bankarsku krizu.

— **Kako biste definirali finančializaciju i zašto je problematična?**

Finančializacija kapitalističkog društva označava da uloga finančija, finančiskih aktivnosti i transakcija, zauzima puno značajnije mjesto nego u prošlosti kapitalističkih sistema. Ne radi se o promjeni prirode kapitalističkog sistema – još uvek se radi o kapitalističkom sistemu – no u 19. stoljeću te u prvih 70 godina 20. stoljeća, investicije velikih korporacija u proizvodnju bile su puno značajnije nego danas. Od 1980-ih i 90-ih finančiske transakcije i investicije na čisto spekulativnoj razini postaju sve važnije.

To se ne događa samo zato što privatne banke konsolidiraju vlastitu aktivnost, nego i zato što velike, tzv. industrijske korporacije poput IBM-a, General Motorsa, Forda, Renaulta itd., sve više kapitala usmjeravaju prema finančskim aktivnostima, a ne proizvodnji. Dakle, finančializacija kapitalizma nova je faza kapitalističke evolucije koja daje sve više prostora finančskim i spekulativnim aktivnostima, odnosno fiktivnom kapitalu koji se ne investira u proizvodnju.

— **Orodnjena, odnosno rođeno konstituirana tržišta rada i finančiska tržišta proizvode specifične oblike rodne opresije. Možete li proširiti argument o finančializaciji i komentirati strukturalni udar na socijalnu reprodukciju, koji ne pojačava samo klasne, nego i rodne te rasizirane društvene podjele?**

Mikrokrediti su najbolji primjer orodnjene kompozicije finančializacije. Većina svjetske populacije živi u ze-



Restauracijom kapitalizma u Istočnoj Europi te privatizacijom i usponom moći oligarha u svim kapitalističkim društvima, našli smo se u situaciji u kojoj ne postoje pravila igre te su privatne banke mogле činiti što su željele.

## Mikrokrediti su najbolji primjer orodnjenosti finančializacije

mljama u razvoju, gdje se pojavio novi oblik industrije finančiskog poslovanja – mikrokrediti, odnosno mikrofinanciranje.

Mikrofinanciranje snažno podržavaju vlade, velike korporacije i Ujedinjeni narodi. Jedan od glavnih gurua mikrokreditiranja, Muhammad Yunus iz Bangladeša, primio je Nobelovu nagradu prije nešto više od 10 godina.

Mikrokreditiranje je metoda kojom kapital u kapitalističko funkcioniranje društva uvodi velik broj žena koje žive u zemljama u razvoju, a još nisu direktno uključene u kapitalističke, tj. tržišne odnose. Dvije milijarde odraslih osoba na svijetu još nema bankovni račun. Dakle, mikrofinanciranje se sastoji od davanja vrlo malih zajmova siromašnima, a 80 posto mikrokredita na svjetskoj razini koriste žene.

Mikrofinancije omogućavaju davanje malih zajmova ženama, što ih uvodi u logiku zaduživanja i uzimanja novih zajmova jer su kamate vrlo visoke. Većina žena koja uzima zajam putem mikrokredita treba i drugi ili treći zajam kako bi pokušala vratiti prvi zajam. One ulaze u ciklus beskonačne zaduženosti, i još dublje ulaze u siromaštvo, što dovodi do porasta stupnja eksploatacije i opresije. Mikrokrediti su dobar primjer načina na koji finančije u trenutnom, kapitalističkom svijetu mogu dovesti do stabilizacije ili jačanja opresije žena.

— **Koји su ključni strukturalni i realni preduvjeti za odbi-**

janje nastavka takvog ciklusa zaduživanja?

Kao prvo, valja naglasiti da je sistem zaduživanja postojao i prije kapitalističkog sistema. Zaduživanje je način da se siromašne liši imovine. Siromašni su već 5000 godina potlačeni ili eksplorativirani kroz zaduženost. U antici su ljudi stoljećima pretvarani u robove jer nisu uspijevali vratiti dugove. Ovakav prekapitalistički tip sistema duga i dalje postoji u suvremenom svijetu. Primjerice, u Pakistanu je milijun ljudi prisiljeno raditi u ciglanama jer se ne uspijevaju riješiti duga.

Sistem duga je u posljednjih trideset godina u kapitalističkim društvima evidentno ojačao jer su nadnlice u većini zemalja pale, pa je većina najamnih radnika i radnica bila primorana na zaduživanje kako bi održala razinu potrošnje. Ulagali su u kredite kako bi kupili automobil, kuću, a u državama kao što su UK, SAD i Kanada – ne bi li platili obravaranje. Studentski dug u SAD-u iznosi čak 1,3 bilijuna (1 300 000 000 000) dolara.

Također, treba se prisjetiti krize drugorazrednih hipotekarnih kredita u SAD-u 2006./07., kada su desetci milijuna siromašnih obitelji izgubile domove jer nisu bile u stanju vraćati svoj hipotekarni dug. Isto se dogodilo u pojedinim državama bivše Jugoslavije i Mađarskoj, jer su banke iskoristile ljudе, "nudeći" im ili "predlažući" kredite vezane uz tečaj švicarskog franka. Veliki broj ljudi nije uspijevao podmirivati rate duga i bili su suočeni s deložacijom. Dakle,

pitanje duga danas je važnije nego ikada prije.

Nalazimo se u Hrvatskoj, gdje jedna od opasnijih desno orijentiranih stranaka koristi prosvjede protiv deložacija na populistički način. To je izazov za ljevicu i radikalnu ljevicu – potrebno je prilagoditi strategije novoj situaciji. Moramo se boriti za više nadnice i dostojanstvene uvjete rada u tvornicama i javnim službama, no moramo u obzir uzeti i zaduženost kućanstava, hipotekarni dug i potrošački dug te postavljati zahtjeve vezane uz ta pitanja. Ako ljevica to neće biti u stanju učiniti, populističke fašističke organizacije iskoristit će taj prostor za konsolidiranje i povećanje broja istomišljenika u narodu.

— **Možete li objasniti vezu zaduživanja i ideje o beskonačnom rastu? Kako nam činjenica da živimo na planetu s ograničenim resursima može pomoći da prevladamo obje ideje?**

Potpuno je jasno da je ideologija beskonačnog rasta vrlo opasna, da postoje ograničenja rasta te da bismo se trebali riješiti ovakve opsesije rastom. Naravno, trebamo se riješiti i kapitalističkog sistema te nužnosti financiranja potrošnje kroz zaduživanje.

Trebali bismo promicati drugačiji tip društva, u kojem su osnovne ljudske potrebe zadovoljene, zahvaljujući potpuno novom funkcioniranju društva, koje stavlja prioritet na javne službe te isključuje kapitaliste iz različitih sektora društvenih aktivnosti. Čitavi

bankarski i osiguravajući sektor trebali bi biti pod monopolom javnosti. Isto tako, energetski sektor trebao bi biti 100 posto javan ako želimo promicati ekološku tranziciju i boriti se protiv klimatskih promjena.

— **Kako bi poništavanje nelegitimnih duga utjecalo na globalnu ekonomiju i je li to dovoljno za ostvarivanje značajne društvene transformacije? Kako izgraditi alternativu neoliberalnoj globalizaciji?**

Poništavanje ili otpis nelegitimnog duga oslobođilo bi desetke ili stotine milijuna ljudi iz sistema dužništva koji ih tlači, no isto tako je vrlo jasno da, iako se radi o nužnom uvjetu, on nije dovoljan za promjenu cijelog sistema. Trebali bismo promicati druge strukturne promjene koje se tiču novca, banaka, poreza i javnih usluga. Pitanje borbe protiv nelegitimnog duga trebalo bi biti nadopunjeno drugim zahtjevima i dio sveobuhvatnog antikapitalističko-feminističko-internacionalističkog programa nadilaženja različitih vrsta opresije unutar kapitalističkog sistema. ★

S engleskog transkripta  
prevela: Ivana Jandrić

Razgovor je obavljen u svibnju 2018. godine tijekom 11. Subversive festivala. Preneseno s portala slobodnifilozofski.com. Video snimka dijela intervjua prikazana je u dvadeset i devetoj epizodi edukativno-mozaične emisije "Promjena okvira", emitirane 31.5.2018. na TV Istra te uskoro dostupne na SkriptaTV.

Predstavljamo goste:

# Costas Lapavitsas



## Syriza nije bila dorasla povjesnoj stvarnosti

Pitanja: Martin Beroš,  
Karolina Hrga

**— Progresivni akteri na različite načine pristupaju pitanju članstva u Evropskoj uniji i eurozoni. Od djelomičnog odvajanja od Europske unije, primjerice izlaskom iz eurozone uz ostanak u EU, preko pokušaja reformiranja europskog političkog projekta u cjelini, do rješenja koja se temelje na izgradnji drugačijih saveza izvan EU. Koju opciju preferirate i zašto?**

**V**eć dugo zagovaram da Grčka i druge periferne zemlje napuste monetarnu uniju, i da se uhvate ukoštač s ekonomskim i socijalnim politikama Europske unije. Radi se o dvije različite stvari. Kad razmišljamo o alternativnim europskim aranžmanima, trebamo uzeti u obzir da Europska unija i eurozona, današnja okosnica EU, nisu ispunile navedena obećanja. Nema konvergencije, ne radi se o partnerstvu jednakih, već o institucionalnom okviru koji je u Europi stvorio podpodjele između jezgre i periferije i to se neće, niti se može preokrenuti.

Naše rasprave o koracima koje bi trebale poduzeti zemlje periferije, ali i jezgre, moraju poći od te činjenice.

Dakle, s obzirom na navedeno, smatram da bi periferne zemlje trebale smjesti izaci iz europske monetarne unije, koja bi u svakom slučaju trebala biti ukinuta, čak i za zemlje jezgre. Periferne zemlje potom bi se morale suprotstaviti politikama same Europske unije dok pokušavaju obnoviti svoje ekonomije. Ne krenu li tim putem, zadržat će se na periferiji unedogled.

**— Je li postojao način da Grčka 2015. godine odbaci euro bez socijalne cijene koja bi kao posljedica takvog poteza došla na naplatu većini stanovništva?**

Znamo da se povijest ne odvija linearno, iskustvo nam je to više puta pokazalo. Ne smijemo zaboraviti da u povijesti postoje skokovi, prekidi i nove situacije koje iz njih izvriju. Promotrimo li Grčku s tim na umu, potpuno je jasno da je 2015. postojao trenutak, ili čak nekoliko trenutaka kada je Grčka mogla učiniti društveni i ekonomski skok. Nema sumnje da u tome leži važnost 2015. godine, a naročito njenih prvih 6 mjeseci, kada je historijsko vrijeme bilo kondenzirano i akcelerirano.

Oni koji u takvim situacijama traže apsolutnu izvjesnost ne razumiju kako se povijest kreće i kako se društvo razvija. Nema potpune izvjesnosti u tim stvarima i ako na njoj inzi-

stirate, nikada nećete ništa promijeniti. No, razumno je smatrati da su *neke* stvari izvjesne i da ih *morate* učiniti jer su bitne za društvenu evoluciju. Ipak, najvažnije od svega je razumjeti što *ne smijete* učiniti, a to bi trebalo biti jasno.

Grčka je 2015. godine nesumnjivo bila u takvoj poziciji, do čega je došlo zbog ulančavanja ekonomskih, društvenih

nih i političkih silnica, koje su tijekom prethodnih godina aterirale na Syrizu, odnosno konkretnije na Alexis Tsiprasa, kao čovjeka koji je personificirao mogućnost promjene. To je bila realnost, i to je ono što se naprsto događa u povijesti. Tsipras nije bio kadar suočiti se s povijesnim izazovom.

**Nema velikih promjena, povijesnih skokova i prijeloma u povijesnoj evoluciji društava, a da se za to ne plati određena cijena. Međutim, cijena bi bila puno manja, a izglednost društvenog razvoja daleko veća.**

**Omogućili bismo grčkom društvu i Europsi novu putanju. Syriza je propustila iskoristiti priliku koju joj je povijest pružila, predala se i vratila na *status quo*.**

U Svakovoj ekonomskoj krizi odredena pitanja postaju njezine fokalne točke. Ne postoji apstraktna ekomska kriza, a stoga ni apstraktna kapitalistička kriza. Kapitalistička kriza je uvek konkretna, uvek postoje neka pitanja oko kojih konvergiraju glavne silnice krize. Pozicija koju zauzimamo s obzirom na to kojim bi se putem društveni razvoj trebao kretati određuje se na temelju onoga što govorimo o ovim ključnim pitanjima. U slučaju Grčke, ali i drugih zemalja eurozone, isfiltrirala su se dva jasna pitanja koja su imala tu ulogu. Prvo je pitanje duga, a drugo pitanje valute.

Nema sumnje da su to bila glavna pitanja. Rečeno marxističkim rječnikom, kroz njih se klasna borba kristalizala. Učinila su klasne podjele i suprotstavljenje klasne interese ekstremno vidljivima.

Djelovanje različitih političkih aktera u Grčkoj i drugdje možemo procijeniti s obzirom na ono što su zagovarali u pogledu ta dva pitanja. Iz mje perspektive, radikalna pozicija, koja je željela društvenu promjenu i vjerovala u nju, pozicija koja je uistinu željela vidjeti drugačiji svijet, a ne samo govoriti o njemu, glasila je: "Grčka mora odbiti platiti dug na suveren način i izaći iz europske monetarne unije te ponovno uspostaviti monetarnu suverenost."

Pitanja duga i valute nije bilo moguće diferencirati, jer bi jedno za sobom povuklo drugo. Ova su pitanja bila povezana, kao što to klasna pita-

Drugim riječima, nisu bili dorasli povjesnoj stvarnosti. Jesu li se stvari mogle drugačije odigrati? U to nema sumnje. No, to bi zahtijevalo drugačije pripreme, drugačiji pogled na stvari, drugačije razumijevanje onoga što je bilo posrijedi, drugačiji plan, drugačije prijedloge, a vjerojatno i drugačije ljudi te drugačije vodstvo. Sve se to zagovaralo i na ovaj ili onaj način je bilo na raspolažanju, ali je gurnuto na stranu.

Bi li postojala cijena za radničku klasu i cjelokupni narod Grčke? Naravno da bi bilo potrebno platiti cijenu. Nema velikih promjena, povjesnih skokova i prijeloma u povijesnoj evoluciji društava, a da se za to ne plati određena cijena. Međutim, cijena bi bila puno manja, a izglednost društvenog razvoja daleko veća. Omogućili bismo grčkom društvu i Europi novu putanju. Syriza je propustila iskoristiti priliku koju joj je povijest pružila, predala se i vratila na *status quo*.

**— Je li moguće postaviti prioritete između pitanja valute u Grčkoj i njezinih dužničkih obveza? Kako su ove domene povezane?**

U svakovoj ekonomskoj krizi odredena pitanja postaju njezine fokalne točke. Ne postoji apstraktna ekomska kriza, a stoga ni apstraktna kapitalistička kriza. Kapitalistička kriza je uvek konkretna, uvek postoje neka pitanja oko kojih konvergiraju glavne silnice krize. Pozicija koju zauzimamo s obzirom na to kojim bi se putem društveni razvoj trebao kretati određuje se na temelju onoga što govorimo o ovim ključnim pitanjima. U slučaju Grčke, ali i drugih zemalja eurozone, isfiltrirala su se dva jasna pitanja koja su imala tu ulogu. Prvo je pitanje duga, a drugo pitanje valute.

Nema sumnje da su to bila glavna pitanja. Rečeno marxističkim rječnikom, kroz njih se klasna borba kristalizala. Učinila su klasne podjele i suprotstavljenje klasne interese ekstremno vidljivima.

Djelovanje različitih političkih aktera u Grčkoj i drugdje možemo procijeniti s obzirom na ono što su zagovarali u pogledu ta dva pitanja. Iz mje perspektive, radikalna pozicija, koja je željela društvenu promjenu i vjerovala u nju, pozicija koja je uistinu željela vidjeti drugačiji svijet, a ne samo govoriti o njemu, glasila je: "Grčka mora odbiti platiti dug na suveren način i izaći iz europske monetarne unije te ponovno uspostaviti monetarnu suverenost."

Pitanja duga i valute nije bilo moguće diferencirati, jer bi jedno za sobom povuklo drugo. Ova su pitanja bila povezana, kao što to klasna pita-

Predstavljamo goste:

# Stathis Kouvelakis

nja obično i jesu. Imala su usku ekonomsku dimenziju i bilo ih je moguće tehnički analizirati, ali su imala i spomenutu duboku društvenu te političku dimenziju. Oni koji su promatrali isključivo ekonomiju ili samo o njoj raspravlali, istovremeno se protivči goreopisanoj radikalnoj poziciji, u pravilu su bili svjesni da je društvena dimenzija vrlo skliska te su je željeli izbjegći, pa su se fokusirali na ekonomiju. Pritom su smislili na tisuće načina da kažu da je previše opasno, previše nesigurno, previše ovo, previše ono. To je bila fasada, paravan za izbjegavanje društvenog i klasnog pitanja koje je bilo nadohvat ruke.

Ovakav razvoj situacije počeo je prije sedam godina, kada je nastala kriza u Grčkoj. Dug i euro bili su fokalne točke. Umnogome je i dalje tako, ali prošlo je sedam godina. Društvo ne stoji na mjestu, ekonomije se razvijaju, kapitalizam nije statican. Današnja Grčka nije ista Grčka koju smo imali 2010., a to vrijedi i za eurozonu. Danas su prava pitanja postala puno dublja, šira i očitija. Njihova širina je danas očiglednija.

2010. godine bilo je moguće zamisliti situaciju i politiku kojom bi se napustilo euro, odbilo plaćanje duga, te posvetilo restrukturiranju grčke ekonomije unutar određenih parametara. Sada smo suočeni sa društvenom destrukcijom, 25 posto manjom ekonomijom, ogromnom nezaposlenošću, gubitkom proizvodnih kapaciteta, smanjenim mogućnostima državne intervencije, kao i potpuno promjenjenom situacijom u Europi, gdje je njemačka dominacija trenutno neupitna. Problem je sada puno dublji. Naravno, dug i euro su i dalje ključna pitanja, ali sada je pravo pitanje kako povratiti narodnu i nacionalnu suverenost. To je sada u Grčkoj sve očitije postalo političko pitanje. Naravno, s tim je povezano i pitanje demokracije te društvene integracije i društvenih odnosa u širem smislu. Do toga obično dode kada se krizama dopusti da se razmašu. ★

Engleskog transkripta preveli\_e: Vanja Ackie, Martin Beroš, Ivana Jandrić

Intervju je snimljen 2017. godine na 10. Subversive festivalu ("Europska ljevica protiv novog svjetskog (ne) reda"). Dijelovi intervjua prikazani su 2. lipnja 2017. godine u 14. epizodi Promjene okvira na TVIstra. Epizoda će uskoro biti dostupna na YouTube kanalu SkriptaTV, a integralni intervjui objavljen je na Slobodnom Filozofskom.



## Politika nije isključiva privilegija stranaka

Pitanja: Martin Beroš,  
Karolina Hrga

— Što nam Syrizin eksperiment s konstruktivnim dijalogom na putu izgradnje navodno uzajamno korisnog razrješenja križe eurozone u ekstremno politiziranoj situaciji pregovora na europskom nivou govori o političkim potencijalima Habermassove ideje komunikativne racionalnosti kao primarne metode političke borbe?

**P**okazuje nam da je habermasijanski model komunikativnog djelovanja ustvari potpuno irelevantan za politiku. Primjer kojeg uvek navodim kao ilustraciju ove irelevantnosti je izjava Euclida Tsakalotosa prilikom intervjuja kojega je dao jednom francuskom novinaru. Zamoljen je da istakne najupečatljiviji element svojeg novog iskustva bivanja ministrom i tadašnjim vođom grčke delegacije, nakon što je Varoufakis bio prisiljen napustiti tu poziciju. Tom je prilikom izjavio kako je iznimno šokiran i razočaran, jer je pošao u Bruxelles oboružan ozbiljnim argumentima koje je brižljivo pripremao, a umjesto da sa slušaju njegove stavove, ostali sudionici pregovora naprosto su opetovano ukazivali na proceduru, potpuno se oglušivši na njegove argumente.

Iz ovoga možemo zaključiti da je Euclid Tsakalotos bio uv-

eren kako će odlazak u Bruxelles na "pregovore" naličkovati odlasku na akademsku konferenciju, na kojoj najbolji argument navodno pobjeduje. To ukazuje na činjenicu da je Tsakalotos – koji usto za sebe i dalje tvrdi da je marksist – zaboravio ne samo osnove klanske borbe i konfrontacije, nego, rekao bih, i osnove političkog realizma.

— Ideja o izgradnji vanparlamentarne kontramoći u obliku mnoštva paralelnih struktura pozicioniranih u skladu s različitim modelima takozvane dvostrukе strategije, čini se korisnom za bilo kakav pokušaj radikalnog raskida s kapitalističkim realizmom. Unatoč pasivnosti Syrizina vodstva, je li situacija mogla biti podložnija radikalizaciji, da su u grčkom društvu postojali organizirani društveni pokreti, spremni na mobilizaciju takve strategije u smjeru provođenja plana B i izlaska iz eurozone, a dovoljno jaki da zaštite narod Grčke u tranzicijskom periodu?

U suštini je riječ o dva pitanja. Prvo se tiče nužnosti kombiniranja izvanparlamentarne aktivnosti, masovnih pokreta i narodne samoorganizacije te strategije koja pretendira na izbornu većinu i cilja na osvajanje moći izbornim metodama, što je, kako znamo, u trenutnoj situaciji jedini realističan način da neka pro-

gresivna ili lijevo orientirana stranka osvoji državnu vlast, i to je šire govoreći strategija s kojom se slažem i koju smatrám jedinom relevantnom.

Specifičnosti valova mobilizacije čijem smo razvoju svjedočili od početka 2010-ih (ne samo u Grčkoj, nego i u drugim evropskim zemljama, primjerice u Španjolskoj), sastoje se u tome da – unatoč svojoj masovnosti, te činjenici

da su mobilizirali mnogo sekta državlja na prilično održiv i trajan način – nisu iz sebe ostavili previše stabilnijih organizacijskih struktura, a to je povezano s činjenicom da su se razvijali izvan tradicionalnih organizacijskih prostora ljevice i radničkog pokreta. Dakle, izvan radnih mjesata, sindikata, pa čak ni na tradicionalne načine na koje su se različita udruženja razvijala.

Smatram da je nužno kombinirati stare i tradicionalne oblike organiziranja (odnosno, obnovljene varijante starih oblika) s novim oblicima organiziranja. Međutim, potrebno je obratiti pozornost na to kako se politička razina (to jest, razina stranačke politike) odnosi prema razini na kojoj djeluju masovni pokreti, koji također operiraju na političkoj razini. Politika nije isključiva privilegija stranaka, iako stranke bez obzira na to imaju stratešku ulogu u političkom djelovanju.

Smatram da su Syriza, ali i španjolski Podemos, da se osvrnemo na još jedan primjer, zapravo odgovorne jer nisu učinile dovoljno u izgradnji tih elemenata – ako ne već dualne moći u tradicionalnom, lenjinističkom smislu, onda barem u smislu izgradnje narodne samoorganizacije.

Poslije 2012. godine došlo je do desnog zaokreta u Syrizinoj putanji, kada je postala glavna opozicijska sila i zapravo vlast na čekanju – svima je bilo jasno da je stupanje na dužnost tek pitanje vremena. Do pomaka nije došlo isključivo u njenim političkim pozicijama, usmjeravanjem prema centru u navodnom pokušaju pridobivanja umjerenijih glasača. Pomak se dogodio i na razini političke prakse. Recao bih da je prije toga Syriza ima-

la relativno uravnotežen pristup u ovoj dualnoj strategiji. Ulagala je velike napore i puno energije u aktivističko i militantno djelovanje, i bila vrlo prisutna u društvenim pokretima te mobilizacijama. Nakon 2012. godine, čitava strategija davalna je jasan prioritet parlamentarnim taktkama.

Između 2012. i 2015. godine postojali su potencijali da se ponovno pokrene narodne mobilizacije i bilo je nekoliko prilika tog tipa. Sjetimo se samo što se dogodilo kada je tadašnja vlada ugasila javnu televiziju koju su okupirali njezini radnici i radnice. Ovo je mogao postati svojevrsni prostor strateške organizacije za pokrete u Grčkoj, i Syriza je imala resurse te načine da to ostvari, ali u potpunosti je napustila taj teren. Jedina inicijativa koju je tada pokrenula bio je skup u centru Atene – dakle, čak ne ni ispred ili unutar okupirane zgrade – koji je bio jasno izведен u maniri predizbornog skupa, uz Tsiprasa koji se obraća masama, itd.

Jednom kada postanete odlučujući politički posrednik narodnog pokreta na prekretnici političke konjunkture, povećava se i vaša dužnost da ne djelujete kao zamjena za narodnu mobilizaciju, već da se prema njoj odnosite na drugačiji način, i da pružite novi tip impulsa narodnoj samoorganizaciji, a Syriza je u tome podbacila.

Lijevo krilo Syrise, iako smo pokušali, nije učinilo dovoljno i na sustavan način jer smo i sami bili prezauzeti internim borbama. Pozicija manjinske struje unutar pojedine stranke postavlja ograničenja za potencijalno djelovanje u odnosu na šire društvo i društvene pokrete.

#### **Kako tumačite odnos klasne eksploracije, te drugih oblika opresije kojima su podvrgnute žene, LGB-TIQ+ osobe, i druge marginalizirane skupine u kapitalizmu?**

Postoje dva načina na koja možemo sagledati ovo pitanje, no mislim da oba treba na neki način povezati. Kao prvo, potrebno je na određeni način reaffirmirati svojevrsnu centralnost klasne borbe. Uobičajeni je prigovor da se na taj način u političke borbe uvode predodređene hijerarhije i da time žensko pitanje postaje sekundarno, te kako ste, ako to učinite, napravili prvi korak u rezoniranju koje će vas dovesti do zaključka da će, ako se društveno emancipiramo s obzirom na kapitalističke rade odnose, ostalo uslijediti samo. Historijski je dokazano da je to višestruko pogrešan način sagledavanja situacije.

Smatram da pitanje klasne dimenzije proizvodi učinke unutar same borbe na svim poljima koja ste spomenuli i naddeterminira borbu za emancipaciju žena ili LGB-TIQ+ populacije, da se poslužim Althusserovom terminologijom. Postoji nekoliko načina poimanja borbe za žen-

ska i druga pitanja. Naravno, svi imaju neke dodirne točke, ali se umnogočemu ozbiljno razilaze, a ta razilaženja proizlaze iz odnosa prema pojmu klase.

Poстоji srednjostrujaški feminism, koji je zapravo srednjoklasni feminism. U štini, on sagledava pitanje ženske emancipacije kao mogućnost kooptiranja odredene kategorije žena, koje će u društvu, ali i u okvirima svojih seksualnih i rodnih identiteta, uživati autonomiju koja *de facto* nije inkluzivna za ostale društvene kategorije žena.

S druge strane, postoje način pristupanja ženskoj emancipaciji bez dokidanja specifičnosti tog pitanja ili reduciranja istog na neku vrstu klasnog antagonizma, no ipak uzimajući u obzir činjenicu da koherentno i logično bavljenje tim pitanjem mora biti u vezi s ciljem šire transformacije socijalne strukture. To zaузврт znači da klasnu borbu ne možemo promišljati kao jednostavnu i apstraktну konfrontaciju kapitala i rada jer radništvo obuhvaća i žensku populaciju, manjine, LGB-TIQ+ populaciju i rasizirane skupine.

U SAD-u već čitavo stoljeće postoji srednjostrujaška agenda o oslobadanju Crne populacije putem njezine potpune inkorporacije kao sudionika američkog sna unutar normi američkog društva, a postoji i radikalnija, antikapitalistička verzija emancipacije Crnih Amerikanaca i Amerikanki koja govori da je emancipacija Crne populacije u SAD-u nemoguća bez duboke transformacije njegovih društvenih struktura.

Isto vrijedi i za ekologiju. Postoji srednjostrujaška ekologija koja drži da neka vrsta zelenog kapitalizma može osigurati rješenje, ali i klasna ekologija izvlaštenih, najsirošašnjih slojeva društva, koji zapravo snose najviše posljedica prilikom okolišnih katastrofa, naravno u kombinaciji sa svim drugim oblicima eksploracije i opresije.

Dakle, ako se emancipacija radništva u korijenu ne promišlja kao emancipacija radne većine, i to ne samo kao emancipacija od kapitalističke eksploracije, već i od specifičnog načina na koji se kapitalistička eksploracija interni isprepliće sa svim drugim oblicima opresije i sekundarne eksploracije, takva vrsta emancipacije ne može u potpunosti odgovoriti na spomenute probleme. \*

S engleskog transkripta preveli\_e: Vanja Ackie, Martin Beroš, Ivana Jandrić

Intervju je snimljen 2018. godine na 11. Subversive festivalu. Dijelovi intervju prikazani su 26. rujna 2018. godine u 31. epizodi Promjene okvira na TVIstra. Epizoda će uskoro biti dostupna na YouTube kanalu SkriptaTV, a integralni intervju objavljen je na Slobodnom Filozofskom.

## Predstavljamo goste:

# Mike Davis

## Planet slumova (I)

### 1. Urbani klimakterij

Gdje su heroji, kolonizatori, žrtve Metropolisa?

— Brecht, iz Dnevnika, 1921.

Devedeset pet posto tog konačnog množenja čovječanstva dogodit će se u urbanim područjima zemalja u razvoju, čija će se populacija udvostručiti u sljedećem naraštaju, na gotovo 4 milijarde.<sup>04</sup> (Štoviše, kombinirane urbane populacije Kine, Indije i Brazila već su otprilike jednake zbrojenim urbanim populacijama Evrope i Amerike.) Najveličanstveniji rezultat bit će bujanje novih megagradova s više od 8 milijuna stanovnika, te još spektakularnijih hipergradova s više od 20 milijuna stanovnika (što je procjena broja urbanih stanovnika svijeta u doba Francuske revolucije).<sup>05</sup> Tokio je 1995. nedvojbeno prešao taj prag. Već 2025., prema Far Eastern Economic Review, samo će Azija imati deset ili jedanaest tako velikih konurbacija, uključujući Jakarta (24,9 milijuna), Dhaku (25 milijuna) i Karachi (26,5).

Šangaj, čiji rast je deset puta veći od cijelokupne svjetske populacije 1960. godine. U međuvremenu, globalno selo dosegnulo je maksimalnu populaciju (3,2 milijarde) i nakon 2020. počet će se smanjivati. Stoga će se cijelokupan svjetski rast populacije odvijati u gradovima, a predviđa se da će ona biti najveća 2050. i iznositi oko 10 milijardi.<sup>03</sup>

No dok su megagradovi najsvjetlijie zvijezde na urbanom nebnu, tri četvrtine tereta populacijskog rasta nositi će jedva vidljivi drugorazredni gradovi i manja urbana područja: mjesta na kojima, kako ističu istraživači UN-a, "ima malo ili nimalo planskih aktivnosti kako bi se ti ljudi pri-

primjer takvog "polarizacijskog obrata" je i Meksico: predviđalo se da će 1990-ih dosegnuti broj stanovništva od 25 milijuna, a današnja populacija broji oko 18 ili 19 milijuna. Vidi Yue-man Yeung, 'Geography in an age of mega-cities', International Social Sciences Journal 151, 1997, str. 93.

<sup>06</sup> Jednu moguću perspektivu vidi u: Yue-Man Yeung, 'Viewpoint: Integration of the Pearl River Delta', International Development Planning Review, sv. 25, br. 3, 2003.

<sup>07</sup> Far Eastern Economic Review, Asia 1998 Yearbook, str. 63.

<sup>08</sup> UN-Habitat, The Challenge of the Slums: Global Report on Human Settlements 2003, London 2003, str. 3.

<sup>09</sup> Gregory Guldin, What's a Peasant to Do? Village Becoming Town in Asia, Honolulu 1991.

hvatili i kako bi im se osiguralle komunalne usluge".<sup>08</sup> U Kini (koja je prema službenim podacima 1997. bila 43 posto urbanizirana), broj gradova narastao je sa 193, koliko ih je bilo 1978., na 640. No, veliki metropoli, unatoč iznimnom rastu, zapravo imaju sve manji udio ukupne urbane populacije. Glavninu ruralne radne snage koja je postala suvišna nakon tržišnih reforma započetih 1979. apsorbirali su mali gradovi i oni koji su nedavno postali velegradovi.<sup>09</sup> Slično tome, u Africi, eksplorazu nekoliko divovskih gradova poput Lagosa (sa 300 000 1950. godine na 10 milijuna danas) pratila je preobrazba nekoliko desetaka gradića i oaza poput Ouagadougoua, Nouakchotta, Douale, Antananariva i Bamaka u velegradove veće od San Francisca ili Manchestera. U Latinskoj Americi, gdje velegradovi prvi reda čeznu za monopoliziranim rastom, sada rastu velegradovi drugog reda, kao što su Tijuana, Curitiba, Temuco, Salvador i Belem, "pri čemu najbrže rastu gradovi s brojem stanovnika između 100 000 i 500 000".<sup>10</sup>

Štoviše, kao što je ustvrdio Gregory Guldin, urbanizaciju se mora pojmiti kao strukturalnu transformaciju na svim točkama urbano-ruralnog kontinuuma, uz intenzivnu interakciju između njih. U svojoj studiji slučaja s juga Kine, selo se urbanizira in situ te usput generira epohalne migracije. "Sela postaju više nalik na trgovačke i xiang grada, a gradovi i mali gradovi postaju više nalik na velegradove." Rezultat toga, u Kini i u velikom dijelu Jugoistočne Azije, jest hermafroditiski kraljik, djelomice urbanizirano selo o kojem Guldin idrugi kaže da može biti "važan, nov put ljudskog naseljavanja i raskoša... oblik koji nije ni ruralan ni urban nego mješavina jednoga i drugoga, pri čemu gusta mreža transakcija povezuje velike urbane jezgre s područjima oko njih".<sup>11</sup> U Indoneziji, gdje je sličan proces ruralno-urbane hibridizacije znatno uznaredovao u Jababeku (šire područje Jakarte), istraživači nazivaju te nove

Southern China, Boulder, Co 2001, str. 13.

<sup>10</sup> Miguel Villa i Jorge Rodriguez, 'Demographic trends in Latin America's metropolises, 1950–1990', u: Alan Gilbert, ur., The Mega-City in Latin America, Tokyo 1996, str. 33-4.

<sup>11</sup> Guldin, Peasant, str. 14, 17. Vidi i Jing Neng Li, 'Structural and Spatial Economic changes and their Effects on Recent Urbanization in China', u: Gavin Jones i Pravin Visaria, ur., Urbanization in Large Developing Countries, Oxford 1997, str. 44.

<sup>12</sup> See T. McGee, 'The Emergence of Desakota Regions in Asia: Expanding a Hypothesis', u: Northon Ginsburg, Bruce Koppell i T. McGee, ur., The Extended Metropolis: Settlement Transition in Asia, Honolulu 1991.

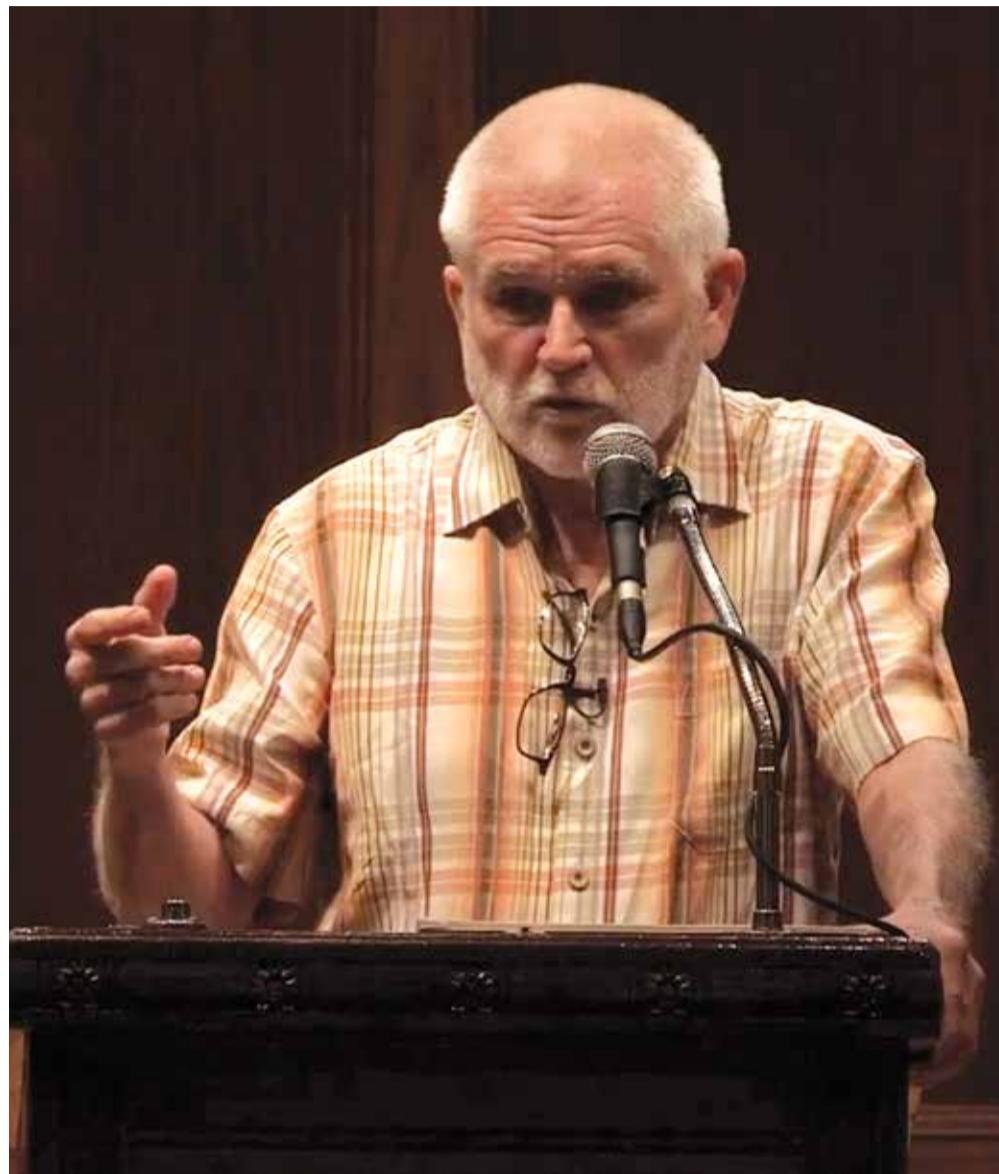
modele izgradnje zemlje desokotis i raspravljuju jesu li to prijelazni krajolici ili drama-tično nova vrsta urbanizma.<sup>12</sup>

Urbanisti spekuliraju i o procesima koji povezuju zemlje Trećeg svijeta u neobične, nove mreže, koridore i hi-jerarhije. Na primjer, delte rijeka Zhu Jiang (Hong Kong — Guangzhou) i Jangce (Šangaj), kao i koridor Peking-Tianjin, brzo se razvijaju u urbano-industrijske megalopolise usporedive s Tokio-Osakom, do-njim tokom Rajne i New York-Philadelphijom. No to može biti samo prvi stupanj u pojavitivanju još veće strukture: "neprekinitog urbanog koridora koji se proteže od Japana / Sjeverne Koreje do zapadne Jave".<sup>13</sup> Tada će se govo-vo sigurno Sangaj pridružiti Tokiju, New Yorku i Londonu kao jedan od "svjetskih grada-v" koji kontroliraju globalnu mrežu tokova kapitala i infor-macija. Cijena toga novog ur-banog poretka bit će sve veća nejednakost unutar i između gradova različitih veličina i obilježja. Na primjer, Guldin navodi zanimljive kineske ra-sprave o tome ne ustupa li sta-ri jaz u prihodima i razvoju iz-među sela i grada mjesto jednako bitnom jazu između malih gradova i obalnih divova.<sup>14</sup>

## 2. Povratak Dickensu

Vidje nebrojene rojeve, osudene na tamu, prljavštinu, kugu, opscenost, bijedu i ranu smrt. — Dickens, "A December Vision", 1850.

Dinamika urbanizacije Trećeg svijeta i potvrduje i osporava prethodnike iz 19. i s početka 20. stoljeća u Evropi i Sjevernoj Americi. U Kini, najveća industrijska revolucija u povijesti djeluje kao arhimedovska poluga koja premješta popula-ciju veličine Europe iz ruralnih područja u smogom zagu-šene gradove koji se penju u nebo. Rezultat toga je da će "Kina prestati biti prevlada-vajuće ruralna zemlja, što je tisućljećima bila".<sup>15</sup> Doista, ve-liko oko šangajskog Svjetskog



Globalne sile koje "tjeraju" ljudi sa sela (...) te posvudašnje okrupnjavanje malih holdinga u velike i konkurencija u agrobiznisu na industrijskoj razini – pospješuju urbanizaciju, iako je "privlačnost" grada drastično smanjena zbog duga i depresije. Istodobno, brzi urbani rast u kontekstu strukturalnog prilagođavanja, devalvacija valuta i ekonomizacija u državnim službama neizbjegjan je recept za masovnu proizvodnju slamova. Posljedica toga je da urbani svijet hita unatrag, u Dickensovo doba.

financijskog centra možda će uskoro promatrati golemi ur-bani svijet koji nije mogao za-misliti Mao, pa Čak ni Le Corbusier. No u većini zemalja u razvoju, rast velegradova lišen je kineskog izvoznog stroja, kao i kineskog dotoka strano-ga kapitala (koji je danas jednak polovici ukupnih inve-sticija u zemlje u razvoju).

Drugdje se urbanizacija ra-dikalno razdvojila od indu-

strijalizacije, pa čak i razvoja per se. Neki bi ustvrdili da je to izraz neumitnog trenda: inherentne tendencije silicijskog kapitalizma da se rast proizvodnje odvoji od rasta zaposlenosti. No u subsahar-koj Africi, Latinskoj Americi, Bliskom istoku i u dijelovima Azije, očito je kako je urbani-zacija-bez-rasta nasljede glo-balne političke konjunkture — dužničke krize s kraja 1970-ih i kasnijeg prestrukturiranja ekonomija Trećeg svijeta koje je predvodio MMF 1980-ih — a ne željeznog zakona tehnolo-gije u napretku. Štoviše, ur-banizacija Trećeg svijeta na-stavila se vratolomnom brz-inom (3,8 posto godišnje od 1960. do 1993.) kroz godine skakavaca 1980-ih i početkom 1990-ih, unatoč sve nižim re-alnim nadnicama, sve višim cijenama i golemom urbanom nezaposlenošću.<sup>16</sup>

Ta "perverzna" urbana ek-splozija proturječila je ortodo-ksnim ekonomskim modeli-

ma koji su predviđali da će ne-gativna povratna sprega ur-bane recesije usporiti ili čak obrnuti smjer migracije sa se-la. Afrički slučaj bio je osobito paradoksalan. Kako grado-vi u Obali Bjelokosti, Tanza-niji, Gabonu i drugdje — či-je ekonomije su se smanjivale stopom od 2 do 5 posto godišnje — još održavaju rast po-pulacije od 5 do 8 posto godišnje?<sup>17</sup> Naravno, dio tajne je u tome što su politike deregula-cije poljoprivrede i "razse-lijacija" koje je provodio MMF (a sada WTO) ubrzava-le egzodus ruralne radne sna-ge u urbane slamove, iako su velegradovi prestali biti strojevi za proizvodnju radnih mesta. Rast urbane populaci-je unatoč stagnantom ili ne-gativnom urbanom ekonom-skom rastu je i ekstremno li-ce onoga što su neki istraži-vaci nazvali "preurbanizaci-jom".<sup>18</sup> To je samo jedan od nekoliko neočekivanih putova kojima je neoliberalni svjetski

## Ne propustite!

### ZOOM PREDAVANJE

**Mike Davis: Geopolitika korona virusa u svjetlu američkih izbora**

Moderira: TBA  
Utorak / 8. prosinca / 21.30

**M**ike Davis je pisac i povjesničar koji je ranih 1960-ih bio aktivan u Pokretu za građanska prava u San Diegu. Kasno se priključio akademskom polju, jer je prvo radio kao aktivist organizacije Students for a Democratic Society, a kasnije kao vozač kamiona i sindikalni organizator. S 30 godina je dobio stipendiju na UCLA-u, a jedno vrijeme studirao je i u UK-u na Sveučilištu u Edinburghu, te radio za izdavačku kuću Verso u Londonu. Njegova pozadina informirala je njegovo pisanje i podučavanje o društvenoj isključenosti i siromaštву. Predavao je urbanu teoriju na Južnokalifornijskom in-stitutu za arhitekturu više godina, potičući studentice i studente da istražuju Los Angeles kroz njegove "društvene i okolišne povijesti" te uključivanjem u projekte u zajednici. Podučavao je u više različitih odsjeka, uključujući na geografiji, povijesti i političkim znanostima, kao i na Odsjeku kreativnog pi-sanja na Kalifornijskom sveučilištu u Riversideu.

Knjige Mikea Davisa, nastale iz socijalističke perspektive, fokusirale su se na glo-balni problem slumova i politike nevladinih organizacija, Svjetske banke i Medunaro-dnog monetarnog fonda; na propadanje američkih gradova kroz deindustrializaciju, stambenu i radnu segregaciju, diskriminaciju i federalne politike; na odnos između ur-bane gradnje i prirodnih ekosustava. Njego-voj knjizi *City of Quartz* pripisuje se pred-vidanje rasnih tenzija koje su dovele do Ne-redu u L.A.-u 1992. godine; a *Planet slumova* utjecajna je zbog dovođenja u fokus nevolja u kojima se nalazi velika većina urbanih stanovnika u današnjem svijetu. Uzimajući kao polaznu točku ideju da je neoliberalizam pri-rodni nasljednik kolonijalizma, knjiga za-hvača urgentnost situacije s kojom se suočava većina svjetske populacije. U njoj Davis zagovara globalnu revoluciju radničke klase u skladu sa ekološki provjerenim i socijalističkim principima, umjesto kroz lokalne re-forme koje na promjeni rade putem malih, postepenih koraka.

U svom svojem radu, Davis se fokusira na intersekciju prostora i politike, tvrdeći da se proizvodnju prostora može razumjeti jedino kroz razotkrivanje političkih silnica koje leže u njezinoj pozadini.

poredak zaobišao tisućljetu urbanizaciju.

Naravno, klasična društvena teorija, od Marxa do Webe-ra, vjerovala je da će velegradovi budućnosti ići istim ko-racima urbanizacije kao i Manchester, Berlin i Chicago. I doista, Los Angeles, Sao Paolo, Pusan, a danas i Ciudad Juarez, Bangalore i Guangzhou, ugrubo su slijedili tu klasičnu putanju. No većina gradova na Jugu više su nalik viktorijanskog Dublinu, koji je, kako je istaknuo Emmet Larkin, bio jedinstven među "svim sla-movima nastalim u zapa-dnom svijetu u 19. stoljeću..."

<sup>13</sup> Yue-man Yeung i Fu-chen Lo, 'Global restructuring and emerging urban corridors in Pacific Asia', u: Lo i Yeung, ur., Emerging World Cities in Pacific Asia, Tokyo 1996, str. 41.

<sup>14</sup> Guldin, Peasant, str. 13.

<sup>15</sup> Wang Mengkui, savjetnik Državnog vijeća, citiran u Financial Timesu od 26. studenog 2003. Procjenjuje se da se od tržišnih reforma krajem 1970-ih gotovo 300 milijuna Kineza preselilo iz ruralnih područja u gradove. Očekuje se da će im se sljedećih desetljeća pridružiti još 250 ili 300 milijuna (Financial Times, 16. prosinca 2003.)

<sup>16</sup> Josef Gugler, 'Introduction-H. Rural-Urban Migration', u: Gugler, ur., Cities in the Developing World: Issues, Theory and Policy, Oxford 1997, str. 43. Suprotno gledište, koje dovodi u pitanje prihvaćene podatke

Svjetske banke i UN-ovih podataka o trajno visokim stopama urbanizacije 1980-ih, vidi u: Deborah Potts, 'Urban lives: Adopting new strategies and adapting rural links', u: Carole Rakodi, nr., The Urban Challenge in Africa: Growth and Management of Its Large Cities, Tokyo 1997, str. 463-73.

<sup>17</sup> David Simon, 'Urbanization, globalization and economic crisis in Africa', u: Rakodi, Urban Challenge, str. 95.

<sup>18</sup> Vidi Josef Gugler, 'Overurbanization Reconsidered', u: Gugler, Cities in the Developing World, str. 114-23.

[jer] njegovi slamovi nisu bili posljedica industrijske revolucije.

Zapravo, Dublin je između 1800. i 1850. više patio od problema deindustrializacije nego industrijalizacije.<sup>19</sup>

Slično tome, Kinshasa, Khartoum, Dar es Salaam, Dhaka i Lima bujuju unatoč uništenju industrijskih grana čiji se proizvodi zamjenjuju uvozom, oslabljenom javnom sektoru i osiromašenoj srednjoj klasi. Globalne sile koje "tjeraju" ljudе sa sela — mehanizacija na Javi i u Indiji, uvoz hrane u Meksiku, na Haiti i u Keniju, građanski ratovi i suša u Africi, te posvudašnje okrupnjavanje malih holdinga u velike i konkurencaju u agrobiznisu na industrijskoj razini — čini se da sve to posjepuje urbanizaciju, iako je "privlačnost" grada drastično<sup>20</sup> smanjena zbog duga i depresije. Istodobno, brzi urbani rast u kontekstu strukturalnog prilagođavanja, devalvacija valuta i ekonomizacija u državnim službama neizbjegjan je recept za masovnu proizvodnju slamova.<sup>21</sup> Posljedica toga je da urbani svijet hita unatrag, u Dickensovo doba.

Zapanjujuća prevlast slamova glavna je tema povijesnog i zloslutnog izvještaja koji je prošlog listopada objavio United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).<sup>22</sup> Izazov slamova (u dalnjem tekstu: Slamovi) prvi je uistinu globalni prikaz urbanog siromaštva. U njemu se -vješto integriraju urbane studije slučaja od Abidjana do Sydneysa s globalnim podacima o kućanstvima, koji prvi put obuhvaćaju Kinu i bivši sovjetski blok. (UN-ovi autori posebno zahvaljuju Branku Milanoviću, ekonomistu Svjetske banke koji je prvi primjenjivao mikropreglede kao sredstvo za proučavanje globalne nejednakosti. U jednom od svojih radova Milanović objašnjava: "prvi put u ljudskoj povijesti istraživači imaju razumno precizne podatke o raspodjeli prihoda i dobrobiti [tj. troškova ili potrošnje] za više od 90 posto svjetske populacije").<sup>23</sup>

Slamovi su neobični po svom intelektualnom poštenju. Jedan od istraživača koji su radili na tom izvještaju rekao mi je da sudionici "vašingtonskog konsenzusa" (Sv-

jetska banka, MMF itd.) uvijek inzistiraju na tome da se problem globalnih slamova ne definira kao posljedica globalizacije i nejednakosti nego kao posljedica "lošeg vladanja". No, novi izvještaj prekida s tradicionalnim UN-ovim okolišanjem i autocenzurom te izravno optužuje neoliberalizam, posebno MMF-ove programe strukturalnog prilagođavanja.<sup>24</sup> "Glavni smjer i državnih i međunarodnih intervencija proteklih dvadeset godina zapravo je povećavao urbano siromaštvo i slamove, povećavao iskljucenost i nejednakost te otežavao trud urbane elite da pretvoriti gradove u pokretač rasta."<sup>25</sup>

Dakako, Slamovi zanemaruju (ili ostavljaju za kasnije izvještaje UN-Habitate) neka od najvažnijih pitanja upotrebe zemljišta koja proizlaze iz superurbanizacije, uključujući bujanje gradova, degradaciju okoliša i urbane rizike. Taj izvještaj ne razmatra potanko ni procese kojima se radna snaga tjeru sa sela, niti se poziva na opsežnu i sve brojniju literaturu o rodnim dimenzijama urbane bijede i neslužbenog zapošljavanja. No, zanemarimo li te prigovore, Slamovi su neprocjenjiv prikaz koji osnažuje nova istraživačka otkrića institucijskim autoritetom Ujedinjenih naroda. Dok izvještaji Meduvladinog okruglog stola o klimatskim promjenama predstavljaju nov znanstveni konsenzus o opasnostima globalnog zatopljenja, Slamovi zvuče kao jednako autoritativno upozorenje na globalnu katastrofu urbane bijede. (Možda će neki treći izvještaj jednoga dana istražiti zloslutno područje njihove interakcije).<sup>26</sup> Za svrhe ovoga pregleda, Slamovi nude izvrstan okvir za istraživanje suvremenih rasprava o urbanizaciji, neslužbenoj ekonomiji, ljudskoj solidarnosti i povijesnoj instanci. ★

S engleskog preveo Goran Vujasinović

Preuzeto iz: Književna republika, GODIŠTE III Zagreb, rujan–prosinac 2005. Broj 9–12 Naslov izvornika: Mike Davis, Planet of Slums, New Left Review, br. 26/2004., ožujak–travanj.

<sup>19</sup> Predgovor u: Jacinta Prunty, Dublin Slums 1800–1925: A Study in Urban Geography, Dublin 1998, str. ix.

<sup>20</sup> "Stoga se čini da za zemlje s niskim prihodima, znatan pad urbanih prihoda ne mora nužno kratkoročno prouzročiti opadanje migracije iz ruralnih krajeva u urbane." Nigel Harris, 'Urbanization, Economic Development and Policy in Developing Countries', Habitat International, sv. 14, br. 4, 1990, str. 21–2.

<sup>21</sup> O urbanizaciji Trećeg svijeta i globalnoj dužničkoj krizi vidi: York Bradshaw i Rita Noonan, 'Urbanization, Economic Growth, and Women's Labour-Force Participation', u: Gugler, Cities in the DevelopingWorld, str. 9–10.

<sup>22</sup> Slamovi–bibliografske podatke vidi u bilj. 8.

<sup>23</sup> Branko Milanović, True world income distribution 1988 and 1993, World Bank, New York 1999. Milanović i njegov kolega Schlomo Yitzaki prvi su izračunali svjetsku distribuciju prihoda na temelju pregleda podataka o kućanstvima iz svake zemlje pojedinačno.

<sup>24</sup> Doduše, UNICEF je godinama kritizirao MMF i isticao da su "stotine tisuća djece u zemljama u razvoju životom platile dugove svoje zemlje". Vidi The State of the World's Children, Oxford 1989, str. 30.

<sup>25</sup> Slamovi, str. 6

<sup>26</sup> Pretpostavljamo da bi takva studija proučila urbane opasnosti i infrastrukturne slomove na jednoj strani, te utjecaj klimatskih promjena na poljoprivredu i migracije na drugoj.

## Predstavljamo goste:

# Radhika Desai

## Imperijalizam u silaznoj putanji

Pitanja: Martin Beroš,  
Karolina Hrga, Mario Kikaš

— **Koji su političko-ekonomski preduvjeti i zamke pri pokušaju implementiranja socijalističke strategije društvene transformacije na svjetskoj razini, u kojim ulazimo iz okvira nacionalnog suvereniteta?**

**S**vi uvjek pričaju o internacionalizmu, i sama se zalažem za njega, međutim, to nažalost nije nešto što možemo postići sve dok postoji kapitalizam. Model nacionalne države je model svojstven kapitalizmu. Postoje mnoge nacije koje tvrde da su ovdje od pamтивjeka, no jasno je da su svoj suvremeni oblik zadobile u kontekstu kapitalizma. Kod neravnomjernog i kombiniranog razvoja model nacionalne države od ključne je važnosti, bilo da je ta nacionalna država imperijalistička ili se imperijalizmu odupire.

Marx je u vlastitoj analizi poimao uspostavu socijalizma isprva na razini pojedinih zemalja. Na jednom mjestu je rekao da radnička klasa svake zemlje prije svega mora poravnati račune s vlastitom buržoazijom. Dakle, nije da će u jednom jedinom povijesnom trenutku diljem svijeta protutnjiti revolucija. Dapače, predstoji nam vrlo duga povijest napredovanja socijalizma, koji će vrlo dugo slijediti nacionalni model, sve dok, na primjer, ne dode do toga da je sve više i više zemalja socijalističkog uređenja, te se stoga više neće morati štititi od dominantnih imperijalističkih zemalja.

Dakle, početni oblik socijalizma morat će biti onaj nacionalni. Ne mora biti nacionalistički u nazadnom desničarskom regresivnom smislu, zapravo može biti nacionalistički u pozitivnom smislu, tako da razvija svoje nacionalne proizvodne snage i solidarno se udružuje s drugim narodima koji imaju isti cilj. To je otprilike ono što smo mogli vidjeti u Jugoslaviji, kao široj federaciji naroda u regiji. Stoga smatram da se pravi internacionalizam može uistinu ostvariti isključivo tako što će sve veći broj zemalja postajati socijalistički, i to upravo kroz odnose između socijalističkih zemalja.

Međutim, internacionalizam ne znači da ćemo smet-

nuti s umu da je svijet danas raspodijeljen u nacionalne države, i to zahvaljujući djelovanju imperijalizma. Tek ćemo djelovanjem kroz nacionalnu državu stići do točke u kojoj nacionalne države mogu prestati biti važne i na taj se način ujediniti u širu ljudsku skupinu.

Marx je uvjek govorio o internacionalizmu, dakle o odnosima između nacionalnih država. Nikada nije govorio o kozmopolitanizmu. Kozmopolitske ideologije, po mom shvaćanju, ideologije su imperijalističkih zemalja, jer bi one bile presretne da ne postoje države osim njihove vlastite. Na taj bi se način ostatak svijeta morao otvoriti prema dobrima i kapitalistima iz imperijalističkih zemalja – postojao bi prostor za eksploraciju ostatka svijeta, što biste osiguravali vršenjem moći iz pozicije vlastite države.

Često svojim prijateljima sa Zapada koji mi se jadaju kako je "nacionalizam zao" kažem kako si oni mogu priuštiti ne mahati svojim zastavama jer su njihove države objektivno nacionalističke, onako kako to zemlje Trećeg svijeta naprsto ne mogu biti. Naravno, postoji opasnost od mahanja fašističkim, modijevskim, desničarskim zastavama, čemu se protivim, ali bilo koja zemlja koja se želi oduprijeti imperijalizmu, mora stvoriti, razvijati i planirati svoju nacionalnu ekonomiju – nema druge.

— **Kako tumačite razliku između developmentalističkog i kulturnog nacionalizma, te kakva je budućnost kulturnog nacionalizma u Trećem svijetu?**

Marx je razumio da kapitalizam svojim razvojem stvara pritisak na druga društva, koja će na to reagirati na niz različitih načina, između ostalog i kroz kombinirani razvoj, to jest, kroz državno potpomognutu industrializaciju itd. Nacionalna razvojna strategija, neovisno o tome radi li se o nejzinoj kapitalističkoj ili socijalističkoj formi jest način na koji su se različita društva razvila.

Budući da dolazim iz zemlje Trećeg svijeta, gdje su ekonomski nacionalizam, emancipatori nacionalizam i nacionalno oslobođenje bile toliko bitne paradigme, bilo mi je važno naznačiti razliku između developmentalističkog i kulturnog nacionalizma, jer

se nacionalizam u zemljama Prvog svijeta smatra negativnom pojmom, te se kao nešto umiveniji naziv često koristi patriotism.

Postoji još jedna eurocentrična distinkcija – između gradanskog nacionalizma, koji se općenito smatra fenomenom zemalja Prvog svijeta, i etničkog nacionalizma, koji bi trebao biti odlika zemalja Trećeg svijeta. Željela sam se odmaknuti od ovakvih vrlo eurocentričnih i centralizirajućih ograničenja srednjostrajaške teorije i uistinu postaviti historijsko-materijalističku analizu različitih nacionalizama, u kojoj ih se razmatraju kao specifične tipove ideologije koji se mijenjaju sukladno historijskim okolnostima.

Moja osnovna teza bila je da je developmentalistički nacionalizam uistinu progresivan i da teži emancamaciji te oslobođanju društva i transformiranju njegove ekonome je na progresivan način te u produktivnom i egalitarnom duhu, te da je takvom projektu potrebna specifična vrsta ideologije.

Developmentalistički nacionalizam obećava bolju budućnost, kako u ekonomskom, tako i u kulturnom pogledu. Naime, prisjetimo se da je developmentalistički nacionalizam također bio vrlo kritičan u pogledu mnogih naslijedenih opresivnih aspekata tradicionalnih društava, bilo da je, primjerice, riječ o ugnjevanju žena ili nižih kasta, što je variralo u različitim društвima.

Neoliberalni zaokret postavio je kao temeljni cilj vladajuće ideologije to da se ljudi u suštini drži na njihovom mjestu, i samo uveličava položaj vlasničkih, odnosno kapitalističkih klasa, za što je bio potreban posve drugačiji tip ideologije. Developmentalistički nacionalizam obećavao vam je bolju budućnost, a kulturni nacionalizam bolju jučerašnjicu, jer je poticao okretanje prema prošlosti, i ideju da će nas na neki način slavna prošlost spasiti od mizerne sadašnjice.

Kulturni nacionalizam uistinu je završio u slijepoj ulici. U određenom smislu, u većini društava, poput Sjedinjenih Država, Indije i drugih, smo zapeli unutar neoliberalizma i neoliberalne paradigmе, naprosto zato što ne postoji sila koja ima jasno artikuliranu strategiju njegova nadlaženja. Iz niza različitih

razloga ljevica je tijekom poslijeratnog perioda bila iznimno slaba.

Da je ljevica bila jača, ne bi ni dopustila kreaciju neoliberализма i situacija krize Zapadnog i svjetskog kapitalizma iz 1970-ih drugačije bi se odvila. Tijekom niza proteklih desetljeća, lijeva misao zapravo se nije bavila reorganiziranjem ekonomije u cjelini, već redistribucijom plodova kapitalističke proizvodnje, što je ozbiljno ograničenje.

Svi se slažu da nam je potreban neki oblik socijalizma, ali se nitko ne može složiti oko nacionalne strategije za razvoj istog. Moramo se vratiti razmišljanju o planiranju, regulacijama itd. (što se uvek odvija na nacionalnom nivou), i to u progresivnom developmentalističkom, umjesto u regresivnom kulturnom smislu. Moramo vratiti nacionalne države natrag u priču jer ćemo, dok to ne napravimo, ostati zarobljeni u spomenutim oblicima kulturnog nacionalizma, koji samo jačaju.

Kulturni nacionalizam vjerojatno će se ukopati, budući da ne proizvodimo alternative pomoći kojih bismo trebali nadići ne samo ideologiju kulturnog nacionalizma, nego i političke i ekonomske paradioge na kojima isti počiva, a to je neoliberalizam. Sve dok se ne pomaknemo iz neoliberalizma, nećemo se riješiti kulturnog nacionalizma.

**– U članku Hindutva and Fascism iz 2013. godine adresirate usporedbe između hinduističkog nacionalističkog pokreta Sangh Parivar u Indiji i međuratnog europskog fašizma. Također, podsjećate na argument prema kojem fašističke ideologije nije jednostavno odvojiti od ideja i ideologija koje u pravilu obilježavaju desničarsku politiku u vrijeme narodne politike. Možete li razložiti svoje osnovne teze i usporediti povijesni fašizam sa suvremenim fašističkim tendencijama diljem kapitalističkog svijeta?**

Fašizam razumijem na sljedeći način: ako se vratimo na, primjerice, Poulantzas i šire marksističke teoretičare, ovde se fašizam poima kao jedan od mnogih, iznimnih oblika kapitalističke vladavine. Kad kapitalizam zapadne u neku krizu, pojavi se jedan od mnogih, iznimnih oblika kapitalističke vladavine, koji mogu biti diktatura, vojna diktatura, i tako dalje. Fašizam je specifičan po tome što se pojavljuje u trenutku u kojem vladajuća klasa osjeća, neovisno o tome je li to uistinu tako, da gubi sposobnost upravljanja društvenom putem uobičajeno



## Neoliberalni zaokret postavio je kao temeljni cilj vladajuće ideologije to da se ljudi u suštini drži na njihovom mjestu, i samo uveličava položaj vlasničkih, odnosno kapitalističkih klasa, za što je bio potreban posve drugačiji tip ideologije. Developmentalistički nacionalizam obećavao vam je bolju budućnost, a kulturni nacionalizam bolju jučerašnjicu

nih represivnih kapaciteta države. Kad ti uobičajeni represivni kapaciteti države više nisu dostatni, poziva se na padržavne oblike nasilja i represije.

Dakle, to bi bili smede-košuljaši i crnokošuljaši u Njemačkoj i Italiji, itd. U slučaju Hindutve, ove paradržavne snage su razne organizacije mladih muškaraca. Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) je jedna od njih, no sada postoje mnoge takve organizacije koje u osnovi mobiliziraju sirovu snagu mišića iz redova brojne nezaposlene mlađeži u Indiji. Ista stvar se događa i u SAD-u sa skupinama kao što su Proud Boys i njima slični, a koje Trump podržava.

Sve organizacije ovog tipa nužno potječu iz nižih klasa. Stoga elitni konzervativci, kapitalisti i njima slični tradicionalno često svisoka gledaju na fašiste, u društvenom smislu. No, moraju se oslanjati na njih. Kada se razvije takav oblik ovisnosti, nađu se u situaciji iz one stare izreke: "Tko zajaše tigra, boji se sići." Povijesne okolnosti su ih prisilile da jašu tigra, a to je vrlo teško, jer ih tigar može odvesti u bilo kojem smjeru koji mu se svidi. Dakle, postoji određena autonomija koju fašizam ima u odnosu s kapitalističkim klasama, što kapitalističke klase dovodi u opasne situacije, jer ova sila može potegnuti gvalju u svojim ustima i odvesti društvo u smjeru koji nisu niti očekivale niti željele.

Kada sam analizirala tek izabranu Modijevu vladu, na prostu sam inzistirala na tome da trebamo razumjeti kako je sada na vlasti vlasta koja je proizašla iz indijskog vlastitog domaćeg fašizma. Znači li to da ćemo doživjeti fašizam u punom jeku u obliku kakav je postojao u Italiji ili Njemačkoj? Rekla sam tada da to nije nužno tako, možda će vladati bez mobiliziranja svih tih snaga, ali možda i neće – ostaje da vidjeti. Kada pogledamo što se dogodilo od 2014. godine – represija nad intelektualcima, ukipanje posebnog statusa Kašmira, novi zakoni o državljanstvu, ugnjetavanje poljoprivrednika, sve to što se sada događa – ljudi počinju uvidati da definitivno ima puno istine u onome što govorim.

Zašto tvrdim da je fašizam dio općeg uspona desnice? Zapravo, to nije moj argument, iznio ga je Hobsbawm u *Dobu ekstrema*, a ja se na njega oslanjam jer je u potpunosti u pravu. Hobsbawm kaže: "Gledajte, u ovom je trenutku u svim europskim zemljama desnica bila na usponu." Međutim, u nekim je zemljama, zahvaljujući nekim specifičnim uvjetima, to bilo u obliku čistokrvnog fašizma, ali isto tako znamo da su mnoge europske vlade – većina europskih vlada – u početku bile vrlo kooperativne s Hitlerovim fašizmom, Mussolinijevim fašizmom, itd.

Skloni smo promatrati njemački fašizam, odnosno nacizam, kao iznimku zbog Holokausta. Koliko god je riječ o užasnom događaju, moramo razumjeti da se Holokaust dogodio u vrlo kasnoj fazi razvoja fašizma. Fašizam se razvijao dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća u različitim dijelovima Europe, i mi ga kao takvog trebamo razumjeti u cijelosti i organski.

### – Kako se imperijalizam globalno mijenja od 19. stoljeća do danas?

Od ranih začetaka, kapitalizam je bio imperijalistički. Taj je imperijalizam porastao u svome intenzitetu i u povijesti kapitalizma je na vrhuncu bio oko 1914. godine, u vrijeme najvećih imperija. Potom su tenzije i međuimperijski sukobi koje je taj intenzitet imperijalizma generirao dali povoda ne samo Prvom svjetskom ratu, već i nečemu u pogledu čega se slažem s povjesničarem Arnom Mayerom, koji tumači čitavi period od 1914. do 1945. kao jedinstvenu ogromnu tridesetogodišnju krizu kapitalističkog imperijalizma.

Društva koja su ušla u ovaj period bila su autoritarna i imperijalistička. Društva koja su izašla iz ove krize nakon 1945. bila su u suštini puno manje imperijalistička; u tom je periodu započela kolonizacija, a naravno, bila su prisiljena postati i demokratičnija zbog razmjera u kojem su mo-

## Ne propustite!

### ZOOM PREDAVANJE

**Radhika Desai:**  
**Budućnost kapitalizma**  
**leži u ravnoteži**  
**međunarodne moći**

Moderira: Mario Kikaš  
Petak / 11. prosinca / 19.00 sati

**N**ovi hladni rat koji će sila koja ubrzano propada protiv druge u porastu zasigurno će biti nepredvidljiv, očajnički i opasan čin. Također će biti znakovit. Kako se ravnoteža okreće u prilog planirane tržišne ekonomije, sve je izvjesnije da će se socijalizam ponovno pojaviti na svjetskom političkom obzoru. Po prvi put u povijesti kapitalizma, nekapitalistička zemlja kojom će vladati komunistička partija-država predvodit će svjetski rast. Njezin pokazni učinak i ekonomski magnetizam privući će druge zemlje, dok će ih neoliberalni negativni primjeri odbiti.

Razumijevanje novog hladnog rata protiv Kine stoga zahtjeva objašnjenje kako su nastali neoliberalni financijalizirani kapitalizam i svjetska kreditokracija. Produktivniji oblici kapitalizma, uključujući i SAD, već su nadmašili svoj raniji avatar, grabežljivi, financijalizirani, britanski kapitalizam i standard zlato-funa otprije 1914. godine.

Štoviše, sredinom dvadesetog stoljeća, većina kritičkih promatrača vjerovala je da je kapitalizam sazrio do točke u kojoj njegova forma koja se temelji na privatnom vlasništvu više nije bila kompatibilna s napretkom. Svjesna narodna kontrola – u suštini neki oblik socijalizma – bila je i moguća i potrebna. Kako smo došli od tamo do ovdje? Istražujemo priču o vremenu u kojem živimo.

**Radhika Desai** je profesorica na Odsjeku za političke studije i direktorka Istraživačke grupe za geopolitičku ekonomiju na Sveučilištu Manitoba u Kanadi i autorica niza knjiga među kojima "Geopolitical Economy: After US Hegemony, Globalization and Empire" (2013), "Slouching Towards Ayodhya: From Congress to Hindutva in Indian Politics" (2 izdanje, 2004) urednica i suurednica "Russia, Ukraine and Contemporary Imperialism" posebnog izdanja International Critical Thought (2016), Theoretical Engagements in Geopolitical Economy (2015), Analytical Gains from Geopolitical Economy (2015), Revitalizing Marxist Theory for Today's Capitalism (2010) itd. Suradnica je i autorica u Economic and Political Weekly, International Critical Thought, New Left Review, Third World Quarterly, World Review of Political Economy i drugih časopisa te uredenih zbornika o političkoj ekonomiji, kulturi i nacionalizmu.

rala mobilizirati vlastite radničke klase. Naravno, da dekolonizaciju ni ne spominjemo (što je također hranilo nacionalizam), jer su se sve kolonije nagodile s tim društvinama: "Ako hoćete da se borimo u vašim ratovima, morate nam dati nešto zauzvrat. Morate pristati na dekolonizaciju." Zemlje Trećeg svijeta već su u 1950-ima i 1960-ima započele svoj razvojni put, čemu je uvelike pomoglo postojanje komunističkog bloka. Ove zemlje takvima su tipom raz-

voja počele izgrađivati kapacitete za odupiranje imperijalnoj dominaciji. Razumljivo, bilo je i određenih pomaka unazad, primjerice, uspon neoliberalizma od 1980-ih nadalje nametnuo je ogromne troškove zemljama Trećeg svijeta, ali one su ipak, prošavši to iskustvo izvukle određene pouke i naučile se s time nositi.

Usprkos neoliberalnom periodu mnoge od zemalja Trećeg svijeta ostale su postojano na svom putu i nastavile rasti, što je dovelo do fenomena BRICS-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južna Afrika). Prisjetimo se da tijekom 1960-ih i 1970-ih postojao fenomen novoindustrijaliziranih zemalja, potom BRICS-a, što znači da je imperijalnim zemljama danas iznimno teško naprsto postupati kako im je po volji.

Kao velika i moćna imperijalna sila naizgled se zapravo naturaju tek Sjedinjene države, koje troše puno novca na svoju vojsku i domaćin je ogromnog vojno-industrijskog kompleksa, posvećenog neprekidnom nizu ratova. Dakle, SAD ratuje. Financira velike količine strojeva, kojima udara po bespomoćnim populacijama itsl., ali nijednom od zavjetka Drugog svjetskog rata nije uistinu uspio nametnuti svoju volju. Bio je prisiljen povući se usred Korejskog rata, izgubio je Vijetnamski rat, a unatoč Afganistanu, Iraku, Libiji, Siriji i drugim intervencijama, nije zapravo nametnuo svoju volju nijednoj zemlji, osim ako ubrajate manje zemlje kao što su Grenada ili Nikaragva, ali čak se i Nikaragva nastavila odupirati na važne načine.

U biti svjedočimo imperijalizmu u silaznoj putanji. Ako se nivo deorganizacije u Sjedinjenim Državama održi, u suštini ćemo svjedočiti odredenom broju različitih izoliranih lokusa kapitalističke akumulacije koji će se morati omjeriti s prisutnošću Kine, kao i čitavog niza mješovitih ekonomija.

#### — Koju ulogu direktna strana ulaganja i lanci vrijednosti imaju u oblikovanju suvremene dinamike kapitalizma?

Vratila bih se na ideju ne-ravnomjernog i kombiniranog razvoja, pri čemu se radi o dialektici između onoga što žele dominantne zemlje, i onoga što su u stanju činiti one zemlje koje se uspijevaju oduprijeti ili barem opirati ovom imperijalnom kapitalizmu. Tamo gdje postoje jake kapitalističke klase, kombinirani razvoj organizira se na kapitalističkoj osnovi, ali ondje gdje su kapitalističke klase slabe, kao što su bile u Rusiji, Kini, na Kubi i drugdje, ili su protjerane tijekom građanskog rata, dolazi i do nekapitalističkih oblika kombiniranog razvoja.

Kada se direktnе strane investicije nude Kini, odgovor glasi: "Dobrodošli ste, možete ovdje investirati, ali imamo određene uvjete pod kojima ćete to činiti" i to je Kini omogućilo, kao što bi trebalo omogućiti svakoj zemlji koja ima uvjete za prakticiranje iste razine discipline, da u suštini poboljša svoje proizvodne kapacitete, i popne se po lancu vrijednosti, u čemu je Kina bila i uspješna. Zapad se dijelom otvorio prema Kini, u nadji da će time doći do njezine preobrazbe u neoliberalnu financijaliziranu formaciju, što se nije dogodilo.

Sredinom prošlog desetljeća, sredinom 2000-ih, sve se više kineskih kompanija počelo uspinjati po lancima vrijednosti, a sam rast lanaca vrijednosti počeo se smanjivati. Posljedično opada i međunarodna trgovina, jer se dosta onoga što se mjeri kao trgovina odnosi na protok poluproizvoda lancima vrijednosti. Tokovi kapitala dosegnuli su vrhunac 2007. godine, nakon čega su ozbiljno pogodeni i vrlo naglo kolabirali. Do oporavka je došlo nakon 2008. godine, ali su rezultati i dalje 65 posto manji od onoga gdje su brojke bile 2007. godine.

Dakle, svjetskom ekonomijom zaista ne upravljaju globalni tokovi kapitala, nego ono što su vlade u stanju učiniti kako bi organizirale proizvodne kapacitete svoje zemlje. Što je neka vlada bolja u tome, to su bolji ekonomski rezultati u zemlji. Zbog toga se u ljetnom ekonomskom izvješću MMF-a Kina navodi kao zemlja koja će predvoditi globalni rast u nadolazećim godinama.

Po prvi put u povijesti kapitalizma, nekapitalistička, "socijalistička tržišna ekonomija" predviđaće svjetski rast, što će imati ogromne posljedice. Stavljam socijalistička ili komunistička pod navodnike jer čak ni komunističke zemlje Istočne Europe i Sovjetskog saveza nisu smatrale da su dospjele do komunizma, već su pokušavale izgraditi put prema komunizmu. Nema garancije da će kineska država ostati "socijalistička" u nekom značajnom pogledu, jer u Kini postoje kapitalisti koji vuku u suprotnom smjeru, pa dolazi do sukoba između njih i Partije. Pitanje je tko će pobijediti. Hoće li država-partija nastaviti kontrolirati kapitaliste, ili će s vremenom podlegnuti njihovo moći? ★

Engleskog transkripta preveli\_e: Vanja Ackie, Martin Beroš

Intervju je snimljen online u studenom ove godine. Dijelovi intervju prikazani su 10. studenog 2020. godine u 57. epizodi Promjene okvira na KanalRi. Epizoda je dostupna na YouTube kanalu SkriptaTV, a integralni intervju bit će objavljen na Slobodnom Filozofskom.

Predstavljamo goste:

# David McNally

## Društvena reprodukcija onkraj intersekcionalnosti

Pitanja: **Uredništvo  
Viewpointa**

### Sljepoća intersekcionalizma

— **Možemo krenuti od samog koncepta društvene reprodukcije. U vašem predgovoru novom izdanju kultne knjige Lise Vogel Marksizam i podčinjanje žena iz 1983. godine, ističete da važnost Vogelinog doprinosa marksističko-feminističkoj misli leži u njenom propitivanju "uvjeta mogućnosti postojanja radne snage" ili načina na koji se biološki, društveno i generacijski reproducira radna snaga. Iz toga pak možemo iščitati unutrašnje poveznice između aktivnosti i odnosa koji su nužni za kontinuirano postojanje najamnog rada i procesa nastanka klasa izvan sfere proizvodnje. Kako društvena reprodukcija transformira kategorije marksističke klase analize? U čemu je njezin teorijski i politički značaj?**

**K**ao prvo, tu je pitanje transformacije kategorije. Kao što ste istaknuli u svom pitanju, pristup baziran na društvenoj reprodukciji transformira naše poimanje radne snage. Konvencionalna marksistička analiza pretpostavlja da je radna snaga dati čimbenik kapitalističke proizvodnje. U najboljem slučaju, shvaćena je kao proizvod prirodnih, biološki definiranih regenerativnih procesa. Područjuvanjem radne snage – razotkrivanjem njene povijesne, društvene i kulturne uktvljenoosti – društvenoreprodukтивni feminizam otkriva, s jedne strane, da ne treba jednostavno pretpostaviti da radna snaga postoji, već da postaje dostupna kapitalu samo zbog svoje reprodukcije kroz određeni niz spolno i rodno obilježenih društvenih odnosa koji se nalaze izvan izravnog odnosa rada i kapitala, u takozvanoj privatnoj sferi. On također unaprjeđuje naše razumijevanje kontradiktornog položaja radne snage u odnosu na kapital – identificirajući pritom sve aspekte naše društvene reprodukcije – našu težnju za zadovoljenjem svih potreba, za življnjem – kao

ključnim, ali ujedno otegnim elementom akumulacije (s obzirom na to da ga kapital neizravno plaća kroz nadnice, olakšice i poreze).

To su neki od najvažnijih uvida rane generacije feministkinja koje su zagovarale pristup baziran na društvenoj reprodukciji. No, kako potvrđuju novija razmišljanja, takav pristup također otkriva da je sama radna snaga puno složenija i heterogenija kategorija. Ako pomnije promotrimo društveno reproduktivne odnose, uvidjet ćemo da – unatoč ujednačavajućim porivima kapitalističkog izvlačenja viška vrijednosti – nije sva radna snaga jednaka. Neki radnici izloženiji su pojačanom ugnjetavanju od drugih – ne zbog razlike u načinu na koji kapitalistički zakoni akumulacije djeluju, već zato što ugnjetavački odnosi izvan radnog mesta posreduju društvenu reprodukciju radne snage, jamčeći ne samo da su radnici u potpunosti podređeni kapitalizmu, već da je njihova podređenost popraćena različitim oblicima poniranja ili dehumanizacije.

Time dolazim do vašeg drugog pitanja – teorijskog značaja pristupa baziranog na

(...) nije sva radna snaga jednaka. Neki radnici izloženiji su pojačanom ugnjetavanju od drugih – ne zbog razlike u načinu na koji kapitalistički zakoni akumulacije djeluju, već zato što ugnjetavački odnosi izvan radnog mesta posreduju društvenu reprodukciju radne snage, jamčeći ne samo da su radnici u potpunosti podređeni kapitalizmu, već da je njihova podređenost popraćena različitim oblicima poniranja ili dehumanizacije.

društvenoj reprodukciji. Objašnjavajući medusobnu povezanost, s jedne strane, neplaćenog rada koji obavljamo kako bismo se razmnožavali, i, s druge strane, najamnog rada, društvenoreprodukтивni feminism donosi nam kompleksno i heterogeno, no ipak konzistentno, shvaćanje društva u cijelosti. Upravo je to njegov ključni teorijski doprinos marksizmu. Zahvaljujući zaokretu od analize dualnog sistema prema interseknost, radikalne teoretičarke i teoretičari društva uvjerljivo su nam predstavili sliku nesredenog iskustvenog svijeta te su identificirali ključnu društvenu, političku, ekonomsku i psihološku dinamiku koja podržava patrijarhalne, rasjajalizirane, kolonijalne i druge odnose. Neke od najboljih interseksijskih analiza pokazale su da nije moguće izolirati i razdvojiti bilo koji niz ugnjetavačkih odnosa. Međutim, nisu ponudile cijelovito objašnjenje kako i zašto se, primjerice, heteroseksualizirani odnosi isprepliću s patrijarhalnim u nekim slučajevima, a u nekim ne (zašto je obitelj – unatoč tome što se njen oblik s vremenom mijenja kako bi uklopio, recimo, istospolne brakove – i dalje privatna institucija koja u pravilu, iako ne uvijek, afirmira heteronormativnost i patrijariat?). Jedan od razloga za to proizlazi iz nedovoljne teoretičizacije društvenog totaliteta, ukupnih procesa ili dinamike kroz koju se pojedinačni društveni odnosi presijecaju. U interseksijskom feminismu ta dinamika ili nije uopće teorijski razmotrena, ili se jednostavno pretpostavlja da je neutralna i oslobođena odnosa moći. To, naravno, znači da unatoč tvrdnji da se različiti oblici ugnjetavanja međusobno uspostavljaju, prema njima se zapravo odnosi kao prema ontološki odvojenim sustavima koji se prepliću ili umrežavaju u prostoru.

S druge strane, pristup baziran na društvenoj reprodukciji pretpostavlja kapitalistički totalitet. Kapitalistička društvena ukupnost definirana je, u prvom redu, odvajanjem radnika (što uključuje sve ljude koji rade kako bi reproducirali sebe i svoj svijet; drugim riječima, na one koji vrše društvenu reprodukciju) od sredstava za uzdržavanje (ili društvenu reprodukciju). To je pod kapitalizmom gola živo-

(...) reprodukcija kapitalizma zahtijeva nešto više od izravnog odnosa rad/kapital, "ekonomске" razmjene i zakona kretanja – ona se zapravo oslanja na nesređene, složene življene odnose između ljudi različitih rodova, spolova i rasa. Ako je to točno, tada moramo imati na umu da su rasno, spolno i rodno obilježena tijela, prakse i institucije vrlo važne: rasizam i seksizam nisu povjesne aberacije koje je moguće odvojiti od "pravog" ili "idealnog" funkciranja kapitalizma.



tna činjenica i, kao takva, ona u širokom luku ocrtava graniče mogućeg – svakako unutar odnosa rad/kapital, ali i unutar naših orodnjениh, rasiziranih, heteroseksualiziranih i drugih odnosa izvan radnog mesta.

#### Osujećivanje potreba kapitalizma

Iako spominjanje kapitalističke determiniranosti možda priziva marksistički fundamentalizam, ideja odredenosti ne podrazumijeva mehaničku kauzalnost. Prema toj perspektivi, patrijarhat i rasizam nisu izravno u službi kapitala; oni se nisu pojavili zato što ih je kapitalizam trebao, već je kapitalistički imperativ akumuliranja određujući u smislu da postavlja granice mogućeg, čak i ako se određene mogućnosti – primjerice, stupanj sudjelovanja žena u radnoj snazi ili dostupnost pobačaja – i same mijenjaju kroz borbu.

Slijedeći tu logiku, odnosi putem kojih se društveno reproduciramo mogu prilično varirati. Ljudi ih neprekidno sami modificiraju kako bi zadovoljili svoje potrebe, što zapravo može osjetiti potrebe kapitalizma za radnom snagom. Primjerice, ljudi odlučuju živjeti u različitim oblicima

međusobnih odnosa, uključujući odnose bez djece. Muškarci, žene i transrodne osobe mogu ravnopravno brinuti o djeci i dijeliti kućanske poslove. Neki će se pak odlučiti baviti slikanjem slika koje ne mogu prodati, neki će buljiti u prazno, a neki će se na ulicama boriti protiv rasizma. Ništa od navedenog ne pogoduje kapitalizmu; dapače, sve rečene aktivnosti daju prioritet ljudskim potrebama, a ne reprodukciji radne snage za kapital. No, dokle god određeni ugnjetavački odnosi olakšavaju (a ne opstruiraju) zadatak podređivanja radne snage kapitalu, postojat će moćne sile (bilo institucije, bilo prakse države, civilnog društva ili kapitala) koje održavaju rasizam, seksizam i druge oblike ugnjetavanja – otežavajući stvaranje alternativnih oblika ljudskih odnosa. Posljedično, razina do koje ljudi mogu kontrolirati vlastite živote izvan radnog mesta – primjerice, količina kontrole kojom žene raspolažu kada je u pitanju njihov namni rad i reproduktivni rad te tijela, ili pak kontrola koju rasizirane osobe imaju nad stanovanjem, brigom o djeci i raspodjelom hrane u svojim zajednicama – je, unutar kapitalizma, ograničena. Drugim riječima, postoji razlog zašto ugnjetavačke prakse i institucije nisu nestale same od sebe

u kapitalizmu, i zašto će i dalje predstavljati predmet borbe dokle god on postoji.

To nas dovodi do konačnog pitanja – političkog značaja društvene reprodukcije. Možemo se složiti da reprodukcija kapitalizma zahtijeva nešto više od izravnog odnosa rad/kapital, "ekonomске" razmjene i zakona kretanja – ona se zapravo oslanja na nesređene, složene življene odnose između ljudi različitih rodova, spolova i rasa. Ako je to točno, tada moramo imati na umu da su rasno, spolno i rodno obilježena tijela, prakse i institucije vrlo važne: rasizam i seksizam nisu povjesne aberacije koje je moguće odvojiti od "pravog" ili "idealnog" funkciranja kapitalizma. Dapače, one su njegov integralni dio te definiraju – u smislu da doista i aktivno olakšavaju – konkretnе procese izvlaštenja i akumulacije kapitala. Slijedi da propitivanje rasizma, seksizma ili bilo kojeg drugog oblika ugnjetavanja koji utječe na društvenu reprodukciju radne snage može opstruirati reprodukciju kapitala.

Upravo u tom smislu možemo "pokrete" ili borbe izvan radnog mesta smatrati klasnom borbom. To jest, one su u osnovi potencijalno antikapitalističke, kao što je i borba na radnom mjestu uvijek potencijalno antikapitalistič-

ka. Kapitalističko srce preskočit će otkucaj na svaki nagovještaj štrajka, ali i pri pomisli na pokret koji zahtijeva okončanje diferencijalne degradacije ljudskog života, potpuni i opći pristup sredstvima za uzdržavanje i kontrolu nad našim vlastitim tijelima. Naravno, niti jedan izdvojeni pokret niti borba na radnom mjestu neće u potpunosti zaustaviti otkucaje kapitalističkog srca. No svaka smetnja ostavlja duboke tragove na tijelu, oslabljujući njegov puls. Stoga politički značaj društvene reprodukcije leži u njegovoj moći da pokaže važnost borbe na mnogim frontama, ali uz eksplicitnu antikapitalističku orientaciju. ★

Isječak iz integralnog intervjuja prevedenog i objavljenog u Zarezu 17.2.2016.

S engleskog prevela Tihana Bertek.  
Izvorno objavljeno u časopisu Viewpoint.

#### Ne propustite!

##### ZOOM PREDAVANJE

**David McNally:**  
**Kapitalizam, rasa i izbori u SAD-u**

Moderira: Maja Solar  
Četvrtak / 10. prosinca / 20.00

**U** svojem predavanju analizirat će predsjedničke izbore u SAD-u s obzirom na silnice rasiziranog kapitalizma u trenutku ekonomske i društvene krize. Posebna pozornost će se posvetiti društvenoj bazi "trampizma", neuspjesima neoliberalnog "centra" i oporbenoj snazi pobune *Black Lives Matter* u 2020. godini.

Izlaganje će istaknuti izazove s kojima se suočava ljevica u Sjedinjenim Američkim Državama u kontekstu odnosa klasne borbe i antirasizma.

**David McNally** je teoretičar i profesor političkih znanosti te povijesti i ekonomije na Sveučilištu u Houstonu, autor niza znanstvenih članaka i knjiga među kojima i u travnju objavljene prijelomne studije "Blood and Money: War, Slavery, Finance, and Empire" te dugogodišnji aktivist brojnih organizacija i pokreta za povijest i političku ekonomiju kapitalizma. U svojim istraživanjima bavi se pitanjima rase, migracija, roda i društvene reprodukcije u razvoju globalnog kapitalizma.

Predstavljamo goste:

# Peter Drucker



## Onkraj roda i nacije

**D**ovođenje u pitanje rodno uvjetovane želje koja proizlazi iz binarne podjele na gej i strejt zahtijeva kritičko propitivanje rodnih struktura koje su ukorijenjene u današnjem svijetu. Ono zahtijeva "kvir savez" marksizma i feminizma<sup>o1</sup> utemeljen na vjernosti ideji "poroznosti rodnih granica".

Oktretanje prema poroznim rodnim granicama ne implica to da očekujemo da će s planetne nestati žene i muškarci ili čak muški i ženski atributi. Ono znači osporavanje još uvjek snažnih očekivanja: tog da svako ljudsko biće koje srećemo treba smjesta biti moguće identificirati kao muškarca ili ženu, i da će oni koji su identificirani kao muškarci i žene živjeti unutar krajnjih granica onoga što se smatra prihvatljivim muškim i ženskim ponašanjem. Umjesto toga, kao što kvir pojedinci sve više tvrde, svaka osoba može utjeloviti karakterističnu i fluktuirajuću kombinaciju maskulinih i femininih atributa; i dok su interseks i trans osobe sve vidljivije, velik broj ljudi može imati "prijelazna tijela" s karakterističnim i promjenjivim kombinacijama muških i ženskih fizičkih karakteristika. Jednom kada uništimo očekivanja o jednordnim ljudskim bićima (što uključuje i lezbijke i gejeve), pred nama bi se moglo otvoriti široko područje slobode u odjevanju, ukrašavanju tijela, tipu grade tijela i ponašanju. Što se želje tiče, ljudi bi mogli biti sve više otvoreni tome da ih u različitim odnosima ili u različitim fazama ili trenutcima života privlače ili uzbuđuju raz-

ličiti aspekti ili sjecišta maskulinog, femininog ili androginog.

Ništa se od ovoga ne može dogoditi bezbolno ili isključivo na razini pojedinca ili male skupine. Rod nije kulturna ili povjesna slučajnost, već je integralni dio rodno uvjetovanog sustava proizvodnje i reprodukcije. Neoliberalizam je na neki način rodnu dimenziju kapitalizma učinio fleksibilnjom i opcionalnom, dok je s druge strane - potkopavajući mehanizme kolektivne pomoći - osnovne rodne jedinice društva učinio neizbjegnjima. Tri desetljeća neoliberalizma izobilici su čak i LGBT politike. Radikalnu LGBT politiku treba oblikova-

**Rod nije kulturna ili povjesna slučajnost, već je integralni dio rodno uvjetovanog sustava proizvodnje i reprodukcije.**  
**Neoliberalizam je na neki način rodnu dimenziju kapitalizma učinio fleksibilnjom i opcionalnom, dok je s druge strane - potkopavajući mehanizme kolektivne pomoći - osnovne rodne jedinice društva učinio neizbjegnjima.**

ti na nov i drugačiji način, pri čemu se treba odlučno opredjeliti za manje popularne borbe, poput one protiv diskriminacije trans osoba i za javno financiranje operacija prilagodbe spola. Također će biti potrebno i ponovno se pozabaviti najvažnijim problemima socijalističkog feminizma - onima roda, obitelji i društvene reprodukcije - i pokazati što je točno u ovim pitanjima bitno za svakodnevni život i preživljavanje LGBT osoba. Oslobođenje LGBT osoba trebalo bi biti uključeno u cjelokupni program borbe za reproduktivnu slobodu i socijalizaciju brige o djeci i kućanskog rada – program koji je u sukobu s preduvjetima za održavanje stopa rasta i akumulacije kapitala.

Socijalizacija brige o djeci i kućanskog rada, kao i sve javne usluge, zahtijevaju javne resurse. S gledišta kapitala sve te stavke opterećuju prihode - posebice uzimajući u obzir neplaćeni rad u obitelji (koji još uvjek u velikoj mjeri obavljuju žene, a kada je plaćen onda ga uglavnom obavljaju crnkinje, imigrantkinje i one s nižim prihodima) koji je jeftin - posebno u vrijeme krize. I štoviše, kako nas optužbe protiv crnih, imigrantskih i siromasnih obitelji stalno podsjećaju, obitelj još uvjek igra odlučnu ulogu u usmjeravanju djece i mladih prema produktivnom (profitabilnom) zaposlenju i u sprječavanju bilo kakvog ponašanja koje remeti poredak. Bilo kakav pokušaj LGBT zajednice da svoje potrebe zadowolji polaganjem prava na javne resurse ili obranom prava ne-homonormativnih kućanstava i zajednica, posebice mladih LGBT osoba koje bježe iz heteronormativnih obitelji i traže neovisnost, predstavlja izazov dominantnom neoliberalnom konsenzusu. Ovo se ne primjenjuje samo na zahtjeve za društvenom podrškom alternativnih kućanstava, bilo da je riječ o kućanstvima hidžri iz Južne Azije ili Njujorčana koji su pobjegli od doma. Primjenjuje se također i na pokušaje poticanja pokvirivanja postojećih obitelji i zajednica iznutra. Ovakvi naporovi se i o tome imaju li LGBT osobe vlastite ekonomski resurse i saveznike koji su im potrebeni da ojačaju svoju poziciju unutar vlastitih obitelji i zajednica iz kojih dolaze. Oni, dakle, ovise o poslovima, prihodima, mrežama i političkom organiziranju.

S borbom protiv privatiziranog kućanskog rada, otpor postojećim normama maskulinista i feminista predstavlja jednak izazov i heteronormativnoj obitelji. Heteronormativna obitelj ipak je jedno od prvih mjestra gdje se dodjeđuju muški i ženski identiteti

**Oslobodenje LGBT osoba trebalo bi biti uključeno u cjelokupni program borbe za reproduktivnu slobodu i socijalizaciju brige o djeci i kućanskog rada – program koji je u sukobu s preduvjetima za održavanje stopa rasta i akumulacije kapitala.**

(gdje se postaje "dječakom" ili "djevojčicom") i gdje se uče osnove očekivanog maskulinog i femininog ponašanja. Heteronormativne obitelji su također (u posljednje vrijeme i sve više) mjesto gdje dječa koja odstupaju od rodnih uloga počinju učiti kako postići vlastitu lezbijsku, gej ili transseksualnu normalnost. Stručnjaci se slažu u tome da je obitelj ključna, bez obzira na to koliku ulogu kasnije igraju mediji i škola - što je istina i sa stajališta kvir protu-stručnjaka.

Cilj velikog dijela napora LGBT zajednice pri uspostavljanju novih oblika obitelji ponovno je uspostavljanje veze sa širim zajednicama, što je u suprotnosti s kapitalističkom strujom koja nas želi atomizirati. No, kako bi to nastojanje bilo uspješno, potrebno je postaviti revolucionarno pitanje: "Jesu li sadašnji načini na koje kapitalizam organizira život privatizacija reprodukcije i odgajanja djece; zahtjev da se što više odraslih uvuče u tržište rada; smanjenje resursa dostupnih nuklearnoj obitelji - ujedno i najbolji načini obavljanja stvari?"<sup>o2</sup>

Aleksandra Kollontaj<sup>o3</sup> još je u prošlom stoljeću bila uvjerenja da je "prinudna atomizirana obitelj osudena na proast", budući da je "ne samo beskorisna, već i štetna".<sup>o4</sup> U stremljenju prema svjesnjim, otvorenijim, kolektivnjim načinima organiziranja obiteljskog života, današnje bi se radikalne kvir politike trebale udružiti s radikalnim komunizmom koji je Kollontaj zagovarala u prošlom stoljeću. Ova utopiska vizija trebala bi uključivati načine da se kvir osobe pridruže stvaranju ekonomskih alternativa<sup>o5</sup> u svijetu u kojem će bujati autonomija i zajednice i pojedinca.

Stvaranje alternativnih kućanstava koja su LGBT-friendly može doprinijeti ispunjavanju potrebe djece za "sigurnošću i kontinuitetom... bez ponavljanja intenzivnih, isključivih odnosa nuklearne obitelji" – koji mogu biti

jednako intenzivni i isključivi u zajednici sačinjenoj od nedavno normaliziranih istospolnih brakova s djecom. Tako se istinske alternative moraju odmaknuti od gej i strejt normalnosti. One trebaju potvrditi vrijednost slobodno odabranih seksualnih i roditeljskih odnosa - prepoznajući u isto vrijeme da su seksualna autonomija te pristup vremenu i novcu ključni da bi do toga došlo.<sup>o6</sup>

Za sve roditelje i one koji to žele postati, bez obzira na njihovu seksualnost i načine na koje će postati roditelji, postoje velike prednosti oblika organizacije kućanstava u kojima ljudi koji nisu bioški roditelji dijele zadatke brige o djeci i njihova odgajanja, kao i zadovoljstvo života s djecom. Kollontaj je vjerovala da se očinstvo "ne bi trebalo uspostavljati putem braka", nego dobrovoljno, te da bi majke mogle "učiti kako biti majke... sve" djece. "Komunističko će društvo na sebe preuzeti sve dužnosti vezane uz obrazovanje djece, no čari roditeljstva neće biti oduzete onima koji će ih moći cijeniti",<sup>o7</sup> predviđela je društvo u kojem je obiteljski život organiziran više ili manje na ovaj način, jedino je uređenje u kojem istospolna želja može biti u potpunosti prihvaćena i integrirana u kućanstava i zajednice u kojima su ljudi odgajaju.

Postizanje istinski kvir svijeta zahtijevat će i stvaranje nove vrste internacionalizma koji se neće samo usprotiviti imperialnoj vojski i gospodarskoj sili, već i načinima na koji imperializam izobličuje naše ideje roda i seksualnosti. Kvir osobe danas žive u globaliziranom svijetu, povezani transnacionalnim tokom slika i artefakata, transnacionalnim turizmom i seksualnom trgovinom te migracijom kvir tijela diljem kontinenata. No homonacionalizam ograničava

<sup>o1</sup> Cinzia Arruzza, "Prologue", u: *Dangerous Liaisons: The Marriages and Divorces of Marxism and Feminism*, The Merlin Press, London, 2013., str. 124.

<sup>o2</sup> John D'Emilio, *The World Turned: Essays on Gay History, Politics, and Culture*, Durham, NC: Duke University Press, 2002., str. 190., 43.

<sup>o3</sup> Aleksandra Mihajlova Kollontaj (1872-1952), feministkinja, publicistkinja, prva žena ministrica i veleposlanica na svijetu. Promicala je ideju "nove žene" koja teži oslobođenju i neovisnosti. Zastupala je ideju da tradicionalni brak i obiteljska svakodnevica ugnjetavaju ženu i samo temeljna promjena bračnih odnosa omogućava emancipaciju žene u društvu. *op. ur.*

<sup>o4</sup> Alexandra Kollontai, *Selected Writings*, CT: Lawrence Hill and Company, Westport, 1978., str. 71., 226.

<sup>o5</sup> Janet R. Jakobsen, 'Perverse Justice', *GLQ*, 18(1): 19-45, 2012, str. 32

<sup>o6</sup> Johanna Brenner, *Women and the Politics of Class*, Monthly Review Press, New York, 2000., str. 215, 259.

<sup>o7</sup> Alexandra Kollontai, *Selected Writings*, CT: Lawrence Hill and Company, Westport, 1978., str. 230., 258.

## Ne propustite!

### ZOOM PREDAVANJE

Peter Drucker:  
Heteronacionalizam vs.  
homonacionalizam vs.  
kvir internacionalizam

Moderira: Mia Gonan  
Subota /12. prosinca / 20.30

**U** mnogim istočnoeuropskim zemljama danas – a najpoznatiji primjeri/najozloglašeniji primjeri, iako ne i jedini, su Poljska i Mađarska – vladajuće desne stranke koriste napade na LGBTIQ+ zajednice kao glavne mobilizirajuće ideologije. Ti se napadi mogu nazvati "heteronacionalističkim" jer spajaju strejt i nacionalne identitete osobito u suprotnosti sa zapadnoeuropskom LGBTIQ+ populacijom i nacijama.

Iako su ove desne stranke u osnovi prokапitalističke uspjele su mobilizirati ogorčenje zbog neoliberalnih politika Europske unije. Zapadnoeuropski i EU političari zauzvrat pribjegavaju "homonacionalističkim" napadima koji spajaju obranu neoliberalizma i buržoaskih demokratskih prava s hvalospjevima na račun vlastite "tolerantne" nacionalne kulture. Iako se navodni protivnici, heteronacionalizam i homonacionalizam hrane jedan drugim. Istinski kvir internacionalizam mora se suprotstaviti i jednima i drugima u ime seksualne slobode i solidarnosti u borbi protiv kapitalizma.

**Peter Drucker**, jedan je od vodećih marksističkih teoretičara kvir studija, povjesničar i politolog te istraživač i predavač na neprofintonom Međunarodnom Institutu za istraživanje i obrazovanje u Amsterdamu. U širokom rasponu istraživačkih tema kojima se bavi i koje predaje su američki i europski imperijalizam te geopolitička uloga sile u usponu s posebnim fokusom na Bliski istok. Njegovi značajni teorijski doprinosi vezuju se uz kojene "homonormativnosti" u neoliberalizmu, utjecaj neoliberalne globalizacije na istospolne seksualnosti u zavisnim zemljama te povezanosti kvir i antikapitalističkog otpora. Radio je na seriji studija na temu rodne i seksualne dimenzije islamofobije u Europi i na Bliskom istoku, a kontinuirano piše o povijesti američkog i europskog socijalizma te načinu na koji se ljevica bavila feminističkim i LGBTIQ+ pitanjima.

"istinski" lezbijski/gej identitet na privilegiju manjine "normalnih", uglavnom bijelaca, srednjoklasnih žena i muškaraca iz imperialističkih država. Potrebna nam je globalna i antirasistička solidarnost kako bismo uništili prepreke koje je stvorio homonacionalizam. Tada se globalna borba s heteronormativnostima i homonormativnostima može integrirati u globalni pokret protiv kapitalizma, čime se otvara mogućnost za svijet u kojem ni granice država, ni boja kože, ni vjerska uvjerenja neće biti prepreka erotskoj kulturi koja povezuje planet. ★

S engleskog prevela Matea Grgurinović

Preneseno iz zbornika Lina Gonan (ur.) *Nepomirljivo. Radikalni kvir protiv roda, države i kapitala* (Multimedijalni institut, Zagreb, 2018). Izvorno objavljeno kao potpoglavlje zaključka autorove knjige *Warped: Gay Normality and Queer Anti-Capitalism* (Brill Academic Publishers; Lam edition, 2015)

## Predstavljamo goste:

# John Bellamy Foster

Pitanja: Martin Beroš,  
Karolina Hrga, Luka Matić

— **Koji su temelji materijalističkog poimanja odnosa prirode i društva i zašto je to pitanje relevantno u borbi za okoliš?**

**U** filozofskom smislu, materijalizam označava odbacivanje bilo kakve teleološke perspektive ili koncepta "konačnih uzroka", odnosno odbacivanje interpretacija svijeta koje su religijskog ili idealističkog karaktera. U materijalističkoj perspektivi svijet nije predodređen, već je proizvod kontingentnih događaja, ukorijenjenih u promjenjivim materijalnim odnosima. Dakle, svijet se razmatra u vlastitim terminima, kao, primjerice, u teoriji evolucije.

Sve prirodne znanosti temelje se na materijalističkom poimanju prirode. Marksizam je ovom materijalističkom poimanju prirode pridodao materijalističko poimanje povijesti, odnosno društva, odbacujući apstraktni idealizam i individualizam koji je dominirao i još uvijek dominira društvenim znanostima.

Postoji svojevrsni izobličeni mehanički materijalizam, koji svodi stvari na fiksne eksterne odnose. Međutim, koherentni materijalistički pogled na svijet iziskuje dijalektičku perspektivu, i to onu koja zahvaća međuvisnost, kontradikciju, kretanje i trascendentnost. Upravo je ova kombinacija materijalizma i dijalektike specifičnost kojom je Marxova teorija doprinijela znanosti, pod čime podrazumijevam njezin utjecaj i na same prirodne znanosti.

Kada govorimo o ekološkim aspektima, Engels je napisao da je "priroda dokaz dijalektike", što ćemo danas lakše razumjeti u formulaciji "ekologija je dokaz dijalektike".

Ekološka misao nužno je i dijalektička, kao i materijalistička. Bavi se složenim međuodnosima i promjenama u samoj prirodi, te odnosima između prirode i društva kao evoluirajućih sistema. Bez toga nema smislene borbe za okoliš. Dakle, ekologija je u svojoj osnovi ujedno i materijalistička i dijalektička, i zato su socijalisti imali toliko fundamentalnu, predvodničku ulogu u njezinu razvoju.

— **Kako dovesti u pitanje mit o "prirodnom kapitalizmu", na koji se oslanjaju mnogi borci za okoliš u potrazi za rješenjem energetskih i klimatskih kriza putem zelene revolucije, temeljene na tehnoški učinkovitim multinacionalnim korporacijama?**



## Tržišna logika ubrzava ekološko razaranje

### jama u konkurenciji na slobodnom tržištu?

Ideja "prirodnog kapitalizma" pojavljuje se s Paulom Hawkenom kao ključnim teoretičarem, ali i u radovima drugih, kao što je Amory Lovins.

U načelu se radi o ideji da, iako su tržište i kapitalizam učinkoviti, kapitalizam ne obuhvaća prirodu u potpunosti, jer ne postoje cijene okolišnih usluga i prirodnih resursa – tržište nije adekvatno odredilo cijenu prirodnih dobara. Dakle, kada bismo uspjeli proširiti tržište na sve što postoji, komodificirali i prirodu, sve bi funkcionalno učinkovito prema tržišnim parametrima i ne bi bilo okolišnih problema.

**Ekološka misao nužno je i dijalektička, kao i materijalistička. Bavi se složenim međuodnosima i promjenama u samoj prirodi, te odnosima između prirode i društva kao evoluirajućih sistema. Bez toga nema smislene borbe za okoliš.**

Od samoga sam početka argumentirao protiv ove Hawkenove ideje jer je pogrešna.

Istina je da kapitalizam uništava neke vrste i ekosustave, primjerice ptice pjevice i njihova staništa, zato što mu ne predstavljaju nikakvu vrijednost. Međutim, također je istina da se ekosustavi, primjerice šumski ekosustavi, uništavaju upravo zato što ih je kapitalizam komodificirao odredivši im cijenu.

Tržište je učinkovito samo u vrlo uskom smislu, u pogledu održavanja uvjeta kapitalističke profitabilnosti, odnosno tiranije finansijske bilance. Takva vrsta učinkovitosti nema nikakve veze s ekološkom održivošću ili pak ljudskim razvojem.

Štoviše, svedemo li sve na tržišnu logiku, to će na koncu ubrzati ekološko razaranje. Sasvim sigurno ga neće uspporti, jer je kapitalizam sistem akumulacije kapitala, usmjeren prema eksponencijalnom ekonomskom rastu i akumulacijom na račun svega ostalog što postoji.

Puko širenje tržišnih principa na cjelinu prirode i tzv. prirodnog kapitalizma neće ni za jutu doprinijeti zaustavljanju kapitalizma u njegovom kreativnom razaranju Zemlje.

— **Realnost ograničenih planetarnih resursa u oštroj**

je suprotnosti s kapitalističkom ekonomijom koja prisiljava sindikate i druge potencijalno lijeve aktere da svoja politička stajališta o ekologiji usklade s developmentalističkom paradigmom te imperativom kompetitivnosti i rasta o kojem ovise plaće njihovih članova.

Kako pomiriti developmentalističkom ekologiju u klasno utemeljenom lijevom odgovoru na problem klimatskih i ekonomskih kriza?

Strategija ujedinjavanja rada i ekologije u postojećim uvjetima nužno je usmjerena na masovni ekološki prelazak na održivije sustave. Bilo da je riječ o narodnom Zelenom New Dealu ili potpunoj ekološkoj revoluciji, sve strategije oslanjaju se na već općepriznato načelo pravedne transicije, kojim se naglašava zadovoljenje osnovnih potreba radnika i radnica te drugih najizloženijih skupina. Dakle, nije moguće provesti ekološku transformaciju bez bavljenja klasnim pitanjima, te problemima najizloženijih skupina, kao što su nebijele osobe ili autohtone populacije.

Naravno, tzv. kapitalistički developmentalistički proizvodi trajne kontradikcije na ovom polju, i stoga je jedina smislena dugoročna strategija ona koja će se suprotstaviti logici

## Ne propustite!

## ZOOM PREDAVANJE

**John Bellamy Foster:**  
**Povratak prirode:**  
**Socijalizam i ekologija**

Moderira: TBA  
Srijeda / 9. prosinca / 20.30

**J**ohn Bellamy Foster je marksistički ekolog i profesor sociologije na Sveučilištu u Oregonu, urednik nezavisnog socijalističkog časopisa *Monthly Review*. Ekstenzivno je pisao o političkoj ekologiji i jedan je od glavnih sociologa okoliša. Autor je brojnih studija: *Marx's Ecology: Materialism and Nature* (2000), *The Great Financial Crisis: Causes and Consequences* (s Fredom Magdoffom, 2009), *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth* (s Brettom Clarkom i Richardom Yorkom, 2010), i *The Theory of Monopoly Capitalism: An Elaboration of Marxian Political Economy* (novo izdanje, 2014), među kojima je i nedavno kapitalno djelo "The Return of Nature: Socialism and Ecology".

akumulacije kapitala te izravno oblikovati borbu s obzirom na potrebe čovječanstva i Zemlje. Glavni potencijal za ovu strategiju nalazi se u pojavi ekološkog proletarijata koji prepoznaje ekološku i ekonomsku devastaciju kao međusobno osnažujuće ekološke i materijalne proturječnosti kapitalizma, i nužnost da se istovremeno bori i protiv jedne i protiv druge.

Dakle, zapravo ovisimo o nastanku pokreta koji se fokusira na dva uvjeta za socijalizam u 21. stoljeću – ekološku održivost i materijalnu jednakost.

**– Kakve bismo odgovore na aktualnu situaciju pandemije COVID-19 mogli pronaći unutar paradigme ekološkog marksizma?**  
**Koliko je naš ekonomski i ekološki status quo pogodovao širenju ove vrste zoonotskih bolesti?**

Postoji duga povijest socijalističkih epidemioloških istraživanja, čime se bavim u knjizi *The Return of Nature: Socialism and Ecology* (Povratak prirode: Socijalizam i ekologija). Marxov prijatelj Edwin Ray Lankester bio je najistaknutiji engleski biolog u generaciji nakon Darwina, a suradivao je i s Louisom Pasteurom. Lankester je prvi ukazao na društveno podrijetlo svih bolesti te je utvrdio da proizlaze iz kapitalističkih odnosa. ★

I sam je Marx na temelju Engelsova rada ukazao na periodične epidemije kao primjere metaboličkog rascjepa i proučavao je epidemioške uvjete u Engleskoj svoga vremena, koristeći ključne rade Johna Simona i drugih.

Vodeći svjetski epidemiolozi koji se bave ovim problemima dolaze iz historijsko-materijalističke tradicije, a u svoj rad uključuju sve navedene ekološke analize, pa tako i teoriju metaboličkog rascjepa. Jedan od njih je i Rob Wallace, autor knjige *Big Farms Make Big Flu* (Velike farme – velika zaraza), koji je o COVID-19 pisao i za *Monthly Review*.

Rob Wallace i njegove kolege i kolege razvili su pristup nazvan *Structural One Health*, utemeljen na epidemiologiji oblikovanoj historijskim materijalizmom. Proučavaju kako je agrobiznis uništilo zaštitne slojeve između prirodnih sustava i ljudskog društva, proizvodeći pogodnu kulturu za razvoj zoonoza; kako masivna stočna tovilišta funkcionišu kao svojevrsni provodnici u širenju novih zoonoza, poput COVID-19 i drugih; i na koji je način sve to povezano s kapitalističkim robnim lancima, uništenjem javnih zdravstvenih ustanova i neoliberalizmom. ★

S engleskog transkripta preveli\_e: Vanja Ackie, Martin Beroš

Intervju je snimljen online u kolovozu ove godine. Dijelovi intervju-a prikazani su 19. kolovoza u 51. epizodi Promjene okvira na KanalRi. Epizoda je dostupna na YouTube kanalu SkriptaTV, a integralni intervju bit će objavljen na Slobodnom Filozofskom.

## ZOOM PANEL I PREDSTAVLJANJE MANIFESTA (2019):

# ReCommons- Europe for a New Popular Internationalism in Europe



Sudjeluju: Catherine Samary, Tijana Okić, Eric Toussaint, Miguel Urban  
Moderira: Dimitrije Birač  
Nedjelja / 13. prosinca / 19.00

**U**trajanju od 90 minuta kroz raspravu sa sudionicima, uglavnom i autorima, predstavit ćemo ovaj Manifest. Tema oko koje će biti strukturirana rasprava odnosi se na možda i glavno pitanje lijeve teorije i lijeve politike – što će ljevica napraviti nade li se u situaciji da osvojil vlast? Drugim riječima, koji bi bili opći politički potezi jedne prave narodne vlasti? Razumije se da bi ovi glavni potezi bili modificirani društvenim prilikama u konkretnim europskim zemljama. Kako bi narodna vlada trebala reagirati

u sferi javnog duga, u bankarskom sektoru ili pak u vezi tržišta radne snage, radničkih prava, zatim migrantskog pitanja, pa strategije razvoja industrije, ekologije, međunarodnih odnosa itd.?

Nedavni je poučni primjer Grčke i Sirize čija vlada nije bila u stanju provesti sve nužne reforme i politike kako bi grčko društvo izvela na put političko-ekonomskih pretpostavki za dokidanje perifernog položaja Grčke unutar europskog kapitalizma. Može li na tom primjeru međunarodna ljevica nešto naučiti? Kroz raspravu s našim gostima vidjet ćemo u kom pravcu idu ova razmišljanja, je li sve to rađeno bez određene doze kritičnosti ili je ona pak bila prevelika.

O samom Manifestu i njegovim ciljevima navodimo sljedeće:

"Manifest je dio projekta RECOMMONSEUROPE koji su inicirale dvije međunarodne mreže, CADTM i ERENSEP, te baskijski sindikat ELA, kako bi doprinijeli strateškim raspravama koje su odvijaju unutar europske narodne ljevice. Tijekom godine taj Manifest je napisalo šesnaest osoba aktivnih u šest različitih zemalja (Belgija, Bosna, Francuska, Grčka, Španjolska i UK). Autori su aktivni u različitim organizacijama i pokretima (sindikati, političke stranke, aktivistički pokreti) te posjeduju raznoliku i komplementarnu stručnost (ekonomija, politologija, filozofija, antropologija, pravo, ekologija, sindikalizam, feminizam, solidarnost sjevera i juga itd.). Ovdje su zastupljene tri generacije. Manifest podržava više od 160 potpisnika iz 21 različite europske zemlje, među kojima je većina žena. Priklapljanje potpisa, kao i kolektivno promišljanje i daljnja razrada iz kojih je ovaj Manifest nastao, nastavljaju se.

Napisali smo koherentan prijedlog obaveza, inicijativa i mera koje trebaju poduzeti snage narodne ljevice u Europi. Ovi prijedlozi su usmjereni na glavna pitanja s kojima će se narodna vlada morati suočiti čim dođe na vlast. Manifest je namijenjen političkim organizacijama i društvenim pokretima (sindikatima, udruženjima, građanima) koji se bore na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini za temeljna ljudska prava i jednakost za sve, za socijalnu emancipaciju i demokraciju, kao i protiv uništavanja ekosustava.

Naš je cilj dostaviti ove analize i prijedloge za raspravu društvenoj i političkoj ljevici i svim onim aktivistima i

građanima Europe koji su uvjereni da je potrebna radikalna promjena ako želimo odgovoriti na velike izazove današnjeg vremena. Europa prolazi kroz veliku i dugotrajnu krizu. EUROPSKA UNIJA u osnovi je antidemokratska i u službi najbogatijih. S druge strane, posljednjih godina propušteno je nekoliko prilika, osobito 2015. u GRČKOJ. Ekološka kriza, nasilne politike štednje i opasnost koju predstavlja porast rasističke i ksenofobne krajne desnice, samo čine hitnijim definiranje strategije koja povezuje organizacije odozdo, društvene pokrete i političke organizacije, kako bi se politika usmjerila da služi interesima većine."

Kada govorimo o prvim, neposrednim, potezima prave narodne vlade onda bi "trebala biti spremna donijeti uredbe koje se tiču sljedećih pitanja: osiguranje depozita (do određenog iznosa); kontrola banaka, osiguravajućih društava itd., ali i središnje banke (koju odmah treba staviti pod nadležnost vlade i koju treba ovlastiti za emisiju novca); moratorij na servisiranje javnog duga; kontrola tokova kapitala; konačno, barem jedna važna mjeru (koju potom slijede i druge) za poboljšanje životnih uvjeta većine, na primjer povećanje minimalne plaće i mirovinu.

Prioritet mora biti poništenje mjeru štednje. Da bi to učinila, narodna vlada trebala bi provesti niz ekonomskih mjera za razvijanje socijalne agende. To posebno znači: zaustaviti provedbu Pakta o stabilnosti i rastu; obustaviti plaćanje javnog duga na temelju moratorija ili revizije javnog duga od strane građana istovremeno selektirajući neplaćanje, štiteći fondove socijalnog osiguranja, mirovinske fondove i male štedište; uspostaviti kontrolu kretanja kapitala radi onemogućavanja bježišta kapitala i utaje poreza; uspostaviti kontrolu cijena osnovnih proizvoda i usluga; preuzeti odlučnu kontrolu nad bankarskim sustavom i osiguravajućim društвima; implementirati progresivnu poreznu reformu (s većim porezima na dobit i bogatstvo) s prioritetom na oporezivanju kapitala, velikih poduzeća i vrlo visokih plaća, radi poticanja i podrške nove politike javnih ulaganja; zaštitići radnike u slučaju privremenog smanjenja nacionalnog dohotka i natjerati vladajuće klanje da plate za kruz.

Narodna vlada mora pokrenuti opsežan program mjeru na području socijalnih prava: povećati minimalnu plaću i mirovine; proširiti uni-

ZOOM PANEL I PREDSTAVLJANJE MANIFESTA (2020):

# ReCommons Europe – Impact of European policies on the Global South and possible alternatives.

verzalne i besplatne javne usluge u području zdravstva, obrazovanja, skrbi o djeci i starijim osobama, kolektivnog prijevoza i socijalne stambene politike; stvoriti visokokvalitetna javna radna mjesta u te svrhe, stvoriti radna mjesta kao dio promjene proizvodnog modela i ekološke transicije; značajno smanjiti radno vrijeme zakonom te provesti novu progresivnu reformu rada s ciljem da se ograniči moći dioničara i da se uvede više demokracije u svim proizvodnim sferama. Što se tiče strateških sektora ekonomije: potrebno je razviti opsežan program socijalizacije, koji podrazumijeva razvlaštenje kapitalista prioritetno u sektorima financija (bankarstvo i osiguranje), energetike, telekomunikacija i farmaceutske industrije kako bi se te aktivnosti stavile u službu stanovništva. Narodna vlada mora poduzeti konkretnе mјere za socijalizaciju cijelokupnog sustava obrazovanja, zdravstva i skrbi preuzimanjem usluge javnog vlasništva koje se trenutno nalaze u privatnom sektoru (privatne bolnice, privatne škole i sveučilišta itd.).”★



Sudjeluju: Stathis Kouvelakis,  
Sarah Prestiani, Mats Lucia  
Bayer, Esther Vivas, Eric  
Toussaint  
Moderira: Dimitrije Birać

**P**redstavljanje drugog Manifesta bit će organizirano također putem online diskusije sa sudionicima, od kojih će biti i autori samog dokumenta. Dva bitna procesa obilježila su izradu Manifesta, pa će na našem online panelu to biti glavne teme. Prvi proces jest razvoj “migrantske krize” kako je EU nazvala u odnosu na svoju veličinu zanemariv priljev migranata preko svojih granica. Kako se EU ponaša prema svojim članicama, kako prema trećim državama s kojima graniči, a kako prema državama iz kojih se odvijaju

migracije? Koji je značaj pojave strategije tzv. tvrdave Europe? Konačno, kakav stav treba zauzeti ljevica?

Drugi proces, isprepletan s prvim procesom, jest pitanje neokolonijalne zavisnosti ne razvijenih država (uglavnom afričkih zemalja) od njihovih bivših direktnih, a i sadašnjih indirektnih, gospodara, zemalja EU. Osim raznih komercijalnih i političkih obaveza koje nerazvijene zemlje često imaju prema članicama EU, osim (in)direktne političke podrške EU afričkim autokratskim i diktatorskim režimima, postavlja se i pitanje dužničkog sistema koji je tim zemljama nametnut.

Detaljnije, već u uvodu ovog dokumenta može se uočiti krovna misao u vezi aktuelne pandemije i postojećeg kapitalističkog sistema:

„...dok mnoge države na globalnom Sjeveru osjećaju štetne posljedice privatizacija i proračunskih rezova koji se primjenjuju posljednjih desetljeća, zemlje Juga većinom su sprječene razvijati učinkovite zdravstvene sustave zbog velikog tereta duga na njihovim javnim računima.

U EU krizu je ponovno obilježila nesposobnost država članica da koordiniraju svoje odgovore i tako razviju zajedničke strategije. Dok je mala otočna država Kuba – koja je bila podvrgнутa američkoj blokadi 60 godina – slala medicinske timove u više od 20 zemalja, uključujući Italiju, koja je bila teško pogodena pandemijom (a to je u skladu s kubanskim politikom međunarodne solidarnosti, koju je nedavno i demonstrirala na Haitiju nakon potresa 2010. godine ili u Africi protiv virusa ebola), politike država članica EU-a na ovom području više su nego stidljive, ako ne i nevidljive. U EU nisu zajednički dogovorene zalihe maski ili medicinske opreme. Ni je formiran nijedan europski medicinski tim. Ekstremne desničarske snage koje su tražile nacionalno povlačenje, došle su na svoje kad su razne vlade zatvorile svoje granice. Čini se da su se države članice eurozone tek nakon višemjesečnih previranja nevoljko složile udružiti mali dio svog državnog duga – to je odluka koju će platiti slabije države, pod pritiskom jačih – tako što će nastaviti žustru konkurenčiju koja karakterizira ekonomsku i monetarnu uniju.

S druge strane, kad je trebalo braniti interes kapitalističke klase i njenih tvrtki, države članice EU-a, kao i šest drugih zemalja globalnog Sjevera, bile su sposobne razviti međusobno sličnu političku

orientaciju usmjerenu, kao u slučaju spašavanja banaka od 2008. godine nadalje, ka socijalizaciji gubitaka velikih tvrtki (bez ikakvih jamstava da će se time zadržati i radna mјesta) upumpavanjem ogromnih količina javnog novca u njih. Da bi to učinile, države članice nisu se ustrojavale napustiti dogmu o fiskalnoj i proračunskoj disciplini na temelju koje su Grčka i druge države na europskoj periferiji bile proglašene “lošim učenicima” i onda prisiljene usvojiti rigorozne mjere štednje tijekom prethodne krize. Europske vlade su tako opet složne u povećanju svog javnog duga kako bi pomogle krupni kapital i time natjerale većinu da plati za krizu.

Specifični utjecaj pandemije CoViD-19 u zemljama globalnog Juga služi kao vrlo upečatljiv primjer naglašavanja nejednakosti između različitih regija svijeta. U sadašnjoj situaciji EU i mnoge europske države imaju glavnu odgovornost zbog prošlih i sadašnjih politika prema zemljama globalnog Juga. Svaka snaga koja teži raskidu s dominantnim kapitalističkim poretkom na europskom kontinentu, mora djelovati u cilju dokidanja eksplotacije naroda globalnog Juga.”

Postojeći kapitalistički sistem u kontekstu međunarodnih odnosa oblikuje neokolonijalizam koji autori Manifesta definiraju kao “široki set politika, među kojima možemo izdvojiti sljedeće:

— **Implementacija trajnog sistema zaduživanja** podređenih nacija prema vanjskim bilateralnim (dominantne države), multilateralnim (MMF, Svjetska banka i druge financijske agencije) ili privatnim (banke, investicijski fondovi, fondovi lešinari) vjerovnicima, uz pomoć lokalnih vladajućih klasa. Ovaj dužnički sistem omogućio je kontinuirano plaćanje nacionalne imovine tih država dužnika u korist najrazvijenijih zemalja. Jednom kad su ove podređene države prestale plaćati svoje dugove, sistem je pomogao nametnuti neoliberalnu politiku Washingtonskog konsenzusa: vjerovnici su ponudili državama dužnicima nove zajmove i/ili trenutno oslobađanje od duga kako bi nastavili s povratom, ali pod uvjetom da zemlje-dužnici privatiziraju ključne sektore gospodarstva, uklone trgovinske carine, usvoje plutajuće tečajeve i promjenjive kamatne stope, smanje javnu potro-

šnju u socijalnim sektorima i općenito smanje javne investicije. Na taj način ove politike čine još više zavisnima države koje su osjetljive na međunarodnu konkurenčiju s najrazvijenijim zemljama te ih sprječavaju da investiraju u vlastite proizvodne sektore i javne usluge, uništavajući preostala lokalna i samoorganizirana gospodarstva. Krajnji rezultat je da je stanovništvo osuđeno na trajno stanje nesigurnosti i siromaštva.

— **Provredba pravila o slobodnoj trgovini i sporazu-ma.** Za njih se zalažu EU i Svjetska trgovinska organizacija koje favoriziraju industrijski najrazvijenije nacije i istovremeno potiču razvoj izvozno-orientiranih ekonomskih modela. Jedan od primjera su Sporazumi o ekonomskom partnerstvu između EU i afričkih, karipskih i pacifičkih skupina država. Podređene nacije na taj način favoriziraju razvoj jednog ili nekoliko gospodarskih sektora za izvoz, što tada utječe na njihov prehrambeni suverenitet i samoodrživost. Izvozno-orientirani ekonomski modeli također potiču utrku za konkurentnošću kroz smanjenje plaća i/ili pogoršanje uvjeta rada.

— **Politička, financijska i materijalna podrška korrupciranim i autoritarnim vodama** kao način odražavanja ekonomskih interesa najrazvijenijih država i multinacionalnih tvrtki.

— **Izravno miješanje u politiku država pod dominacijom** i to ekonomskim i financijskim ucjenama, potporama državnim udarima ili izravnim vojnim intervencijama, kad god su ugroženi ekonomski interesi europskih država. Za snage socijalne i političke ljevice koje imaju za cilj izgradnju narodnih vlada koje će raskinuti s kapitalizmom u Europi, neophodno je raskinuti s ovim politikama dominacije nad zemljama globalnog Juga te ih zamijeniti politikama koje se temelje na suradnji i solidarnosti.”★

# Privilegija manjine

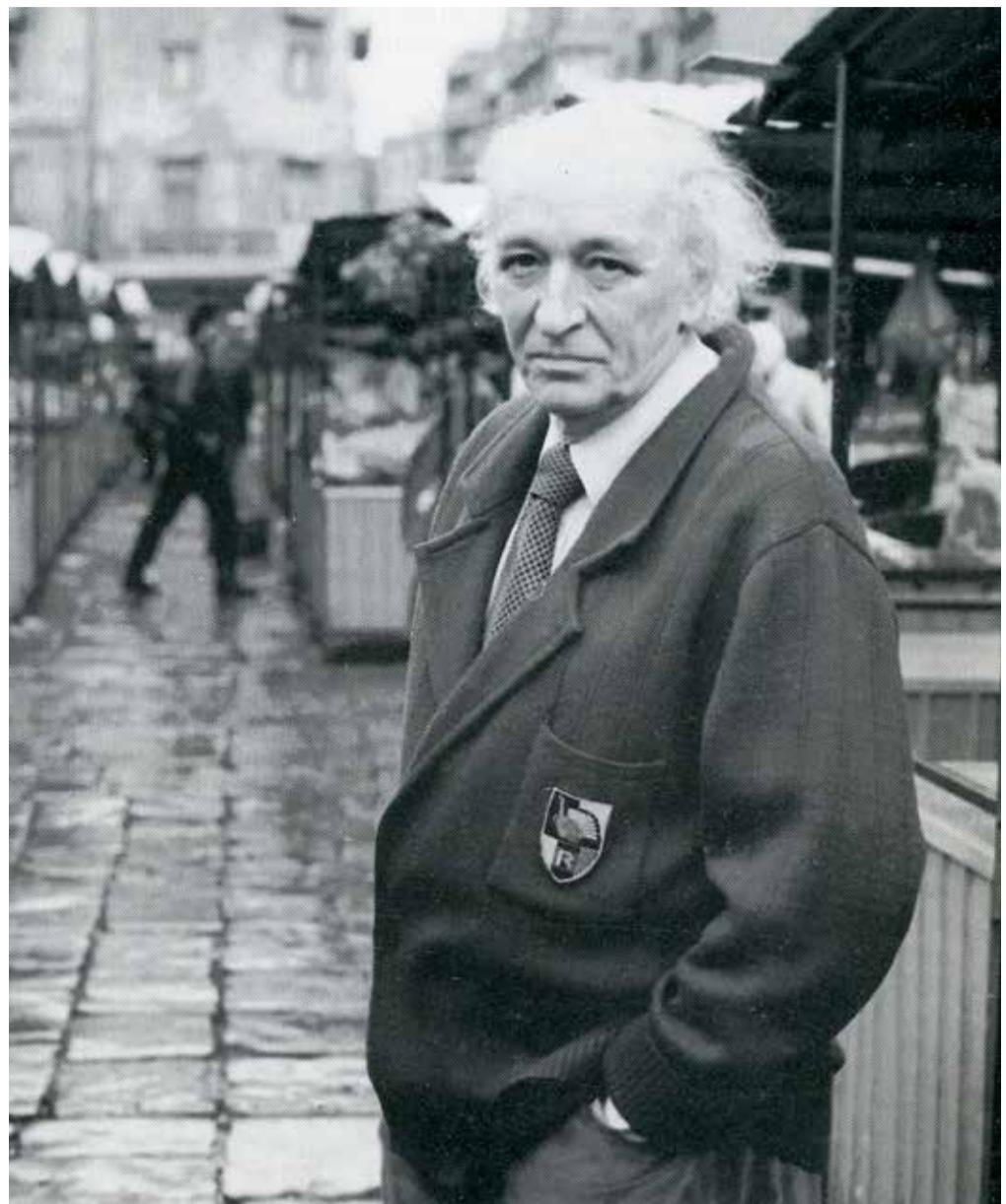
Povodom desetogodišnjice smrti pisca i filozofa Radomira Konstantinovića

Voditelji projekta:  
Tomislav Brlek i Nenad Rizvanović

**P**ovodom desetogodišnjice smrti pisca i filozofa Radomira Konstantinovića Tomislav Brlek i Nenad Rizvanović uredili su zbornik tekstova u časopisu *Up&Underground Critical Theory Dossier* i osmislili panel pod naslovom *Privilegija manjine*. Radomir Konstantinović se beskompromisno odupirao svakom obliku politike identiteta i nije pristajao na bilo kakav model sistematske dovršivosti. Njegov intelektualni rad nužno je dolazio u sukob s projektima političkog djelovanja koji su formu podredivali sadržaju, eksperimentalno institucionalnom, estetsko etičkom, a moguće postojećem.

Za Up&Underground pisali su:  
**Bora Čosić, Andrea Lešić, Lana Molvarec, Dubravka Bogutovac, Davor Beganović, Zdravko Zima, Jadranka Brnčić, Tomislav Marković, Predrag Brebanović, Branislav Jakovljević, Branko Romčević, Milivoj Bešlin, Tomislav Brlek, Nenad Rizvanović, Ahmed Burić Matija Bošnjak, Vahidin Preljević, Almir Bašović i Aleksandra Bosnić Đurić.**

**Predstavljanje zbornika 15.12. u 19 sati u Kulturno informativnom centru (KIC-u) Bora Čosić, Lana Molvarec, Dubravka Bogutovac, Nenad Rizvanović i Tomislav Brlek**



## Protiv palanačkog univerzuma

Aleksandra Bosnić Đurić

**P**oetika palanačkog univerzuma koji se u sekvencama emanira u prizorima iz egzistencija "običnih" ljudi, artificiranih likova ili travestiranih mitoloških ličnosti je, u svim svojim varijacijama, označena upravo duhom palanke, onako kako ga je Konstantinović video u *Filosofiji palanke*: nužni preduslov za pokret u ovom tamnovilajetskom mozaiku uvek je u znaku nasilja normativnosti, simulacije i doživljavanja, sentimentalizmu i sarkazmu, simulaciji sukoba i pamfletizmu, u begu od ne-proverljivog, u infantilizmu kao mržnji na svest, u igri prevarenih privida, jednako u banalnosti kao i u senzacionalizmu kao načelima ništavila, u nihilizmu kao univerzalnoj sili koja ovaj svet zauvek drži zaustavljenim i prikovanim.

Njegove protagoniste / ilustracije, Konstantinović funkcionalizuje i eksplikira kao egzistencije između egzistencije i razočaranja, ravnodušnosti i prevare, potonule u uzaludnost rada kao bludnju duha, utonule u besmislenu igru privida – između pseudodogađanja, dosade, slučenja ili tumačenja smrti kao radosnog očajanja. Uvek u međuprostoru krivice i kazne, oni govore jezikom prožetim ništavljom ugroženog smisla, u doslednom begu od autentičnog samosaopštavanja uz imperativ iskrenosti doveden do paradoksa. Njihov jezik, baš kao i njihova svest dosledno su potonuli u duh tvoračke lejnisti, u asekualnu banalnost, jednako kao i u pornografske aluzije. Budući do kraja lišen smislene komunikacije, ljubavi i transcedencije, ovaj palanački multiverzum prinuden je da sasvim potone ili u ravnodušnost, ili u nasilje – ili i u jedno i u drugo. U eseju

*Orfejeva lampa* Konstantinović će pitati: "Koliko to može da traje, taj izraz-bezizraz, taj neslućeni bol i grč senke? Koliko vremena Orfej može da izdrži a da se ne okrene? U drami Euridika, čini mi se, to jedva traje jedan jedincat sekund. Umrla je senka, a ostala groteskna jedna figura Euridike, karikatura Euridike. Tako, otkrivam sada, i radaju se karikature: u bolu senke koja umire, u našoj osveti senci koja nam je ponovo izmakla, koja nas je napustila ..." (Konstantinović, 2018).

Osveta odbeglim senkama dogodila se nešto kasnije, a povratak palanke i duh barbarogenijstva zatvorili su, kako nam se sada ponekad čini – nepovratno, jedan prostor, jedan kontekst, jedan stvarni univerzum i osudili ga na izlovanost, na iskušavanje i potiranje smisla, na život sa čudovištem... Povodom prvog razgovora u ciklusu Druge Srbije koji je organizovao Beogradski krug, Konstantinović je, aprila 1991. dao istovremeno tačnu i bolnu dijagnozu: "To su ta izopačavanja na svakom koraku, te nakazne promašenosti, ti bezizgledni nesporazumi u režiji totalitaričkog nasilja: preplavljaju ovaj svet, obuzimaju ga sve više, toliko da već kao da postaju "normalni". Čudovišnost, ove gde se zacarila, gde se pod nasiljem sve izvitoperava, ta

Čudovišnost postaje sve normalnija tako da mi kao da živimo u paradoxu normalne čudovišnosti: suštinski izraz paradoxalnosti je Čudovišnost kao normalnost" (Konstantinović, 2011).

Upravo devedesetih godina prošlog veka Konstantinovićeve književno-filozofske anticipacije postale su stvarnost: "Živimo pod nacionalističkim totalitarizmom, iz dana u dan sve krvolоčnijim: eno Kupresa u krvi, eno Sarajeva u krvi i strahu" (Konstantinović, 2011). Konstantinović pita jesmo li očekivali da će to da se dogodi? I podseća na 89, kada je baš u Sarajevu, u razgovoru povodom dvadesetogodišnjice Filosofije palanke, izgovorio: "Ovo nasilje je predvidljivo, jer nasilje je u samoj prirodi nacionalizma pošto je on, zahtevajući apsolutno jedinstvo, neprotivrečnost, osuđen na sukob sa stvarnošću koja je, naravno, protivrečna: osuđen je na nasilje" (Konstantinović, 2011). U međuvremenu, postali smo i protagonisti i posmatrači i svedoci ove paradoxalno čudovišne normalnosti u carstvu senki. Iskustvo krvave destrukcije jednog kulturnog prostora moralno nas je ipak, dok iščekujemo katarzu, učiniti makar marljivijim čitaocima.

U *Filosofiji palanke*, krajem šezdesetih godina prošlog ve-



tvara u "govor krvi" koji nikada nije govor pojedinačne i artikulisane svesti. U protiv-dialektičkom duhu palanke neminovo se javlja zlo nasilja kao nasilja izazvanog i podsticanog upravo protivrečnosti ma ovog duha, nasilja iracionalnog nad racionalnim i opšteg nad pojedinačnim. Konstantinović ovu protivrečnost između naroda i ličnog ja u duhu palanke prepoznaje kao protivrečnost izraženu rozenbergovskim "unutrašnjim glasom", glasom večno plemenskim i neizgovorljivim, oslobođenim od pojedinačnosti govora i neprevodivim. Ova neizrecivost i neprevodivost unutrašnjeg glasa plemena na jezik reči, nužno upućuje na jezik nasilja otkrivajući istovremeno i "nužnost nacizma u duhu palanke" kao službu samosvojnosti rodno-plemenskom: "Nema službe "samo-svojnosti" rodno plemenskog koja je pomirljiva sa ma kakvom ličnošću i tako sa ma kakvom svešću pa saobrazno tome nema ovakve službe koja potencijalno ne sadrži i mogućnost ne samo nacionalizma već i nacizma. Srpski nacizam je moguć kao i svaki drugi nacizam" (Konstantinović, 2004, 307). ★



Davor Beganović

**U**Izlasku nije jednostavno rekonstruirati ni prostor ni vrijeme. Nedostaju nedvosmislene i jasne koordinate kojima bi se obilježilo prostorni i vremenski razvitak same radnje. Jedine su uporišne točke Jeruzalem kao mjesto radnje i nekolicina povijesnih i kulturnih dogadanja koja su se tamo zbilja na prijelazu milenija te ih je mogućno prepoznati iz konteksta mitova i legendi. Čak kad bi se Evandelja mogla smatrati pouzdanim izvorom za rekonstrukciju epohe, ona su za pripovjedača romana,ako i uopće, tek od drugorazrednog značaja. Naprotiv, on kao da rekonstruira neko čudno vrijeme u kojem se ne događa ništa: "Ali kako se nije ništa dogodilo, jer ne događa

se ništa, ništa: kako da vam to utuvim u glavu, vi budale; oni su počeli da se smeju, i sada su se otimali između sebe ko će da je udari, kao što su se onda otimali zbog mene." (222f.) Pripovjedna bi se strategija mogla opisati na sljedeći način: usred guste koncentracije dogadaja pripovjedač konstruira stanje kojim dominira apsolutna bezdogadjajnost. Taj se paradoks upisuje u samu pripovjednu strukturu. Naratološki promatrano Evandelje su tekst koji je izgrađen na dvama stupovima. S jedne se strane nalazi retorički uvjerljivo, djelomice poetski napisano predstavljanje Isusovog učenja; no s druge su ona zapleteni narativ koji linearnost pripovijedanja, njegovu specifičnu dinamiku i kronologiju dovode do krajnjih granica i ni u kojem slučaju ne dopuštaju odstupanje od strogog, preformuliranog uzorka. Konstantinovićev se tekst formira u snažnom odbijanju obaju uzoraka. Kao što sam naglasio već ranije, u središtu njegove poetike stoji "stream of consciousness". Ta pripovjedna tehniku mora se interpretirati kao subjektivnu u odnosu na Evandelje. No to nije dovoljno kako bi se pronašlo rješenje za njezino kompleksnost.

Pored intertekstualne folije Evandelja djelotvorna je još jedna koja se ne zasniva na izravnom odnosu prema pretekstu, već se otvara poetološki, prema recentnoj književnoj produkciji. Riječ je o francuskoj approprijaciji egzistencijske filozofije. Topos koji pokazuje u tome smjeru jest kamen kojega se može dovesti



БЕОГРАД  
1960



istoriju. Svoju budućnost, svoju jedinu i strašnu budućnost, on raspoznaće i u nju se survava. Na svoj način, samoubitstvo rješava absurd. Ono ga odvlači u istu smrt." (Isto)

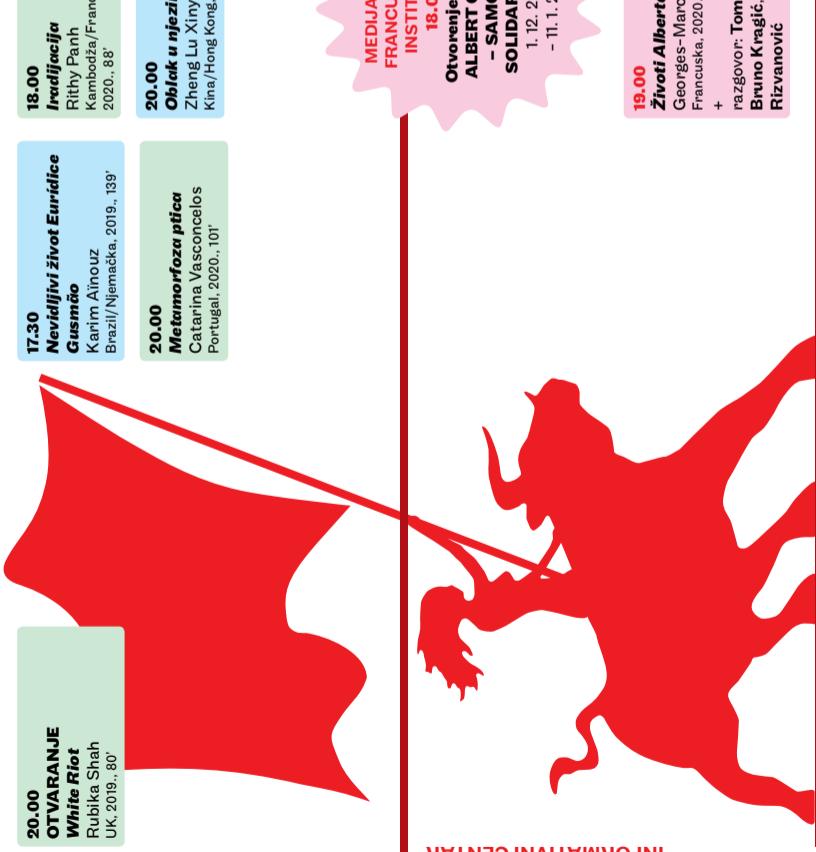
Ovdje se postavljaju dva centralna pitanja vezana uz Konstantinovićev roman. Kao prvo: Kako se on pozicionira u odnosu na pretekst? Kao drugo: U kakvoj vezi stoje roman *Izlazak* i njegov glavni lik Juda u odnosu na Camusevu foliju? Prema Thomasu Machou "Juda izdajnik avansira u egzemplarni prototip samoubojice čijim se samoubojstvom zapečaćuje njegova krivnja." (Macho 2017, 70) Takvo je tumačenje potpuno tude Camusevu konceptu suicida. Kod njega etika ne igra bitnu ulogu. Absurdno se potiče i istovremeno razrješuje. To je pravac u kojem Konstantinović vodi svog Judu. On ga izvlači iz Biblije i transkribira ga u jedan egzistencijski obilježen svijet. Juda postaje samoubojica koji izvršava samoubojstvo kako bi došao u budućnost te na taj način izbjegao sadašnjost. Konzervativno slijedeći zacrtanu razinu pripovjedne tehnike Konstantinović samoubojstvo ne predložava izravno, već ga samo navoještava – simbolima i topozima. Konopac kojeg Juda vuče svugdje sa sobom pretvara se u poslovnu stvar na koju će se na kraju romana objesiti. Omča se upisuje u dugi niz simbolički obilježenih značenja unutar teksta. On isprva služi kao povodac na kojemu se vodi magarac. Istovremeno je i sredstvo za primjenu sile. Njime se životinje tuku i odgajaju da budu poslušne. ★



# 18. Subversive Film Festival

## 28. 11. – 13. 12. 2020

SUBOTA (28. 11.)	NEDJELJA (29. 11.)	PONEDJELJAK (30. 11.)	UTORAK (01. 12.)	SRIJEDA (02. 12.)	ČETVRTAK (03. 12.)	PETAK (04. 12.)	SUBOTA (05. 12.)	NEDJELJA (06. 12.)	PONEDJELJAK (07. 12.)	
<b>20.00 OTVARANJE</b> <b>White Riot</b> Rubika Shah UK, 2019., 80'	<b>17.30 Navaljivi život Euridice Gusmão</b> Karim Alnouz Brazil/Njemačka, 2019., 139'	<b>18.00 Izadićija</b> Ritty Panh Kambodža/Francuska, 2020., 88'	<b>17.30 Ovo nije pogreb, ovo je uskrsnica</b> Lemohang Jeremiah Mosese Lasoto Južnofriška Republika/Italija, 2019., 120'	<b>18.30 Žena koja je bježala</b> Hong Sang-soo Južna Koreja, 2019., 77'	<b>17.00 Sluziti druge</b> Davide Maldi Italija, 2019., 84'	<b>16.30 Priča o mojem imenu</b> Karin Cuyul Čile/Brazil, 2019., 99'	<b>18.00 Orfeja</b> Alexander Kluge & Khavn Njemačka, 2020., 99'	<b>18.00</b>		
<b>Igrana konkurenca</b>	<b>20.00 Metamorfoza ptica</b> Catarina Vascconcelos Portugal, 2020., 101'	<b>20.00 Oblik u njezinoj sobi</b> Zheng Lu Xinyuan Kina/Hong Kong, 2020., 98'	<b>20.00 Oviak u njezinoj sobi</b> Catarina Vascconcelos Portugal, 2020., 101'	<b>20.00 Žena koja je bježala</b> Hong Sang-soo Južna Koreja, 2019., 77'	<b>20.00 Pusto zemlja</b> Ahmad Bahrami Iran, 2020., 103'	<b>20.00 Los Conductos</b> Camillo Restrepo Francuska/Kolumbijska/Brazil, 2020., 70'	<b>20.00 Space Dogs</b> Elsa Kremser & Levin Peter Austrija/Njemačka, 2019., 91'	<b>20.00</b>		
<b>Dokumentarna konkurenca</b>				<b>18.30 Posjednici i prijatelji</b> Johann Johannsson Island, 2020., 70'	<b>18.30 Dobro došli u Češeniju</b> David France SAD, 2020., 107'	<b>18.30 Los Conductos</b> Camillo Restrepo Francuska/Kolumbijska/Brazil, 2020., 70'	<b>18.30</b>			
				<b>18.00 Tko se boji ideologije?</b> Marwa Arsanios Libanon/Kurdistan/Sirija, 2019., 51'	<b>19.00 Raj</b> Sergej Dvorcevoj Kazahstan, 1985., 25'	<b>19.00 Online Masterclass: Sergej Dvorcevoj</b>	<b>19.00 Cesta</b> Sergej Dvorcevoj Kazahstan, 1999., 57'	<b>19.00 Utami</b> Sergej Dvorcevoj Rusija, 1988., 55'		
				<b>18.00 Otvorene izložbe:</b> <b>ALBERT CAMUS – SAMOĆA I SOLIDARNOST</b> 1.12. 2020. – 11.1. 2021.	<b>19.00 Životi Alberta Camusa</b> Georges-Marc Benamou Francuska, 2020., 98'	<b>19.00</b>	<b>19.00</b>	<b>19.00</b>		
					<b>19.00 Hommage – Albert Camus</b> Bruno Krasić, Nenad Rizvanović + razgovor: Tomislav Brlek,	<b>19.00</b>	<b>19.00</b>	<b>19.00</b>		
					<b>19.00 White Riot</b> Rubika Shah UK, 2019., 80'	<b>19.00 Metamorfoza ptica</b> Catarina Vascconcelos Portugal, 2020., 101'	<b>19.00 Žena koja je bježala</b> Hong Sang-soo Južna Koreja, 2019., 77'	<b>19.00 Dobre došli u Češeniju</b> David France SAD, 2020., 107'	<b>19.00 Space Dogs</b> Elsa Kremser, Levin Peter Austrija/Njemačka, 2019., 91'	
							<b>19.00 Sluziti druge</b> Davide Maldi Italija, 2019., 84'	<b>19.00 Priča o mojem imenu</b> Karin Cuyul Čile/Brazil, 2019., 78'	<b>19.00 Orfeja</b> Khan, Alexander Kluge Njemačka, 2020., 98'	
								<b>19.00 Životi Alberta Camusa</b> Georges-Marc Benamou Francuska, 2020., 98'		
									<b>19.00</b>	



INFORMATIVNI CENTAR  
DOKUMINO KIC – KULTURNI

Film XX – Ženski filmski narrativi

WHITE FILM FESTIVAL ONLINE  
VOLIMDOKUMENTARCE.NET  
filmovi dostupni za gledanje  
od 28. 11. do 7. 12. 2020.

Retrospektiva –  
Sergej Dvorcevoj



# 13. Subversive Film Festival



## UVODNIK

# Umjetnost i pobuna u izvanrednom stanju

Dina Pokrajac

**O**vogodišnja festival-ska tema Kreativni neposluh inspirirana je razmišljanjima pisca Alberta Camusa o odnosu umjetnosti i pobune u izvanrednom stanju. Revolucija i umjetnost u dvadeset i prvom stoljeću u jednakoj su mjeri žrtve nihilizma i žive u istom proturječju. U stanju permanentne krize koju živimo jedino nam pobuna omogućuje da zamislimo budućnost kavku je sanjao Nietzsche u kojoj bi sudac i tlačitelj ustuknuli pred stvarateljem.

Natjecateljski program 13. Subversive Film Festivala održat će se od 28. studenog do 7. prosinca i donosi dvadesetak recentnih filmskih naslova koji su obilježili tekuću godinu. Filmovi koje smo odabrali na sadržajno i formalno inovativan način problematiziraju socijalne nepravde, društvene promjene, ženska prava i prava manjina, queer este-

tiku, studentske i radničke pokrete, te nasljeđe kolonijalizma. Od renomiranih autorskih imena kao što su Alexander Kluge i Khavn, Hong Sang-soo, Hubert Sauper i Rithy Panh preko najzapaženijih mladih autora tekuće godine - Camilo Restrepo, Zheng Lu Xinyuan, Ahmad Bahrami, Lemohang Jeremiah Mosese, Karin Cuyul, Catarina Vasconcelos - ovogodišnji Subversive Film Festival ponovno okuplja autore koji kritički promišljaju svijet oko nas i otvaraju nove horizonte oporući se tržišnoj logici i pasivnoj konzumaciji slika. U pratnom filmskom programu gledat ćemo promatračke dokumentarce velikog Sergeja Dvorcevoja koji nalazi poeziju slučajnosti u surovim egzistencijama svojih protagonisti, kazahstanskih nomada i ruskih marginalaca. Dvorcevoj će biti i naš virtualni gost te će održati online master-class predavanje na temu filmske etike te odnosa igrača i dokumentarnog žanra.

Dvorcevoj je naime prestao snimati dokumentarce jer se "pretvarao u vampira". Filmski prodor u tude živote itekako ima svoju cijenu, a rad sa stvarnim ljudima nosi posljedice. Izdvajamo i hrvatsku premijeru dokumentarca *Životi Alberta Camusa* te vizualno istraživanje *Tko se boji ideologije?* libanonske umjetnice Marwe Arsanios o trima eksperimenata koje su poduzele žene u Rojavu u kojima se kao ključno nameće pitanje reapproprijacije zemlje i sredstava proizvodnje, tri ekofeminističke strategije dovode do svojevrsnog samoupravljanja, te stvaranja i transmisije znanja.

Dok Europa tone u lockdown, uvode se policijski satovi i crvene zone, zatvaraju barovi, restorani, kina, kazališta, ulice su sve praznije, ljudi se s pravom pitaju kakve će biti društvene i ekonomski posljedice svih tih mjera i odluka. U ovo doba neizvjesnosti, etičke i društvene erozije te regulacije čak i najsitnijih de-

talja svakodnevice trebamo se oduprijeti strahu i konfuziji, njegovati fizičku distancu ali pritom ne smijemo zanemariti nikad nam potrebniju društvenu bliskost, zajedništvo i kreativnost u rješavanju društvenih problema te konstruiranju nekih boljih, novih svjetova.

Na tragu Camusa svaki umjetnički čin shvaćamo kao čin pobune – pobune protiv uljuljkujuće trenutne realnosti i njezinih slijepih točaka. Umjetnici kreiraju vlastite svjetove koji egzistiraju prema njihovim pravilima u kojima mogu postati robovi svojih fantazija, kompleksa ili demijurških poriva, no postignu li kreativnu sintezu umjetnički čin nosi u sebi transformativni i emancipacijski potencijal. Je li moguće stvaranje i je li moguća revolucija nameću se kao jedno te isto pitanje, jedini izlaz iz permanentne krize koju živimo, a koju je pandemija COVID-19 samo učinila vidljivijim tjerajući nas da ne skrećemo pogled od inherentnih manjkavosti sustava koji živimo – njegovih stravičnih nejednakosti i dehumanizirajućih praksa.

Ovogodišnje festivalsko izdanje bit će hibridno te će se filmovi po prvi put moći gledati na teritoriju cijele Hrvatske zahvaljujući online platformi [volimdocumentarce.net](http://volimdocumentarce.net). Ipak, iznimno nam je draga da će se filmovi usprkos epidemiološkoj situaciji moći gledati i u mraku kina koje je

nezamjenjivi prostor zajedničkog gledanja i promišljanja filmova.

Flusser je pisao kako u tehnno-imaginarnom svijetu kino ima ulogu sličnu onoj koju je imala crkva u imaginarnom svijetu srednjeg vijeka – ono je mjesto koncentracije za primanje transcendentalne poruke i jedno od malobrojnih zaklona od mnoštva šarenih napada na naša osjetila. Ponovno otkrivanje svojstva tisine je i prema Godardu najveća vrijednost filma kao umjetnosti nasuprot televiziji.

Danas kada je film prešao put od filmske vrpce do digitalnog koda, od oruđa revolucije do postmodernizma otpora, od kolektivne projekcije do individualiziranog konzumiranja putem streaming platformi održavanje Subversive Film Festivala vidimo ne samo kao slavlje sedme umjetnosti već i kao gestu otpora te poziv na "kontaminaciju" nekim drukčijim idejama i slikama. Dok brojna kina zatvaraju svoja vrata valja promisliti o njihovo ulozi u načinu na koji dešifriramo filme. ★

# 13. Subversive Film Festival

## Jedan espresso, molim

Dragan Rubeša

**U**ekstraordinarne Kitty Green (šifra: *Asistentica*), radni dan njezine asistente Jane započinje punjenjem aparata za espresso. U ekstraordinarnog Davidea Maldija (šifra: *Služiti druge*), Luca će doživjeti prvi kontakt s vanjskim svijetom na kruzeru, gdje po prvi put upoznaje znakove suvremenosti - espresso u kapsulama, i Jane (Green) i Luca (Maldi) izolirani su u zatvorenom svijetu. Prva spomenuta u njujorškom uredu medijskog mogula, a potonji u rigidnom i krajnje arhaičnom ambijentu prestižne ugostiteljske škole u Domodossoli, koji priziva vojnu akademiju Musilova Törlessa. Što učiniti? Pobjeći u prošlost, kao što to čini akterica iznimnog intimističkog doksa Karin Cuyul *Priča o mojem imenu*, ili u budućnost, poput Jóhanna Jóhannssona (*Posljednji i prvi ljudi*), po čijim se spomenicima danas obavlja mala nužda i ispisuju različiti graffiti, ali i snimaju reklamni spotovi za dizajnerske naočale koje obožava Rihanna. Iako se oni danas više percipiraju kao "alienske utvare" nego kao znakovi NOB-a, uz naraciju izvanzemaljske Tilde Swinton.

Poput znatiželnog Jóhannssona, tako i znatiželjni Hubert Sauper u *Epicentru* postaje onaj isti privilegirani turist, s Oonom Castillom Chaplin koja malim Kubancima pokazuje scene iz *Velikog diktatora* i shoegaze ludilom, uz animiranu verziju U.S.S. Mainea u havanskoj luci u kojoj Amerikanici sabotiraju njegovo potapanje, uz uvodne kadrove koji se doimaju poput Mannova *Miami Vicea* transponiranog devedesetak milja južnije. S Kubom u kojoj ekscese kasne Batistine ere koju u Sauperovu komadu prizivaju propagandne snimke Mihajla Kalatozova (*Soy Cuba*), zamjenjuju strani investitori. Jer, kao što su Sovjeti napustili Kubu, tako i duhove Lajke iz slavne sovjetske svemirske prošlosti prizivaju napušteni psi na moskovskim ulicama zla koje promatra autorski tandem Kremser & Peter (*Space Dogs*). Iako se naziv njihova komada doima poput nastavka Disneyjeva "letećeg ljubimca" (*Air Bud*).

Što je film? Bitno je da ne tragamo za odgovorom, već da postavljamo pitanje. U konstantnom iscrtavanju turbulentne mape svijeta, od Čečenije u objektivu Davida Francea (*Dobro došli u Čečeniju*) koji denuncira diktaturu Ramzana Kadirova, za LGBT konklogore spremnog, do Irana s Bahramijevim provincijskim tvornicama opeke kojima prijeti stečaj (*Pusta zemlja*) i selima Lesotha u koja uranija Lemohang Jeremiah Mosese (*Ovo nije pogreb, ovo je uskršnje*) čija starica i njezin ne послuh prizivaju slavnu tradiciju Souleymanea Cisséa i Cira Guerre. Ali i kaotičnog Hangzhoua, koji je 2016. bio domaćin summita G20, u intimističkom narativu Zheng Lu Xinyuan (*Oblak u njezinoj sobi*). Pobunu Moseseove udovice Mantoe, priziva i *White Riot* Rubike Shah u kojem se grupa britanskih pankera udružuje preko fanzina *Temporary Hoarding* da bi se serijom nastupa pobunili protiv ksenofobne politike Nacionalne fronte.

Doduše, vremena u kojima živimo snažno su izmijenila festivalska pravila igre, uz posešto izmijenjeni refren Queenovaca – "The Show Must Go Home". Vratiti se brazilskoj tropskoj melodrami koja priziva kasnog Fassbindera (*Nevidljivi život Eurídice Gusmão*). Poetski uroniti u osobnu povijest Portugalke Catarine Vasconcelos u maniri stare mrtve prirode (*Metamorfoza ptica*) koja priziva najljepše pasaže Manoela de Oliveira i Agnès Varde. Vratiti se nanovo u korejski restoran Honga Sang-sooa u društvu njegove muze Kim Min-hee (*Žena koja je bježala*). Dobar vam kimchi. ★

### SUBVERSIVE TOP 5

Filmovi koje ne smijete propustiti

#### Ovo nije pogreb, ovo je uskršnje / This Is Not a Burial, It's a Resurrection

Lemohang Jeremiah Mosese, Lesoto/  
Južnoafrička Republika/Italija, 2019., 120'

**V**eteranka južnoafričkog filma Twala Mhlongo (*Sarafina!*) u nesentimentalnoj himni o prirodi i tlu, u zemlji u kojoj "mrtvi pokapaju mrtve". Iako autorov komad nije "pogrebni marš, već marš živih i mrtvih", negdje na pola puta između stvarnosti i mita. Stvarnost inkarnira plan o potapanju njezina sela zbog izgradnje lokalne brane.



Ovo nije pogreb, ovo je uskršnje

#### Orfeja / Orphea

Alexander Kluge&Khavn, Njemačka, 2020., 99'

**S**usret filipinskog pankera Khavna i njemačke autorske legende Alexandra Klugea. Može li biti lude? U halucinantnoj rodnoj dekonstrukciji mita o Orfeju i Euridici, koja uključuje Purcella, Čajkovskog, Adorna, Rilkea, istraživanja o životu nakon smrti u Silicijskoj dolini i europsku migrantsku krizu. Ali to nije sve.



Orfeja

#### Služiti druge / L'apprendistato

Davide Maldi, Italija, 2019., 84'

**I**talija je demokratska republika temeljena na radu. Ali taj rad pretvara Lucu u savršenog robota. U rigidnoj disciplini ugostiteljske škole koja priziva ranog Olmija. U svijetu mrtvih priroda u kojem ne postoji *deus ex machina*, svedenom na život podređen usluzi. Jer, geste koje mora usvojiti Luca, svedene su na gotovo liturgijske rituale.



Služiti druge

#### Dobro došli u Čečeniju / Welcome to Chechnya

David France, SAD, 2020., 107'

**D**obro došli u zemlju čarobnih dnevnih ljepota. Posjetite njezina jezera uživajući u jet-ski vratolomijama Ramzana Kadirova. Obidite velebnu džamiju "Srce Čečenije" u Groznom. Istražite kanjon Argun. Posjetite jedini konklogor za LGBT populaciju, kao dio Kadirove kampanje za "čišćenje naše krvi".



Dobro došli u Čečeniju

#### Oblak u njezinoj sobi / Ta fang jian li de yun

Xinyuan Zheng Lu, Kina/Hong Kong, 2020., 98'

**E**xperimentalni vizualni dnevnik satan od fragmenata sjećanja 22-godišnje Muzi koja se vraća u Hangzhou svojeg djetinjstva. S postkoitalnim cigarama, praznim stanovima i klincima koji vježbaju manekenske poze. Kao da promatramo melankoličnu verziju streamera iz prošlogodišnjeg pobjednika Rotterdama, kolaža *Perfect Shengze Zhu*.



Oblak u njezinoj sobi

# 13. Subversive Film Festival

## IGRANA KONKURENCIJA

### Asistentica / The Assistant

SAD, 2020., 87' DCP

Režija: Kitty Green • Scenarij: Kitty Green • Fotografija: Michael Latham • Montaža: Kitty Green, Blair McClendon • Producija: 331 Productions, Bellmer Pictures, Cinereach • Uloge: Julia Garner, Owen Holland, Jon Orsini

Autoričin krajnje urgenčni odgovor na #MeToo era i Weinsteina zlodjela, prati uredske rutine asistentice medijskog mogula u njegovu njujorškom uredu. Ona je ta koja prva dolazi na posao i zadnja izlazi iz autoričina filma. Njezin radni dan sveden je na punjenje aparata za espresso, čišćenje stola od ostataka hrane i pića nakon poslovog sastanka, organiziranje screeninga, fotokopiranje poslovnih dokumenata i narudžbu obroka za šefa. Sve to ona rješava smirenom i gotovo bolnom pedanterijom. Ponekad mora u maniri privatne detektivke rješiti misterij nestale kolegice. Osmišljen kao kolaž satkan od krajnje rigoroznih i preciznih kadrova, autoričin komad maestralno denuncira opresivne prakse iza zidova zatvorenog (poslovnog) svijeta, u kojem se sumnje i nelagode njezine heroine otimaju kontroli. Tada postaje evidentno da je ona tek dio sustava kao njegov (ne)svjesni pokretač. (Dragan Rubeša)

Kitty Green rođena je u Melbourneu 1984. godine. Autorica je sjajnih doksa *Ukraina nije bordel* o feminističko-aktivističkoj skupini FEMEN, te hibrida *Casting Joan Benet* o nikad razriješenom ubojstvu dječjeg modela, čiji je svojevrsni preludij bio dokumentarni kratki *Lice Ukrajine: Casting Oksane Baiul*. Asistentica je njezin dugometražni igrani prvi film.

Nagrade i festivali: Berlinale – Panorama (2020); Deauville Film Festival (2020) – nagrada fondacije Louis Roederer za najbolju režiju; Heartland Film (2020) – Truly Moving Picture Award; Ljubljana International Film Festival (2020) – Perspektive; Sarajevo Film Festival (2020); Gotham Independent Film Awards (2021) – nominacija za najbolji film

Projekciju filma donosimo u suradnji s Centrom za ženske studije.

### Los Conductos

Francuska/Kolumbija/Brazil, 2020., 70' DCP i online

Režija: Camilo Restrepo • Scenarij: Camilo Restrepo • Fotografija: Guillaume Mazloum • Montaža: Camilo Restrepo • Producija: 5à 7 Films, If You Hold a Stone, Mutokino • Uloge: Fernando Úsaga Higuera, Luis

Felipe Lozano

U Restrepovu kratkišu *Poput sjena na zalsku sunca* njegov bradati džanki zvan Pinki gada staklene boce kamenčićima u središtu Medellína, gdje narcotici kolaju njegovim venama i zrakom. Pinki sada napušta vjerski kult i njegova lidera, okružen bojama i sloganima ilegalnih Kappinih i Adidasovih majica. Iako nihilizam autorovih prethodnih kratkiša sada ustupa mjesto melankoliji. U halucinatnoj priči u kojoj je junakovo stanje svedeno na instinkt za preživljavanje u nekoj vrsti simulacije otpora. Iako on ostaje neka vrsta maskote na vojnoj paradi čiji je kredo ugraviran u ručki revolvera. Pritom nismo posve sigurni je li autorova alegorija terapeutска seansa ili priča o ponovno rođenom ovisniku koji moli šefu da mu plati radne dane. Ostaje tek simbolika citata u epilogu u kojem se pjesnik Gonzalo Arango, predstavnik kolumbijskog "nadaizma", pita kad će njegova zemљa prestati ubijati svoju djecu i pružiti im životni smisao. (Dragan Rubeša)

Camilo Restrepo rođen je 1975. u Medellínu. Trenutačno živi u Parizu. Status njegovih slika nikad nije bio neutralan. Njegovo tkanje kolumbijske povijesti nalikuje palimpsestu, poput hotelskih zidova koji kriju tragove torture i patnje (*Impresije o ratu*). Iako je on svjestan da rat ne generira impresije, već je riječ o kumulativnoj traumi koja ostavlja trajne ožiljke. Autorov impresivni kratkiš *La bouche*, inspiriran gvinejskim majstorom udaraljki zvanim Crveni Vrag, prikazan je na 12. Subversive Film Festivalu, a njegov prethodnik *Impresije o ratu* na 11. Subversive Film Festivalu.

Nagrade i festivali: Berlinale Encounters (2020) – najbolji redateljski prvi film; Champs-Élysées Film Festival (2020) – najbolja režija; IndieLisboa International Independent Film Festival (2020); San Sebastián International Film Festival (2020); Hong Kong International Film Festival (2020); Sarajevo Film Festival (2020)

### Nevidljivi život Eurídice Gusmão / A Vida Invisível de Eurídice Gusmão

Brazil/Njemačka, 2019., 139' DCP

Režija: Karim Aïnouz • Scenarij: Murilo Hauser, Inés Bortagaray, Karim Aïnouz (prema knjizi Marthe Batalhe *A Vida Invisível de Eurídice Gusmão*) • Fotografija: Hélène Louvat • Montaža: Heike

Parplies • Producija: Canal Brasil, Pola Pandora Filmproduktion, RT Features • Uloge: Julia Stockler, Carol Duarte, Flávia Gusmão

U tsunamiju ekscesnih narativa brazilskog autorskog revolta u eri Bolsonara, Aïnouz je jedan od rijetkih sineasta koji se priklonio retorici transparentne tropске melodrame, stavljući u prvi plan nemogući dijalog tijela i duha, s referencama na kasnog Fassbindera. U čistom teoremu koji demonstrira materijalnost filma u dijalogu s klasičnom melodramatskom matricom (film je adaptacija istoimenog u nas prevedenog romana Marthe Batalhe). Guida i Eurídice. Dvije sestre izgubljene u Riju pedesetih. Guida slijedi slobodu. Eurídice postaje zatočenica rigidnog obiteljskog portretka. Guida živi za ljubavnu žudnju, a Eurídice za glazbu. One su recipročne osobnosti u frakturi sna i stvarnosti. Iako Guidin odabir slobode i Eurídicein obiteljski kavez proizvode identična razočaranja i izdaju iluzija. Zato nije ni čudo da je Aïnouz započeo karijeru kao asistent velikog Todd-a Haynesa (šifra: *Poison*). (Dragan Rubeša)

Karim Aïnouz rođen je 1966. u Fortalezi. Studirao je arhitekturu u Brasiliji i film na NYU.

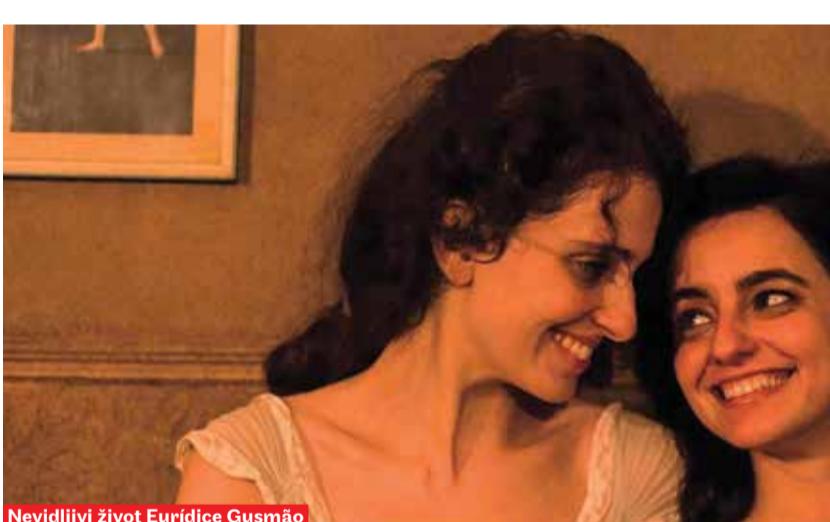
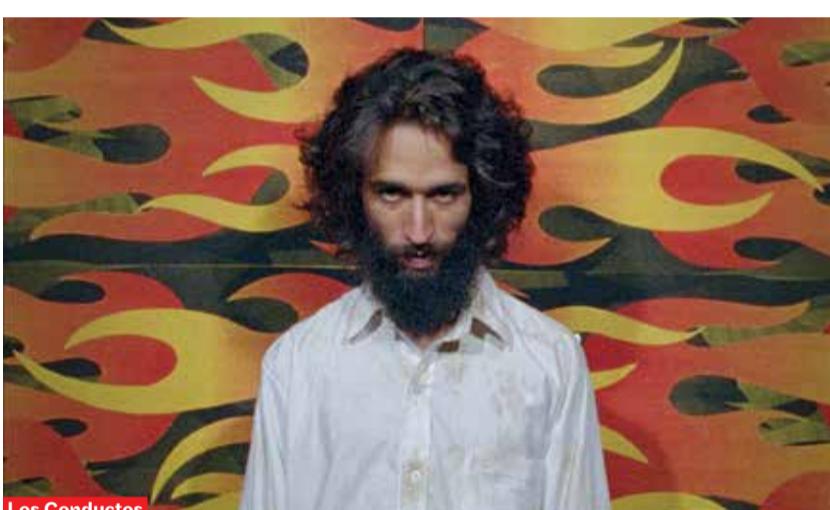
Autorov komad *Madame Sata* (2002) smatra se jedim od pionirskega izdanaka u eri brazilskog queera. Autorov doks *Zentralflughafen THF* (Zračna luka Tempelhof) prikazan je u dokumentarnom programu 11. Subversive Film Festivala.

Nagrade i festivali: Cannes Film Festival (2019) – nagrada Un Certain Regard; Havana Film Festival (2019) – najbolji film; Munich Film Festival (2019) – nagrada CineCoPro; Valladolid International Film Festival (2019) – ukupno četiri nagrade (najbolja glumica, nagrada FIPRESCI i dr.); Cinema Brazil Grand Prize (2020) – najbolja sporedna glumica, najbolja fotografija, najbolji adaptirani scenarij; najbolja kostimografija; najbolja scenografija; FEST International Film Festival (2020) – najbolji film

### Oblak u njezinoj sobi / Ta fang jian li de yun

Kina/Hong Kong, 2020., 98' DCP i online

Režija: Zheng Lu Xinyuan • Scenarij: Zheng Lu Xinyuan • Fotografija: Matthias Delvaux • Montaža: Liu Xinzhu, Zheng Lu Xinyuan • Producija: Blackfin Production, The Old Avant-Garde Films, Nostalgia Art Film Studio, Mofei Pictures, Media Co. • Uloge: Chen Zhou, Ye Hongming, Jin Jing, Dong Kangning, Liu Dan



“Ovo je djevojački vizualni dnevnik. U njemu ona piše o strancima koje je voljela i koji u njezin život unose razna značenja. Oni ulaze bez kucanja i odlaze bez pozdrava. U međuvremenu, približava se Nova godina, kao da se ništa nije dogodilo.” Jedne vlažne zime u kineskom megalopolisu Hangzhou 22-godišnja

kinja Muzi vraća se doma za praznike i naizmjenično igra svoje uloge kćerke, polusestre i djevojke. Jednoga dana prati svoju sestrulu u školu i upoznaje vlasnika lokalnog bara, oca druge učenice. Ovaj neobični čovjek podsjeti Muzi na starog prijatelja i probudi sjećanje na vezu koja je naglo isprala u zrak. Istovremeno dočni mladić stiže joj u posjet.

# 13. Subversive Film Festival



Orfeja

Lutajući po gradu koji je istovremeno blizak i dalek, Muži je u potrazi za mjestom gdje bi se uklopila. Naizgled banalne mladenačke peripetije kineska sineastica Zheng Lu Xinyuan transponira u inovativan i osebujan filmski jezik. Njezina znatiželjna kamera u vječnoj je potrazi za neobičnim kutovima snimanja i impresionističkim rukavcima, ali to ne djeluje maniristički i artificijelno već zaigrano. Ekperimentirajući s različitim stilskim pristupima Xinyuan stvara portret globalne generacije koja živi u grču suvremenog kapitalizma i bori se s osjećajem inferiornosti i otuđenja. U ovom filmu elipsoidne strukture Muži se stalno vraća u stan svojeg djetinjstva koji prostorno utjelovljuje limb mladenačkog *angsta*. Crno-bijela fotografija svojim šarmom priziva rane uratke novog vala, ali egzistencijski zanos mladih francuskih intelektualaca transformira se u egzistencijalistički zamor kineskih milenijalaca. Cléo postaje Muži, melankolijska postaje letargija, a flanerština postaje zarobljenost u labirintu. Stvarni svijet i dalje nastoji penetrirati protagonistkinjinu subjektivnost, a iako su urbani krajolici sve sterilniji i sumorniji, kroz niz slučajnih susreta nazire se mogućnost empatije i potencijalno oslobađajuća neurednost života. (Dina Pokrajac)

**Zheng Lu Xinyuan** je redateljica bazirana u Hangzhouu, u Kini. Diplomirala je 2017. na školi za filmsku umjetnost, USC i ima MFA iz filmske produkcije. Njezini kratkometražni filmovi selektirani su i prikazani na brojnim prestižnim svjetskim festivalima, između ostalih na Tribeca Film Festivalu, FIRST International Film Festivalu, Bi-City Biennale of Urbanism/Architecture i China Independent Film Festivalu. Xinyuan kultivira osobnu i osebujnu vizualnu praksu koja istražuje sjecište različitih medija. *Oblak u njezinoj sobi* po-

bjednik je ovogodišnjeg Rotterdam International Film Festival (2020) – najbolji film; *Hong Kong International Film Festival* (2020) – najbolja glumica, najbolji film mladog autora; *Transilvania International Film Festival* (2020) – najbolja režija; *Valladolid International Film Festival* (2020) – najbolja fotografija; *Taipei Film Festival* (2020); *Montréal Festival of New Cinema* (2020); *International Women's Film Festival Seoul* (2020)

## Orfeja / Orphea

Njemačka, 2020., 99' DCP i online  
Režija: Alexander Kluge & Khavn • Scenarij: Alexander Kluge, Khavn, Douglas Candano • Fotografija: Thomas Wilke, Albert Banzon, Gym Lumbera • Montaža: Andreas Kern, Kajetan Forster, Roland Forster, Toni Werner, Lawrence S. Ang • Producija: Kairos Film, Rapid Eye Movies • Uloge: Lilith Stangenberg, Ian Madrigal

**M**it o Orfeju svima je dobro znan: pjevač se vraća iz Hada među žive i kroz glazbu oplakuje svoju voljenu. Prizvana njegovom glazbom Euridika se diže iz mrtvih ali Orfej se u fatalnom trenutku osvrće da se uvjeri kako ga slijedi i zauvijek je izgubi. Alexander Kluge i Khavn de la Cruz uzimaju ovaj mit i dekonstruiraju ga. Orfejevo putovanje u carstvo mrtvih kako bi spasio Euridiku tisućječima ne uspijeva i završava tragično. Ako želimo promjeniti kraj priče, možda za početak likovi trebaju zamijeniti spolove? Netko je rekao da je "glazba umjetnost nastala iz Evina rebra". Tako dolazimo do naše rokerice Orfeje Jesus (odlična Lilith Stangenberg) koja je odlučna spasiti svojeg Euridika a u tome će joj pomoći zvonka radost glazbe. Ne samo što ne-pokolebljivo gleda u oči svojeg voljenog, njezina je namjera vratiti sve mrtve u život – u ime revolucije izgradiće transseksualnu utopiju Apokatastasis Panton. Orfeja je anđeo povijesti a na svoj

jem putovanju kroz vrijeme, kulture i zemlje prolazi paklene filipinske slamove, saznaće za istraživanja o životu nakon smrti u Silicinskoj dolini ali i u osvitu Oktobarske revolucije, a uz sve je to povezana i europska migrantska križa. U Orfejinu potrazi za eliksirom besmrtnosti izvrću se rodne uloge, a ulaz u podzemlje lociran je u Manili. "Njemački Godard" Kluge i filipinski panker Khavn stvaraju *Gesamtkunstwerk* za novi milenij, a njihov suludi, halucinantni mjuzikl citira Purcella, Adorna, Rilkea, Čajkovskog i brojne druge. Visoko stilizirane vinjete tvore konceptualni kolaž koji fluktuiru između fotografije, filma i videa – negdje na pola puta između filmske adaptacije brechtijanske operete i interaktivne muzejske instalacije. U *Orfeji* je sve ritam, a pravila antičke tragedije tu su da se krše – vjerujući u moć fantazije, glazbe i ljubavi Orfeja će spasiti svojeg Euridika, a možda i cijeli svijet. (Dina Pokrajac)

**Alexander Kluge** rođen je u Halberstadt 1932. godine. Jedan je od rijetkih istinskih revolucionara njemačkog filma i potpisnik legendarnog Oberhausenkog manifesta. Filmom se počeo baviti na nagonu prijatelja Theodora Adorna, koji ga je upoznao s Fritzom Langom, za kojeg je radio kao pomoćnik na setu *Tigra od Ešnapura*. Osnovao je Ulm Institut fur Filmgestaltung. Po red filmske režije (*Oproštaj od jučer*, *Snažni Ferdinand*, *Ona, domoljub*, *Napad sadašnjosti na ostala vremena*, *Artisti u cirkuskom šatoru: zbumjeni*) bavi se i književnim radom.

**Khavn de la Cruz** rođen je u Quezon Cityju 1975. godine. Vodeća je figura filipinskog filmskog undergrounda. Zovu ga "Che Guevara digitalne revolucije" i često opisuju kao filipinski odgovor na dansku Dogmu. Osmo izdanje Film-skih mutacija, poznatijih i kao Festival nevidljivog filma, posvetilo mu je retrospektivu ko-

ja je uključila autorove semi-nalne komade *Mondomanila*, *Edsa XXX* i *Squatterpunk*. Osnovao je i bend The Brockas čiji je član bio i Lav Diaz. Na 12. Subversive Film Festivalu gledali smo njihovu prvu zajedničku suradnju *Happy Lamento* (2018.) u sklopu programa *Kluge & Khavn: žanrovske otpadnici*.

Nagrade i filmovi: *Berlinale Encounters* (2020); *Viennale* (2020)



Ovo nije pogreb, ovo je uskrsnuće

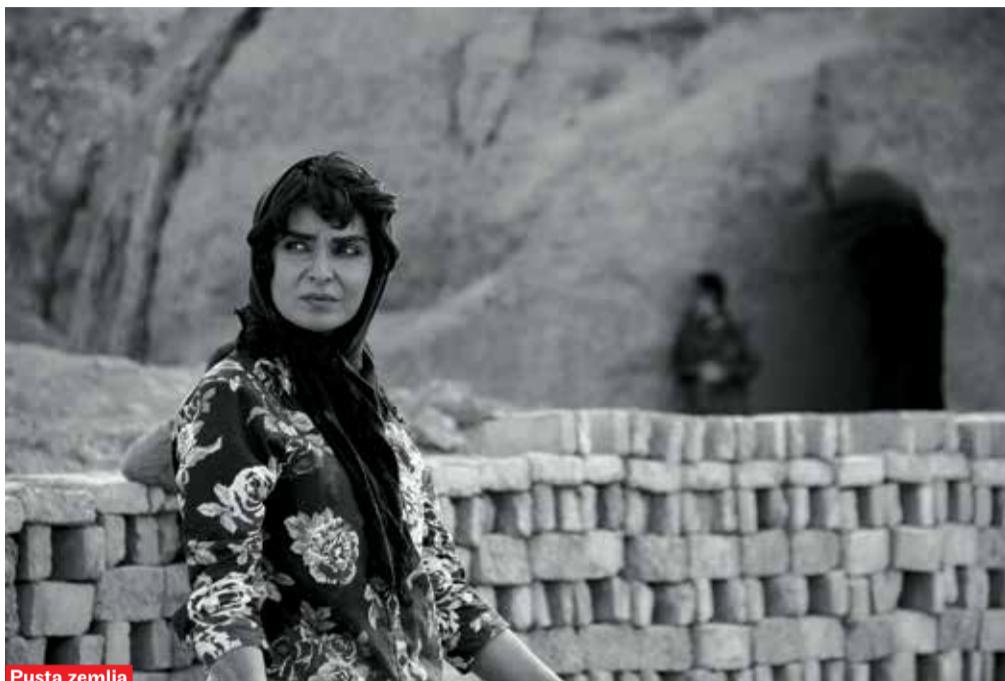
preme za vlastiti pogreb. No, njezini planovi propadaju kada sazna da će njezino selo prisilno biti premješteno zbog planova za izgradnju velike brane koja će poplaviti zemlju i oskrvnuti groblje predaka. Mantoina je odlučnost nepokolebljiva i njezin neposluh potpiruje kolektivni duh otpora unutar zajednice. U finalnom krešendu njezina života Mantoina legenda upisana je u vječnost.

Sićušna afrička državica Lesoto godišnje izveže 780 milijuna kubičnih metara vode u svojeg susjeda, Južnoafričku Republiku – u pitanju je najveći transfer vode u afričkoj povijesti i imperijalistički projekt osmišljen tijekom apartheida, ali koji je nastavio provoditi i Nelson Mandela. Kako se gradi sve više i više rezervoara, tisuće seljana koji nastanjuju ove masivne planine prisiljeni su napustiti svoju zemlju i preseliti se u urbana naselja u kojima gube ne samo svoju stoku, usjeve i način života, već i individualni i kolektivni identitet. Čitave zajednice bivaju izbrisane u ime progresa čije psihološke, duhovne i društvene posljedice na nesentimentalan način preispituje Mosese u svojem kolaborativnom filmu u kojem veteranika južnoafričkog filma Twala Mhlongo nastupa u maniri Brechtova epskog teatra zajedno sa lokalnim stanicima. Mosese pak rekreira kuću svoje bake: njezine zidove, oronuli krov i miris hrastova nakon kiše. I ona će uskoro biti srušena i poplavljena kako bi voda bila preusmjerenja u južnoafričke kanale. *Ovo nije pogreb, ovo je uskrsnuće* meditacija je o novom i starom, rođenju i smrti te gotovo eklezijastička posveta zemlji i tlu. Kroz Mantoine oči suočavamo se sa sveprisutnom tamom te marširamo sa živima i mrtvima koji negdje na pola puta između stvarnosti i mita inkarniraju neuništivi duh potlačenih. (Dina Pokrajac)

# 13. Subversive Film Festival



Posljednji i prvi ljudi



Pusta zemlja

**Lemohang Jeremiah Mose-** se je samouki filmaš i vizualni umjetnik iz Lesota koji živi u Berlinu. Njegov prvi film, autobiografski filmski esej *Mother, I am Suffocating, This is My Last Film About You* (2018.) imao je svjetsku premijeru u sklopu Berlinale Forum. Mose se je jedan od trojice filmaša koji su izabrani za Biennale College Cinema sa svojim drugim filmom *Ovo nije pogreb, ovo je uskrsnuće* koji je imao svjetsku premijeru na Venecijanskom filmskom festivalu 2019. godine te je pobijedio u Sundanceu.

Nagrade i festivali: Sundance Film Festival (2020) – posebna nagrada žirija u kategoriji World Cinema; Athens International Film Festival (2020) – najbolji film; Durban International Film Festival (2020) – najbolji film, najbolja režija, najbolja glumica; Guanajuato International Film Festival (2020) – posebna nagrada žirija; Haifa International Film Festival (2020) – najbolji međunarodni film; Hamptons International Film Festival (2020) – najbolji međunarodni film; Hong Kong International Film Festival (2020) – nagrada FIPRESCI, najbolja glumica, najbolji mladi autor; Montréal Festival of New Cinema (2020) – najbolja glumica; Portland International Film Festival (2020) – glavna nagrada žirija; Reykjavík International Film Festival (2020) – najbolji film; Taipei Film Festival (2020) – glavna nagrada za najbolji mladi talent; Montclair Film Festival (2020) – najbolja fotografija; La Roche-sur-Yon International Film Festival (2020) – najbolji film

## Posljednji i prvi ljudi / Last and First Men

Island, 2020., 70' DCP

Režija: Jóhann Jóhannsson • Scenarij: Jóhann Jóhannsson, José Enrique Macián (prema romanu Olafa Stapledona) • Fotografija: Sturla Brandth Grøvlen • Montaža: Mark Fukdal • Producija: Zik Zak Filmworks • Uloge: Tilda Swinton

**S**Distopija *Posljednji i prvi ljudi* nastala je kao međuigra triju neobičnih protagonisti: jugoslaven-

skih partizanskih spomenika, naracije škotske glumice Tilde Swinton i glazbe islandskog minimalističkog kompozitora Jóhanna Jóhannssona. Jóhannsson je za života snimio nekoliko kratkih na Super 8-ici i 16mm filmskoj kamери te se često igrao s vizualnim elementima pri izvođenju svojih skladbi. Na ideju za svoj prvi dugometražni film došao je 2010. kada mu je belgijski fotograf pokazao svoje fotografije brutalističkih giganta, jugoslavenskih spomenika NOB-a koji su upravo tada postali glavna hipsterska pomoća. Kao veliki štovatelj znanstvene fantastike Jóhannsson je odlučio ove futurološke skulpture snimiti 16 mm, zrnatom fotografijom i upotrijebiti ih kao vizualnu podlogu za posljednje poglavje istoimenog vizionarskog romana (objavljen 1930.) iz pera britanskog filozofa i autora Olafa Stapledona koje čita izvanzemaljska Tilda Swinton. Dugi, onirički kadrovi, u kojima su ljudi u potpunosti odsutni, pokazuju detalje spomenika na Petrovoj Gori, u slavonskom Podgariću, na Tjentistu, Kadiničići, Kosmaju, u Mirovici, Bubnju kod Niša i dr. (nažalost lokacije i autori spomenika nisu potpisani na šipci što ćemo pripisati nehotičnom producentskom propustu, a ne zapadnjačkoj sviresnosti). Ove futurističke skulpture ilustriraju pripovijest o utopijskoj zajednici nadljudi koja je tisućljećima nastajivala Zemlju ali zbog astronomskog događaja koji je učinio da se Sunce pomakne iz orbite i posrednog gubitka telepaticije njihovo se harmonično društvo urušilo. Ostalo je jedino pismo posljednjih ljudi na Zemlji vlastitim precima – izvještaj o ljudskoj vrsti odaslan sondom u svemir. Nameće se paralela između imaginarnih propasti literarne utopije i stvarne propasti utorističkog projekta na području bivše Jugoslavije, te drevne države koja je postojala na ovim prostorima u "trenutku

između dvaju bljesaka zvijezde". Ostali su samo razbacani fragmenti izliveni u betonu koji svjedoče njezinu izvanzemaljskom karakteru i sparsično blistavom utopijskom potencijalu – u nekoj dalekoj budućnosti možda će neki ljudi znati iščitati njihove tragove. (Dina Pokrajac)

**Jóhann Jóhannsson** bio je islandski skladatelj i redatelj (1969–2018) koji je 2002. objavio svoj prvi album *Englabörn*. Skladao je glazbu za brojne filmove, uključujući *Sicario* i *Doživotak* Denisa Villeneuvea. Godine 2015. osvojio je Zlatni globus za najbolju originalnu glazbu za biografski film o Stephenu Hawkingu *Teorija svega*. Iste godine ostvario je svoj redateljski kratkometražni debi *End of Summer*. *Posljednji i prvi ljudi* bazirani su na multimedijalnom radu koji je predstavljen kao performans uživo na Manchester International Festivalu 2017. a uključivao je nastup BBC-ova filharmonijskog orkestra.

Nagrade i festivali: Berlinale Special (2020); Montréal Festival of New Cinema (2020) – nagrada FIPRESCI; World Soundtrack Awards (2020) – filmski skladatelj godine

dnika i šefa. On razgovara s njima o skorašnjem zatvaranju tvornice, ali jedino do čega je Lotfollahu zapravo stalo jest da zaštitи Sarvar, ženu u koju je dugo vremena zaljubljen. Film je podijeljen u dva dijela a fokalna točka je govor koji vlasnik drži radnicima o neizbjegljom zatvaranju tvornice. Njegov govor ponavlja se pet puta, ali svaka iteracija dodaje novi djelić sve dok otprilike na polovici filma ne čujemo govornu celinu. Tijekom govora kamera prati lica radnika – fokusirajući se svaki put na drugu osobu te potom prelazeći na njihove individualne priče koje slijede sličan obrazac. Druga polovica filma bavi se posljedicama govora ali primarno iz perspektive Lotfollaha koji je rođen u tvornici i nikad nije živio izvan nje. Struktura filma u mnogo čemu podsjeća na *Sotonski tango*, a uz raničke sudbine Bahrami doći i brojne teme koje su tabu za tradicionalno iransko društvo – od etničkih tenzija preko konzumiranja alkohola do izvanbračnih veza. Surovost krajolika i sporost filmskog tempa presijecaju ritualne ceremonije испijanja čaja na koji-

ma radničke obitelji otkrivaju svoje sličnosti i razlike. Njihovi životi su istovremeno isprepleteni i razdvojeni – Mashebad, Ebrahim, Shahru i Sarvar imaju svoje specifične probleme koji proizlaze iz različitih društveno-kulturnih pozadina. Redatelj Ahmad Bahrami opisuje svoj film kao posvetu svojem radničkom ocu i radnicima diljem svijeta, a nije teško otkriti njegove filmske uzore – ovo oporo, crno-bijelo remek-djelo nesvakidašnji je spoj Abbas Kiarostamija i Béle Tarra – zvuči kao neobična kombinacija, ali djeluje. (Dina Pokrajac)

**Ahmad Bahrami** rođen je 1973. godine u Shahryaru. Završio je filmsku režiju u Iranu te snimio nekoliko kratkometražnih filmova, a 2017. godine režirao je svoj dugometražni prvi film *Panah*. Trostruki pobjednik Venecije *Pusta zemlja* (2020.) njegov je drugi dugometražni film.

Nagrade i festivali: Venice Film Festival (2020) – nagrada za najbolji film u sekciji Horizonti, nagrada FIPRESCI, nagrada Premio Fondazione Fai Persona Lavoro Ambiente; Valladolid International Film Festival (2020)



Žena koja je bježala

# 13. Subversive Film Festival

## Žena koja je bježala / Domangchin yeoja

Južna Koreja, 2019., 77' DCP i online

Režija: Hong Sang-soo • Scenarij: Hong Sang-soo • Fotografija: Kim Sumin • Montaža: Hong Sang-soo • Producija: JEONWONSA Film Co • Uloge: Min-hee Kim, Seon-mi Song, Eun-mi Lee

**A**utorov 24. film još je jedan komad koji govori o uljezima. I još jedan u kojem se ukazuje njegova muza Kim Min-hee. Sada ona posjećuje prijatelje u Seoulu, tijekom muževa poslovog putovanja. Je li ona doista ta žena u bijegu iz naziva filma? Od koga ona bježi i zašto? Razgovori impregnirani hranom i alkoholom, kako se to i očekuje od autora koji postavlja sve interakcije u prostor restorana, prekidaju se dolaskom muškarca kojeg autor kadrira fiksnom kamerom s leda. Njegov objektiv tek istražuje prostore dijaloga. Sve se svodi na sjene, geste, jeke, poglede i aluzije. Pritom je posve nebitna prošlost koja povezuje autorove protagoniste. Kao što su nebitni i njihovi trenutačni životi. Ostaje tek autorova lekcija o promatranju koju nam on vječno ponavlja. To je onaj plan/kontraplan pjesnika uljeza, sveden na monitor videonadzora na vratima sobe. Kao da je film sveden na tu istu špijunska kameru kao jedino moguće mizansensko rješenje. Jer, možda je sazrelo vrijeme da prestanemo usporedavati Hong Sang-sooa s Rohmem i počnemo ga promatrati kao korejskog Čehova. (Dragan Rubeša)

**Hong Sang-soo** rođen je 1960. u Seoulu. Studirao je na Chung-Ang univerzitetu u Seoulu i California College of Arts and Crafts, te Art Institute of Chicago. Na lanjskom Berlinaleu, autorov najnoviji komad *Žena koja je bježala* osvojio je nagradu za režiju, dok je njegova voljena Kim Min-hee u jednom od njegovih recentnijih izdanja proglašena najboljom glumicom za ulogu u autorovu komadu *Sam na plazi noću*.

Nagrade i festivali: **Berlinale** – međunarodna konkurenca (2020) – Srebrni medvjed za najbolju režiju; **Korean Association of Film Critics Awards** (2020) – nagrada FIPRESCI; top 10 filmova godine; **San Sebastián International Film Festival** (2020) – Zabaltegi-Tabakalera Prize – posebno priznanje; **Pingyao International Film Festival** (2020)

## DOKUMENTARNA KONKURENCIJA



### Dobro došli u Čečeniju / Welcome to Chechnya

SAD, 2020., 107' DCP i online

Režija: David France • Scenarij: David France, Tyler H. Walk • Fotografija: Askold Kurov • Montaža: Tyler H. Walk • Producija: BBC Storyville, Bertha Doc Society Journalism Fund, Mayo Films

**K**rakovski nadbiskup etiketirao je LGBTQ populaciju kao "dugunu kugu". Čečenski diktator Ramzan Kadirov jedini je nakon nacista koji se zalaže za

njezino totalno istrebljenje otvaranjem konclogora. Iako čečenske vlasti to negiraju, tvrdeći da u Čečeniji ne postoje homoseksualci, pa samim time nema ni potrebe za otvaranjem konclogora u koje bi oni bili deportirani. Doduše, ljudskopravaške organizacije tvrde suprotno. Oni su neizostavni dio čečenske kampanje za "čišćenje naše krvi". Čak se čečenske obitelji javno ohrabruju za likvidaciju svojih članova koji imaju homoseksualne, lezbijske ili transrodne sklonosti, tretiranjem tih likvidacija kao "ubojsvima iz časti". Jer, u digitalnoj eri možeš učiniti s licem što-

god ti padne na pamet. Možeš ga "blurati" ili izmijeniti nekim drugim digitalnim skalpelom. Ali nikad ga ne možeš prikazati tako potresno u njegovoj zrnatoj crno-bijeloj esencijalnosti kao je to učinio autor ovog snažnog doksa. (Dragan Rubeša)

**David France** sineast je i istraživački novinar rođen 1959. u Michiganu (SAD). Autorov dokumentarni debi *How to Survive a Plague* nominiran za Oscara, bavi se počecima HIV epidemije. Autor je knjige *Our Fathers* o seksualnom zlostavljanju u američkoj katoličkoj crkvi, koju je koristio Dan Curtis kao inspiraciju za istoimeni TV film s Tedom Dansonom i Christopherom Plummerom. Nagrade i festivali: **Berlinale** (2020) – Panorama Dokumente – nagrada publike, nagrada Teddy i Amnesty International; **Sundance Film Festival** (2020) – najbolja montaža; Thessaloniki Documentary Film Festival (2020) – nagrada FIPRESCI i još dvije nagrade; **Hot Docs** (2020) – nagrada publike; **Bergen International Film Festival** (2020) – nagrada Checkpoints; **Millennium Docs Against Gravity** (2020) – nagrada Amnesty International i posebno priznanje; **Slobodna zona** (2020) – nominacija za najbolji film

### Epicentar / Epicentro

Austrija/Francuska, 2020., 108' DCP

Režija: Hubert Sauper • Scenarij: Hubert Sauper • Fotografija: Hubert Sauper • Montaža: Yves Deachamps, Hubert Sauper • Producija: Groupe Deux, KGP Films, Little Magnet Films

**O**boružan svojom kamerom Hubert Sauper, dostojni nasljednik angažiranih dokumentarista i svjetskih putnika Markera i Ivensa zamaskiran kao privilegirani turist, ovoga nas pu-



ta vodi u postkolonijalnu, utorijsku Kubu gdje i dalje odzvanja eksplozija USS Mainea iz 1898. godine kojom je otpočela era američkog imperializma. U isto vrijeme i na istom mjestu rodilo se još jedno moćno osvajačko oružje – film kao propaganda. Kako kaže sam Sauper, "kinematografska industrija koja je proizvedena u Hollywoodu dobila je Američko-španjolski rat." No dobila je i jedan puno dugotrajniji rat – film kao mašinerija snova u službi carstva stvara slike koje osvajaju naš um (u zanimljivom kontrapunktu srećemo i Chaplinovu unuku Oonu koja pušta scene iz *Velikog diktatora*). Slijedeći kubansku djecu, te "mlade proroke", kako iz zove, Sauper istražuje stoljeće filma i posredstvom filma konstruiranih mitova dok se valovi imperializma razbijaju o oštре hridi ove otočne državice koja je tolikim revolucionarima predstavljala priježljivanu utoriju. Sauper pak, na momente ekstatično, a na momente sa suzdržanom ironijom, praktički ostatke nekadašnjeg kompleksnog nacionalnog projekta za nezavisnost, jednakost i boljitat društva koji je utjelovljivala Kuba. Stanovnici Havane svih dobnih i društvenih profila dijele s nama svoja uvjerenja i živote te brane svoj vitalizam i unutarnju slobodu naspram vanjskih pritisaka, rigidnih sankcija i reperkusija stoljetne opresije. Prošle su četiri godine od smrti Fidela Castra, čime je budućnost Kube kao posljednjeg bastiona komunizma unutar neoliberalne globalne svakodnevneve postala krajnje neizvjesna. Mračna melankolija prožima Sauperove monumentalno lijepo kadrove i evokativnu shoegaze glazbu, a turizam pod egidom stranih investicija razotkriva se kao pošast koja ne pruža mogućnost susreta s Drugim ili ekonomskog oporavka, već produbljuje opresiju. Za Aleinog antijunaka Sergija (*Sjećanja na nerazvijenost*) otok je zamka, a strah od nerazvijenosti proganja i paralizira jer "mali smo i presiromašni, a cijena dostoanstva je preskup." Sauperovi protagonisti na ruševinama utopije kao da mu odgovaraju da dostoanstvo nikad nije preskupo. (Dina Pokrajac)

**Hubert Sauper** rođen je 1966. godine u Kitzbühelu, u Tirolskim Alpama, a baziran je u Parizu. Studirao je film na pariškom La Fémis. Uz Haruna Farockija i Micheala Glawoggera riječ je o najreprezentabilnijem autoru u zoni germanskog dokumentarnog filma čiji su filmski uradci

# 13. Subversive Film Festival



Iradijacija

osvojili više od 50 glavnih međunarodnih nagrada, između ostalog na Venecijanskom filmskom festivalu, Berlinaleu i Sundanceu, kao i Austrijske i Europske filmske nagrade. Nakon *Dnevnika iz Kisanjija i Darwinove noćne more* (2004.), nominacija za Oscara za najbolji dokumentarac, u kojoj pokazuje katastrofalne ekološke posljedice prouzrokovane ubacivanjem nilskog grgeča u jezero Viktoria, s *Dolazimo u miru* (2014., Posebna nagrada žirija u Sundanceu) nastavlja se njegovo istraživanje noćnih mora Afrike na štakama. Njegov prethodni film *Dolazimo u miru* prikazan je na 7. Subversive Festival gdje je osvojio Wild Dreamera za najbolji dokumentarni film, dok je Sauper održao masterclass predavanje *Politički film*. Sauper je go-stujući predavač na Harvardu, Yaleu i Columbiji.

Nagrade i festivali: Sundance Film Festival (2020) – Velika nagrada žirija; CPH:DOX (2020); Slobodna Zona (2020); Tel Aviv Documentary Film Festival (2020); Viennale (2020) – najbolji austrijski film; Valladolid International Film Festival (2020); Adelaide Film Festival (2020); Minsk International Film Festival (2020); Dokfest (2020)

## Iradijacija / Irradiés

Kambodža/Francuska, 2020., 88' DCP i online

Režija: Rithy Panh • Scenarij: Christophe Bataille, Rithy Panh, Agnès Sénémaud • Fotografija: Prum Mesa • Montaža: Rithy Panh • Producija: CDP

Ruke muškarca sklapaju maketu kuće u koju on pohranjuje jedino blago. Riječ je o obiteljskoj fotografiji. Tim prizorom započinje autorovo putovanje prema boli. Filmsko je platno razlomljeno u triptih koji slikama podarjuje ritam. Opet je u prvom planu tragedija rata, samo što su sada u fokusu oni koji su preživjeli psihološku i fizičku radijaciju u svim mogućim ratovima. Zlo zra-

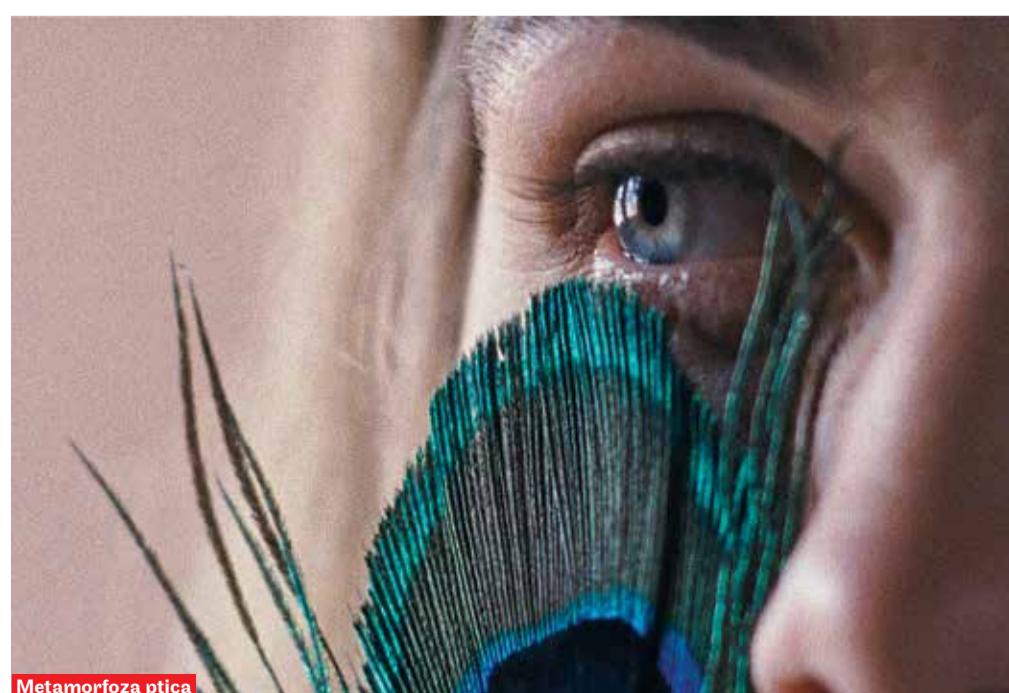
či. Njegova bol pogoda i kasnije generacije. Ali prema autoru, iza te boli krije se nevinost. Panh sada preuzima ulogu svjedoka, iako ne zaboravlja na teror Crvenih Kmera koji ostaje njegova vječna opsесija... Jer, mora postojati nekakav način da se zaustavi protok smrti koju zrači 20. stoljeće i nije dovoljno razložiti slike u split screenu da bi se prekinula jeka mržnje. Zato je *Iradijacija* tek još jedan autorov pokušaj otvaranja demonskih vrata povijesnog arhiva, tog velikog prokletstva filma koje ga tjera da obnovi sjećanja na užase masakra, genocida, masovnih egzekucija i ponora Povijesti, od atomskih bombo do holokausta i krvnih prolivenih na kambodžanskim poljima smrti. Enormna količina footagea koju koristi Panh, pokazuje kako Zlo zrači iz jedne slike u drugu, u seriji fragmenata koji pripadaju različitim povijesnim epohama, povezanih jezivim anonimnim svjedočanstvima. (Dragan Rubeša, isječci iz teksta objavljenog na portalu dokumentarni.net).

**Rithy Panh** rođen je 1964. u Phnom Penhu. Godine 1980. odlazi u Pariz u bijegu od terora Crvenih Kmera, gdje upisuje Institut des Hautes Etudes Cinematographiques, danas poznatiji kao La Fémis. Njegove opsesije tim istim terorom koje započinju s *Les gens de la rizière* (1994), kulminirat će s *S21, la machine de mort Khmère rouge*. Suosnivač je Centra Bophana, zaduženog za arhiviranje kambodžanske filmske baštine. Njegov doks *Slika koja nedostaje* bio je prva kambodžanska produkcija nominirana za Oscara.

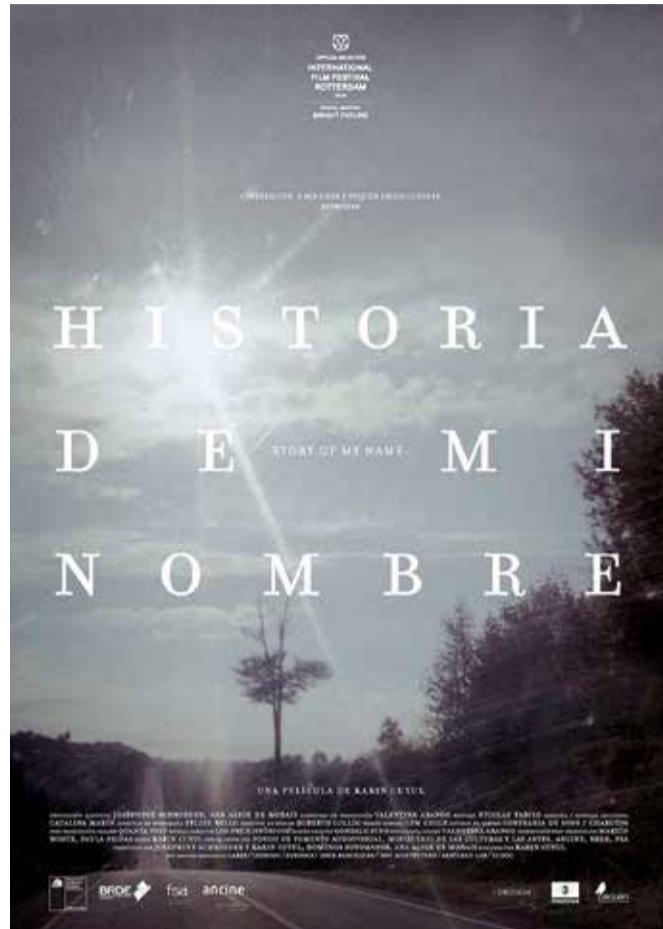
Nagrade i festivali: Berlinale – međunarodna konkurenca (2020) – najbolji dokumentarac; El Gouna Film Festival (2020); IDFA (2020)

## Metamorfoza ptica / A Metamorfose dos Pássaros

Portugal, 2020., 101' DCP i online  
Režija: Catarina Vasconcelos • Scenarij: Catarina Vasconcelos • Fotografija: Paulo Menezes • Montaža: Francisco Moreira • Producija: Primeira Idade.



Metamorfoza ptica



**B**eatriz i Henrique su se upoznali, zaljubili i vjenčali kada je Beatriz imala samo 21 godinu. Henrique je bio pomorac i otišnuo se na nemirni ocean, dok je Beatriz na kopnu ostala sa njihovo šestero djece. Jednoga dana ona iznenada umre. Njezin najstariji sin Jacinto od ranog djetinjstva sanja da će se pretvoriti u pticu. Jacinto je otac redateljice Catarine Vasconcelos čija je majka također umrla kada je Catarina imala sedamnaest godina, dok baku nikad nije upoznala. Nakon gubitka svojih majki zajedno počinju raditi na filmu *Metamorfoza ptica*. Obiteljska povijest rastvara se u polifonu dnevničkoj elegiji čiji pomno komponirani i vizualno profinjeni tableaux prizivaju estetiku Manoela de Oliveira i Agnès Varde. Sjećanje i tugovanje spajaju se u poetski narativ u kojem otac i kći priča-

ju o svojim osobnim povijestima, ali i kolonijalističkoj povijesti Portugal, te filmu koji se pomalja na njihovu raskrižju. Filmski kadrovi poput arhetipske majke tvore zaštitnu membranu protiv neumornog prolaska vremena. Kao što živući protagonisti čije glasove čujemo rezoniraju - nema novog početka bez ispunjenja oproštajnog rituala. U maniri magičnog realizma ova obiteljska saga transformira svakodnevni život u prividjenje uteviljeno u imaginarnim pišsimima. Pri filmskom kazivanju ove istinite priče Vasconcelos se ne zadovoljava činjenicama i kronologijom te stalno probija granice dokumentarizma – rezultat je krajnje inovativni filmski hibrid, koji zna zakopati obiteljske tajne i prekriti isповijesti valom koprene na način koji je miljama udaljen od utabanih staza autobiografskog filma. Minule i tekuće tuge slijevaju se u začudnu odu odsutnom matrijaru čije ime tvori vezivo tkivo triju generacija jedne portugalske porodice koja gađi ornitološke fascinacije. (Dina Pokrajac)

**Catarina Vasconcelos** rođena je u Lisabonu 1986. godine. Nakon što je diplomirala na Akademiji likovnih umjetnosti preselila se u London kako bi studirala na Royal College of Art. Njezin diplomski rad, film kratkog metra *Metáfora ou a tristeza virada do avesso*, osvojio je 2014. nagradu za najbolji međunarodni kratkometražni film na Cinéma du Réel, a prikazan je i na brojnim svjetskim festivalima uključujući DOK Leipzig i Doclisbon. *Metamorfoza ptica* je njezin dugometražni prvijenac.

# 13. Subversive Film Festival

Nagrade i festivali: Berlinale Encounters (2020) – nagrada FIPRESCI; Dokufest (2020) – najbolji međunarodni dokumentarac; IndieLisboa International Independent Film Festival (2020) – nagrada publike, nagrada za najbolju režiju; San Sebastián International Film Festival (2020) – nagrada Zabaltegi-Tabakalera; Taipei Film Festival (2020) – posebna nagrada žirija; Vilnius International Film Festival (2020) – najbolji film; Thessaloniki Documentary Film Festival (2020)

## Priča o mojoj imenu / Historia de mi nombre

Čile/Brazil, 2019., 78' DCP i online  
Režija: Karin Cuyul • Scenarij: Karin Cuyul • Fotografija: Felipe Bello • Montaža: Nicolás Tabilo, Catalina Marín • Producija: Pequeño Producciones, Cinestación, 3 MOINHOS

**N**akon što je požar uništio njezinu kuću Karin se vraća u mjesta u kojima je odrasla u potrazi za djetinjnim uspomenama. Tijekom ovog putovanja iskrsava sjećanje na fotoreporterku Karin Eitel, mlađu ženu koju je Pinochetova tajna policija, zloglasna DINA, uhitila, ispitivala i mučila kroz prijenos uživo na javnoj televiziji. Biće je to večer referendumu koji je priveo kraju četvrt stoljeća političkog terora. Gotovo deset godina nakon ovog šokantnog emitiranja, redateljica Karin upoznaje roditelje svoje imenjakinje koji joj daju njezinu fotografiju. Karin sazna da je po njoj dobila ime. Mlada redateljica putuje uzduž i poprijeko Čilea u potrazi za podrijetlom te fotografije i rekonstrukcijom vlastite prošlosti i prošlosti vlastitih roditelja o kojima otkriva brojne prešućene i skrivene detalje. Priča koju su joj zatajili približava je Karin i to ne samo zato što dijele isto ime. U pozadini se ocrtava sjećanje na djetinjstvo u Čileu, zemlji koja je samu sebe rekonstruirala brišući i potiskujući vlastitu povijest. Veći dio svoje odise-

je Cuyul provodi snimajući iz automobila, a strukturu svojeg prvijenca gradi kombinirajući snimke nastale u vožnji sa sjećanjima upisanim u obiteljske i privatne videovrpce – ovaj esejistički film ceste razotkriva osobne i kolektivne aspekte bolnog razdoblja suvremene čileanske povijesti na način koji mnogo toga duguje njezinu zemljaku Patriociju Guzmánu a funkcionira u svojevrsnom dijalogu s njegovim kulturnim filmom *Čile, tvrdoglav sjećanje* (1997.) koji je snimio po povratku iz egzila nakon pune 23 godine. Tada upoznaje generaciju mlađih Čileanaca koji su odrasli bez ikakva znanja o vojnom puču koji se zbio 11. rujna 1973. godine. Kao što nam pokazuju recentni protesti u Čileu potaknuti ekonomskom križom i nejednakosti, ovaj bolni proces odbacivanja službenih verzija povijesti i razotkrivanja prešućenog i dalje traje, a urgentnost potrebe za istinom ne jenjava. Sve do slijedećeg *Estallido social*. (Dina Pokrajac)

**Karin Cuyul** rođena je u Čileu 1988. godine. Studirala je film na Sveučilištu Arcis i 2016. godine završila tečaj iz izvršne produkcije na EICTV Cuba. Od 2012. radila je kao producentica za nekoliko produkcijskih kuća prije nego što je s Joséphine Schroeder osnovala Pequén Produccione. Godine 2019. njezin prvi dugometražni film – dokumentarac *Priča o mojoj imenu* imao je svjetsku premijeru u Rotterdamu gdje je nagrađen posebnim priznavanjem u sekciji Bright Future.

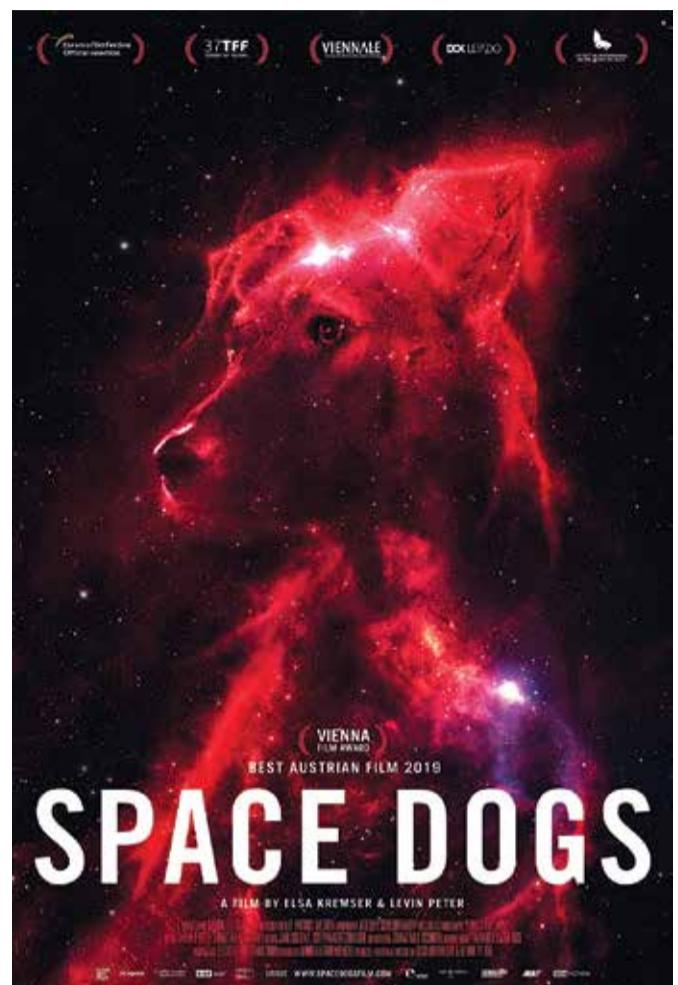
Nagrade i festivali: Rotterdam Film Festival (2019) – posebno priznanje; FIDOCs (2019); Pravo Ljudski Film Festival (2019); FICIQ (2019); ANTOFACINE (2019); Athens Avant Garde Film Festival (2019); Festival Márgenes (2019); Las Palmas de Gran Canaria International Film Festival (2019)

## Služiti druge / L'apprendistato

Italija, 2019., 84' DCP i online  
Režija: Davide Maldi • Scenarij: Davide Maldi, Micol Roubini • Fotografija: Davide Maldi • Montaža: Enrica Gatto • Producija: Amira Associazione Maître Italiani e Alberghi, Atelier Di Postproduzione Milano Film Network, Brouillon d'un Rêve

**A**mbijent prestižne ugostiteljske škole u Dodomossoli puno duguje vojnoj akademiji Musilova Törlessa. U rigidnoj disciplini bliskoj formalizmima 18. stoljeća, čija pedanterija vodi računa o dužini učenikove kose i centimetrima između dvaju tanjura na savršeno postavljenom stolu. U komercijalizaciji odrastanja i svijetu mrtvih priroda, svedenom na dvije kategorije – sluge i gospodare. Arhaičnom svijetu finih manira koji pripadaju zaboravljenim vremenima. Učenička uniforma ne smije biti zaflekana. Učenici ne smiju imati kozje bradice, zaliske i tetovaže. U školi koja pretvara učenike u savršene robote. Iako je Maldijev prosede krajne rigorozan, kontroliran i trezven, s fokusom na ono što dopire izvan kadra. Ne pričaj o sebi i vlastitim političkim i vjerskim uvjerenjima, jer bi time uvrijedio gosta koji s tobom ne dijeli isto mišljenje. Jer, geste koje mora usvojiti Luca, svedene su na gotovo liturgijske rituale. (Dragan Rubesa)

**Davide Maldi** rođen je 1983. godine u Rimu. Nakon suradnje s brojnim eksperimentalnim teatrima, snima svoj prvi doks *Frastuono* o provincijskom psy-trance glazbeniku. Godine 1917. osniva kulturnu udrugu L'Altauro za razvoj i produkciju nezavisnih filmskih projekata. Suradivao je s Micol Roubini na njezinu doksu *La strada per le montagne*, uvrštenom u konkurenčiju festivala Cinéma du réel. Kaže da je inspiracija za hibridni komad *Služiti druge* našao u Jonathanu Swiftu i njegovoj knji-



jizi *Direction to Servants* (*Upustva za sluge*).

Nagrade i festivali: Locarno Film Festival (2019); Torino Film Festival (2019) – posebna nagrada žirija; Annecy Cinema Italien (2019); Dok Leipzig (2019); FICX Gijón International Film Festival (2019); Thessaloniki Documentary Festival (2020); Viva il Cinema! Journées du film italien de Tours (2020)

## Space Dogs

Austrija/Njemačka, 2019., 91' DCP i online

Režija: Elsa Kremser&Levin Peter • Scenarij: Elsa Kremser&Levin Peter • Fotografija: Yunus Roy Imer • Montaža: Jan Soldat, Stephan Bechinger • Producija: Raumzeitfilm Produktion, It Works Medien GmbH, Vita Aktiva

**U**lični pas Lajka bila je prvo živo biće koje je poslano u svemir i time u sigurnu smrt. Legenda kaže da se Lajkin duh vratilo na Zemlju te i dalje luta moskovskim ulicama zla zajedno sa svojim potomcima skitnicama. Autorski tandem Kremser&Peter stvara nekonvencionalni osvrt na sovjetsku svemirsku prošlost kroz priču o napuštenim psima koji nastanjuju rusku metropolu, ali tu su i čimpanze i kornjače. Ova stvorena proživjela su brojne eksperimente i tragican ciklus – od rođenja u prirodi do treninga, testova i eksploatacije u ime znanosti, da bi završili žrtvovani ili odbačeni. Kremser&Peter u svojoj dokumentarističkoj bajci zamisljavaju za njih drukčiju sudbinu: što ako su se reinkarnirali u pse lutalice koji se snažljivo i samouvjereno kreću kroz moskovsku urbanu divjinu? Monumentalne arhi-

vske snimke herojskih i proslavljenih "svemirskih pasa" Kremser&Peter ironično su postavljaju nimalo užvišenoj svakodnevici njihovih psećih srodnika. No, ono što ovaj redateljski dvojac u konačnici zanima jest jedna drukčija perspektiva, jedan drukčiji svijet s onu stranu specima, nekontaminiran i skriven od pogleda i prisustva ljudi – pozivaju nas da zamislimo kako životinje vide, osjećaju i doživljavaju ovaj svijet. Njihov intimni opservacijski dokumentarac koristi i sredstva fikcije, kao što je naracija russkog glumca Alekseja Serebrijakova, uz koju promatramo što sve psi čine kako bi preživjeli, jer u *Canis canis* varijanti Agambenova golog života svaki pas ima svoj dan. (Dina Pokrajac)

**Elsa Kremser** rođena je 1985. u Austriji. Studirala je film na Sveučilištu u Beču i Filmskoj akademiji Ludwigsburg. Njezin diplomski film *Nebel* prikazan je na Berlinaleu. **Levin Peter** rođen je 1985. u Njemačkoj i studirao je na Filmskoj akademiji Ludwigsburg. Njegov diplomski film *Beyond the Snowstorm* prikazan je na Berlinaleu i osvojio je nagradu za najbolji film njemačkog debitanta. Godine 2016. zajedno su osnovali producijsku kuću Raumzeitfilm koja je bazirana u Beču. Kao redateljski duo trenutačno rade na svojem prvom igranom filmu *The Green Parrot* koji je osvojio nagradu Berlinale Kompagnon za razvoj scenarija. Njihov aktualni film *Space Dogs* imao je svjetsku premijeru na Locarnu a obišao je više od 60 svjetskih



Služiti druge

# 13. Subversive Film Festival



White Riot

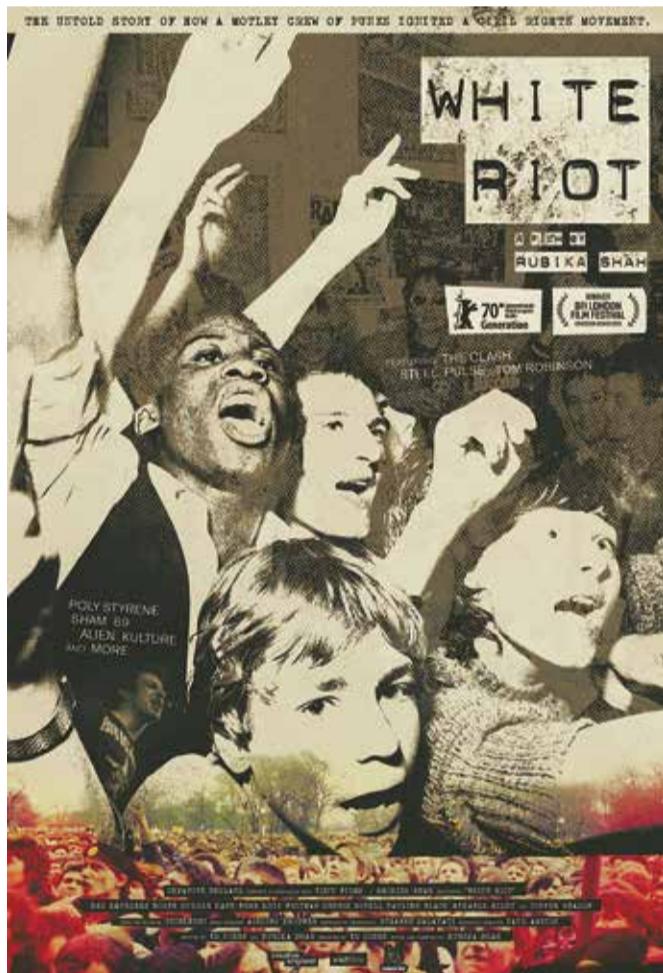
festivala uz brojna priznanja. Nagrade i festivali: Locarno Film Festival (2019) – posebno priznanje, nagrada mladog žirija; DokuBaku (2019); DOK Leipzig (2019); FIDOCs (2019) – posebno priznanje; Seville European Film Festival (2019) – posebno priznanje; Viennale (2019) – najbolji austrijski film, najbolji film; Diagonale (2020) – najbolja fotografija; Beldocs (2020)

## White Riot

UK, 2019., 80' DCP i online

Režija: Rubika Shah • Scenarij: Ed Gibbs, Rubika Shah • Fotografija: Susanne Salavati • Montaža: Rubika Shah • Producija: Creative England, Smoking Bear Productions, Visit Films

Krajem sedamdesetih porast fašističkih i ksenofobnih tendencija u javnom diskursu podijelio je Ujedinjeno Kraljevstvo. Politički uzlet Nacionalne fronte, popraćen rasističkim javnim ispadima velikana rock scene poput Erica Claptona, dobio je odgovor u formiranju Rock Against Racism (RAR) inicijative. Britanski aktivisti, reggae/ska i punk rock glazbenici (The Clash, Tom Robinson, X-Ray Spex, Steel Pulse, Sham 69 i drugi) organizacijom posebnih koncerata i preko fanzina Temporary Hoarding direktno su se obraćali mladima koji su buntovnički nihilizam zamjenili aktivizmom i pritom pretvorili gaže u žarišta otpora. Redateljica Rubika Shah uz dosad neobjavljene arhivske snimke i intervjuje sa sudionicima isporučuje nezaobilazni vodič iz glazbenog aktivizma koji itekako rezonira danas u tmurno doba Brexita i uspona ekstremne desnice koje u mnogo čemu podsjeća na nestabilno političko stanje kasnih 1970-ih. Međutim, kako nas podsjeća Margaret Mead "ne mojte nikad sumnjati da ne kolicina promišljenih i predanih građana mogu promjeniti svijet. Uistinu, to je jedino što ga je ikad mijenjalo." Šačica entuzijasta okupljenih oko fanzina Temporary Hoar-



ding uspjela je makar oduprijeti se statusu quo i promjeniti svoj mikrosvijet, a u mnogo čemu su uzor i preteča današnjih inicijativa poput Extinction Rebellion koje bude nadu u neku bolju sutrašnjicu. (Dina Pokrajac)

Rubika Shah je redateljica i scenaristica prozvana Screen International Star of Tomorrow čiji su filmovi prikazani na prestižnim festivalima kao što su Sundance Film Festival, Berlinale, Tribeca i Hot Docs. Njezin kratkometražni dok o Davidu Bowieju igrao je u kinima diljem UK-a, a pohvalne kritike objavljene su u The Guardianu, Rolling Stoneu i i-D Videu. Njezin dugometražni prvičanac White Riot bio je 2018. godine dio programa Great 8 u sklopu kojeg se u Cannesu prikazuju filmovi

mladih i perspektivnih britanskih filmaša. Trenutačno radi na dugometražnoj verziji svojeg doksa o legendarnom Bowieju.

Nagrade i festivali: London Film Festival (2019) – nagrada Grierson; Berlinale – Generation 14plus (2020) – posebno priznanje; IndieLisboa International Independent Film Festival (2020) – nagrada Indiemusic Schweppe; Krakow Film Festival (2020) – najbolji glazbeni dokumentarac

## Dodjela nagrada Wild Dreamer

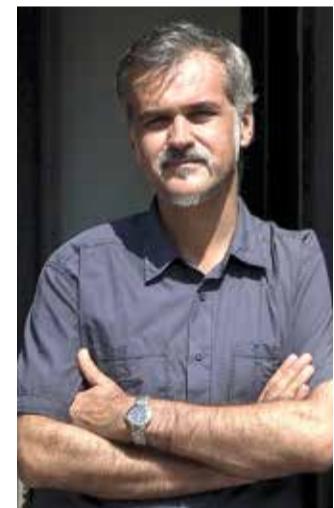
Nagrade Wild Dreamer za najboljiigrani i dokumentarni film dodijelit će tročlani žiri u sastavu Panos Kotzathanasis (filmski kritičar i vlasnik portala Asian Movie Pulse, Grčka), David Lušić (redatelj i kustos, Hrvatska) i Sabine Putorti (ravnateljica Institut d'Image, Francuska).

## ŽIRI

**Panos Kotzathanasis** je rođen 1981. u Thessalonikiju. Filmski je kritičar i recenzent specijaliziran zaistočnu i središnju azijsku kinematografiju, a živi i radi u Grčkoj. Vlasnik je i glavni odgovorni urednik internetskog portala Asian Movie Pulse, jedan od najvećih svjetskih internetskih publikacija koje prate azijsku kinematografiju. Često surađuje i piše za Hancinema, Taste of Cinema, a također doprinosi tekstove za brojne druge publikacije, uključujući SIRP u Estoniji, Film.sk u Slovačkoj, Asian Dialogue u Ujedinjenom Kraljevstvu, Cinefil u Japanu i Filmbuff u Indiji. Na godišnjoj bazi napiše više od 300 tekstova a također radi video analize za digitalnu platformu Spectrum Films koja je bazirana u Francuskoj. Od 2019. godine surađuje s Kinotekom u Thessalonikiju gdje kurira razne programe, tribine i retrospektive.



**David Lušić** je rođen 1976. godine u Rijeci. Završio je studij filmske režije dokumentarnog filma na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu, magisterij na Central Saint Martin's College of Arts and Design University of Arts u Londonu i studij arhitekture na Arhitektonskom fakultetu u Ljubljani. Autor je brojnih multimedijalnih projekata u Zagrebu, Rijeci, Londonu, Ljubljani i Sevilli. Radio je kao nezavisni ekspert za audiovizualne umjetnosti pri EACEA u Briselu. Predaje kolegij Prezentacijske tehnike na Akademiji likovnih umjetnosti i Algebri u Zagrebu. Osniavač i voditelj Zebra Creative Network, organizacije preko koje je pokrenuo Galeriju Greta, prostor za suvremene umjetničke prezentacije i nezavisnu audiovizualnu produkciju te Interface festival video umjetnosti. Autor je nekoliko nagrađenih kratkometražnih filmova i producent niza dokumentarnih i nekoliko igranih filmskih projekata uključujući igrani omnibus Transmania.

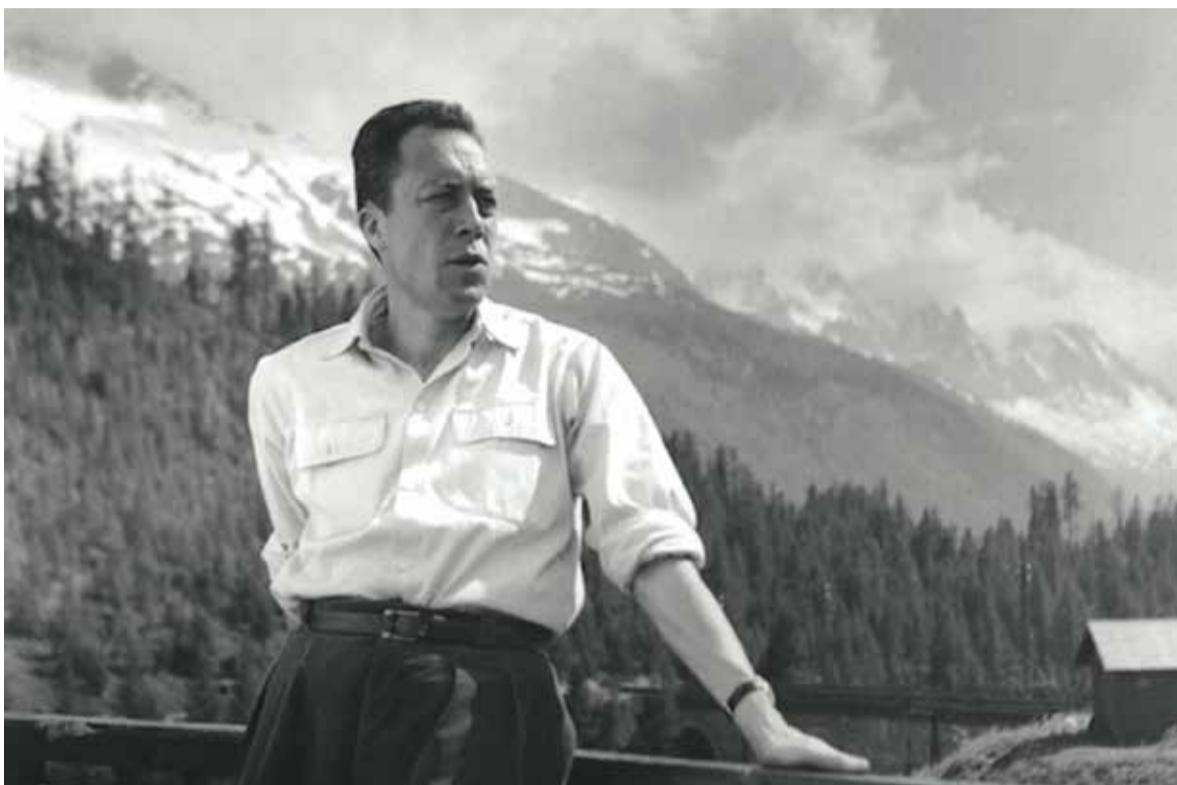


**Sabine Putorti** živi i radi u Francuskoj. Studirala je povijest i političke znanosti u Parizu gdje je dugi niz godina radila u produkciji dokumentarnih filmova te kao arhivistica u Gaumontu. Godine 1995. režirala je vlastiti dokumentarni film De terre en fils. Od 2003. ravnateljica je Institut de l'image koji je lociran u kulturnom centru Cité du Livre, u Aix-en-provence. Institut de l'image vodeće je nezavisno kino na jugu Francuske osnovano 1985. godine. Putorti i njezin tim osmišljavaju i kreiraju brojne filmske programe i retrospektive kulturnih klasičnih, umjetničkih i eksperimentalnih filmova te vodećih autorskih imena suvremenog filma. Institut de l'image surađuje s brojnim partnerima iz drugih umjetničkih disciplina – kazališta, opere, plesa, književnosti i filozofije kako bi potaknuo nove i inovativne načine gledanja na film, te organizira čitav niz edukativnih aktivnosti namijenjenih mladima. Regionalni je koordinator projekta Passeur d'images te jedan od triju predstavnika Regionalne edukacijske mreže za filmsku kulturu i audiovizualno obrazovanje za južni dio Francuske.



# 13. Subversive Film Festival

## HOMMAGE: Albert Camus



### Životi Alberta Camusa / Les vies d'Albert Camus

Francuska, 2020. 98' DCP i online

**Režija:** Georges-Marc Benamou. **Scenarij:** Georges-Marc Benamou. • **Fotografija:** Laurent Féart, Sebastian Dewberry, Philippe Grimont • **Montaža:** Fabienne Alvarez-Giro • **Producija:** Siècle Productions • **Uloge:** Albert Camus, Catherine Camus, Patricia Blake

**K**ada je osvojio Nobelovu nagradu 1957. godina Albert Camus imao je 44 godine a u svojem dnevniku prilično je suzdržano zapisao "Nobel. Neki čudan osjećaj melankolije." Autor *Stranca* osjećao se u to doba vrlo osamljeno. Na desnici, na ljevici, u Alžiru, u Francuskoj, napadali su ga sa svih strana. Godinu dana ranije objavio je *Pad*, svoje remek-djelo prožeto boli i ironijom u kojem je njegova supruga Francine vidjela aluziju na njegove pokušaje samoubojstva. No nakon toga slabo piše i rijetko govori, povjerava se samo priateljima kao što su Guilloux i Char.

Šezdeset godina nakon njegove smrti 4. siječnja 1960. godine mnogo je manje osmljen. Čita ga se i citira od Ki-

ne do SAD-a, od Alaina Finkielkrauta do Edwyja Plenela. Čak i kabilski student koji ga je žestoko napao u Stockholmu zbog pozivanja na primirje u Alžiru na kraju posjećuje njegov grob u Lourmarinu. Kako ponovno ispričati sudbini jednog Camusa? Kao strelovit uspon siromašnog dječaka koji boluje od tuberkuloze? Koji je gajio neutaživu strast za kazalištem, nogometom, ženama, životom? A što s njegovim "tajnim brakom" s Marijom Casarès, s kojom je u petnaest godina razmijenio 865 pisama? A njegova slavna svađa sa Sartreom? Njegova apsurdna smrt u autu koji se zabilo u platanu pored rijeke Yonne?

Georges-Marc Benamou donosi intervju s Camuso-

### Ne propustite!

#### IZLOŽBA

#### Albert Camus – Samoća i solidarnost

**U** suradnji s Institut Français i Arhivom Albert Camus povodom 60. obljetnice smrti Alberta Camusa (1913.-1960.) od 1. prosinca 2020. do 10. siječnja 2021. u Francuskom institutu (Preradovićeva 5, Zagreb) donosimo izložbu portreta i obiteljskih fotografija iz osobnih arhiva Alberta Camusa koja je inspirirana knjigom *Solitaire, solidaire* (Editions Michel Lafon, 2009.) koju je napisala njegova kćerka **Catherine Camus**. U sklopu izložbe bit će prikazan i film *Albert Camus, tragedija sreće / Albert Camus, la tragédie du bonheur* (r. Jean Daniel & Joël Calmettes, Francuska, 1999., 55').

"Tijekom četrnaest godina života s ocem, on mi je otvorio puteve koji su mi omogućili da živim i preživim. I danas mi se život čini okrutnim, ali i nevjerojatno bogatim i lijepim. Dozvolio mi je da vidim. Dijelim tu privilegiju – i svog oca – s mnogima drugima. Sretna sam zbog toga. Radeći četrdeset godina u upravljanju njegovim radom, primila sam tisuće pisama iz cijelog svijeta. O kojoj god se civilizaciji, kulturi ili temi radilo, svim je ovim pismima zajedničko jedno: bratska ljubav prema Camusu. Želim reći da zanimanje koje on pobuđuje nije samo intelektualno, postoji nešto tako instinkтивno, nesebično i neposredno poput prijateljstva. To je zato jer se on nikad nije odvajao od drugih. Napisao je: 'Istina je da nitko ne može umrijeti u miru ako nije učinio sve što je potrebno da drugi žive.' I borio se, često sam, protiv svih oblika ugnjetavanja. Ugnjetavanje može biti nametnuto od države i lako ga je prepoznati, ali nalazi se i u ozračju vremena: 'Postoji teror jer su ljudske vrijednosti zamijenjene vrijednostima prezira i učinkovitosti, a volja za slobodom željom za dominacijom. Više nismo u pravu jer smo pravedni i velikodušni, u pravu smo jer smo uspjeli. Težnja za uspjehom navodi ljudi da druge koriste kao sredstvo.' Moj otac je s tim drugima, svima onima, najbrojnijima, koji svjesno i ustajno rade ono što moraju svaki dan. U anonimnosti".

Catherine Camus

**Georges-Marc Benamou** rođen je 1957. godine u Alžиру. Francuski je novinar, pisac i producent. Tri godine pomagao je François Mitterandu u pisanju njegovih memoara i pratio ga tijekom posljednjih tisuću dana njegova predsjedničkog mandata. Kasnije je objavio knjigu *Posljednji Mitterrand* (1997.) koja je postala bestseler i izazvala kontroverze u francuskoj javnosti. Filmsku adaptaciju njegova romana *Le promeneur du Champ de Mars* režirao je 2005. godine Robert Guédiguian. Benamou je za isti film bio nominiran za nagradu César za najbolji adaptirani scenarij.

# 13. Subversive Film Festival

## FILM XX – Ženski filmski narativi



### Tko se boji ideologije? / Who Is Afraid of Ideology?

Libanon/Kurdistan/Sirija, 2019.,  
51' DCP i online

Režija: Marwa Arsanios •  
Scenarij: Marwa Arsanios •  
Fotografija: Mazen Hachem,  
Juma Hamdo • Montaža: Katrin  
Ebersohn • Producija: Mor-  
Charpentier (Sophie Delhasse)

**U** uvodnom djelu filma redateljica Marwa Arsanios stoji na kamenom puteljku i dok gleda u kamenu postavlja sljedeća pitanja: "Što znači pripadati nekomu mjestu? Što točno znači 'biti ovdje'? Što sve obuhvaćamo pod riječi 'priroda'? Na koga mislimo kada kažemo 'mi'?" Ova politička pitanja proizlaze iz eksperimenta koje su poduzele žene u tri ma ratom pogodenim područjima. Prvi eksperiment odvija se početkom 2017. godine u planinama Kurdistana, gdje nas gerilske članice Kurdske ženskog autonomnog pokreta pozivaju da iskusimo i promislimo prostor, biljke, preživljavanje, ekologiju i ekonomske bitke na drugačiji način.

Taj misaono-refleksivni proces, kako nam kažu, proizlazi prvenstveno iz praktičnih preokupacija: Kako uspostaviti ciklus proizvodnje organske hrane? Kada je u redu posjeći drvo? Drugi eksperiment vodi nas u Jinwar, što doslovno znači "mjesto žena". Riječ je o selu u Rojavi, u sjevernoj Siriji koje su izgradile i isključivo nastanjuju žene.

Treći eksperiment vodi nas u kooperativu u dolini Bekaa koja se nalazi u blizini sirijske granice.

Ovdje se formirala zajednica izbjeglica koji tretiraju dolinu kao svetište. U svim tri ma zajednicama kao ključno

se nameće pitanje reapproprijacije zemlje i sredstava proizvodnje. Samo postavljanje tog pitanja kreira različite krajolike. Sve tri ekofeminističke strategije dovodi do svojevrsnog samoupravljanja, te stvaranja i transmisije znanja. Ovi fragilni no dragocjeni eksperimenti doimaju se poput stranica u herbariju – u njemu nailazimo na brižno pričuvljene i rukom crtane biljke, koje su u filmu aranžirane kao tih ali direktni manifesti.

**Marwa Arsanios** rođena je 1978. u Washington D.C.-ju a živi i radi u Beirutu. Marwa je umjetnica, redateljica i istraživačica koja proučava bliskostičnu politiku dvadesetog stoljeća kroz suvremenu perspektive te uz fokus na odnose spolova, urbanizam i industrializaciju. Istraživanja provodi kolaborativno i interdisciplinarno.

Samostalno je izlagala u sljedećim galerijskim prostorima: Beirut Art Center (2017); Hammer Museum, Los Angeles (2016); Witte de With Center for Contemporary Art, Rotterdam (2016); Kunsthalle Lissabon, Lisbon (2015), Art in General, New York (2015). Također je sudjelovala u brojnim grupnim izložbama, uključujući Ten Years of Production Programme, Sharjah Art Foundation (2018); From Ear to Ear to Eye, Nottingham Contemporary, UK (2017); Home Return, Maxxi Museum, Rim (2017); Let's Talk about the Weather, Sursock Museum, Beirut (2016); HERE AND NOW, Ludwig Museum, Cologne (2016); Thessaloniki Biennial (2015); Home Works Forum, Ashkal Alwan, Beirut (2010, 2013, 2015); Here and Elsewhere, New Museum, New York (2014); 55th Venice Biennale (2013); Meeting Points 7 –

Ten Thousand Wiles and a Hundred Thousand Tricks, M HKA, Antwerpen (2013); In Other Words, nGbK, Berlin (2012), 12th Istanbul Biennial (2011) itd. Projekcije njezinih videoradova održane su u Centre Georges Pompidou (2011, 2017) te na Berlinaleu (2010, 2015).

Nagrade i festivali: FID Marseille (2019) – Georges De Beauregard International Prize

Film prikazujemo u suradnji s Kulturno informativnim centrom. Program Film XX: Ženski filmski narativi sastoji se od filmskih ciklusa koji su fokusirani na reprezentativne redateljice koje su i dalje rijetka pojавa u patrijarhalnom i falogocentričnom svijetu filma. Autorica koncepta i selektorica programa je Dina Pokrajac.



Tko se boji ideologije?

### Ne propustite!

#### PANEL

#### Povodom 60. obljetnice smrti Alberta Camusa

Dokokino KIC / Utorka, 1. prosinca / nakon projekcije filma Životi Alberta Camusa / 20.40

**Z**ivot Alberta Camusa (1913-1960), alžirskog Francuza i francuskog Alžirca, bio je kratak, energičan i kreativan. Status modernog klasika taj je novinar, borac, pisac, filozof i buntovnik definitivno stekao dodjelom Nobelove nagrade 1957. Camusov opus nikada nije prestao biti predmet čitateljskog interesa, pa i šezdeset godina nakon njegove smrti i dalje izaziva mnoštvo novih čitanja i diskusija. Na panelu u sklopu Subversive Festivala sudionici će razgovarati o Camusovom književnom i filozofskom djelu – ponajprije o njegovim proznim ostvarenjima, romanima *Stranac*, *Kuga i Pad*, zbirci pripovijedaka *Progonstvo i kraljevstvo*, te autobiografskom, posthumno objavljenom romanu *Prvi čovjek*, dramatskim komadima *Kaligula*, *Pravednici* i *Opsadno stanje*, ali i o filozofskim esejima jer Camus kao filozof nije danas ništa manje čitan i interpretiran nego kao prozni pisac (ukoliko je u njegovu slučaju takva podjela uopće moguća). *Mit o Sizifu* i, osobito, *Pobunjeni čovjek* i danas su tekstovi koji se iznova radi interpretiraju. Kako je Camus totalitarizam vidiо kao protivnika vjeri u napredak i ljudski razum, pri čemu je na idejnom planu glavna meta njegove *dekonstrukcije totalitarizma* apsolutna prevlast ideologije u totalitarnim sustavima svih vrsta, njegova kritika totalitarnog mišljenja nije nimalo izgubila na aktualnosti. Posebna i važna tema jest recepcija Camusova djela u Hrvatskoj – u Ivi Hergešcu i Jeri Tarli Camus je imao vrsne tumače i snažne zagovaratelje. Nakon ranih prijevoda romana, domaća se publika zahvaljujući *Izabranim djelima* u osam knjiga, što ih je izdavačka kuća Zora objavila 1971., mogla podrobno upoznati i s većinom Camusovih važnih polemičkih tekstova, napose potaknutih raspravama oko knjiga *Mit o Sizifu* i *Pobunjeni čovjek*.

Na panelu sudjeluju Tomislav Brlek, Bruno Kragić i moderator Nenad Rizvanović.

Panel će se prenositi i putem streaminga na Facebook stranici i YouTube kanalu Subversive Festivala.

# 13. Subversive Film Festival



## Masterclass predavanje Sergeja Dvorcevoja – Odnos igranog i dokumentarnog

**S**ubversive Film Festival u suradnji s Restartom donosi masterclass predavanje jednog od najzanimljivijih vremenskih redatelja – kazahstanskog filmskog velikana ruskog podrijetla Sergeja Dvorcevoja čija igrana i dokumentarna remek-djela karakteriziraju društvena kritika, vizualni lirizam i naturalistički prikaz svakodnevice marginaliziranih zajednica i pojedincova. Hrvatski redatelj Nebojša Slijepčević s Dvorcevojem će razgovarati o redateljskim postupcima koje koristi, filmskoj etici te odnosu igranog i dokumentarnog žanra.

Dvorcevoj je zadivio filmski svijet svojim kratkometražnim i srednjometražnim dokumentarcima koji spadaju u sam vrh svjetske dokumentaristike, no režira ih je svega četiri jer je zaključio da ga je dokumentaristički rad "pretvorio u vampira" te se okrenuo isključivo igranom filmu.

*Počeo sam se osjećati loše što sam provodio vrijeme s tim ljudima, iskorištavao njihove živote i pretvarao ih u umjetnost, da bi ih potom ostavio da se sam nalaze. Ne možeš se na takav način umiješati u nečiji život i očekivati da neće biti posljedica... Kada radiš sa stvarnim ljudima uvijek si u iskušenju da kopas sve dublje i dublje po njihovim životima – ali po koju cijenu? Postaneš vampir.*

Dvorcevoj se podjednako brižljavno iskazao i u igranom žanru, te je jedan od rijetkih redatelja koji su "bezbolno" i s vrhunskim rezultatima ostvarili ovaj prijelaz. Njegova dva dugometražna igrana filma *Tulpan* (2008.) i *Ajka* (2018.) oba su bila nagrađena u Can-

nesu te na brojnim renomiranim svjetskim festivalima.

Povodom masterclass predavanja prikazat ćemo sva četiri autorova dokumentaristička uratka – *Raj* (1995.), *Dani kruha* (1998.), *Cesta* (1999.) i *Utami* (2004.).



### Dan kruha / Bread Day / Khlebnyy den

r. Sergej Dvorcevoj, Rusija, 1998., 55'

**P**riča o stanovnicima zaboravljenog sela koji jednom tijedno sudjeluju u začudnom društvenom ritualu – guraju vagon s kruhom koji je nekoliko kilometara udaljen od njihova mjeseta stovanja. Dok nestasne i bučne koze jedu novine, ovi penzioneri čine ono što trebaju kako bi preživjeli. Pratimo 24 sata u njihovu životu koji se doima poput crnoumorne parabole o životu u sovjetskoj Rusiji a ne isječka iz tobože progresivne posttranzicijske sadašnosti – napušteno bivše radničko naselje od bogatog Sankt Peterburga udaljeno je svega 80 kilometara. Dvorcevoj ne ismijava svoje protagonisti niti ih sažaljeva. U tome mu pomaze jednostavnost i naivnost njegova filmskog pristupa, odsutnost glazbe i prirodno osvjetljenje. U pitanju su ljudi koji nemaju drugog izbora nego prihvatići stvari kakvima jesu, ali odbijaju pritom glumiti veselje. Njihova bijeda nije pretjerano dramatizirana već se postupno razotkriva u svojoj jednoličnosti i banalnosti. Magičnost ovog opsercijskog dokumentarca sastoji se u njegovoj mogućnosti da aktivno angažira gledatelja i proizvede iskustveno znanje – prestajemo biti pasivni konzumenti slike i autorove interpretacije iste kao u klasičnom narativnom dokumentaru. Dvorcevoj nas tjera da ne skrećemo pogled, ali pre-

pušta nam da sami izvučemo zaključke. Dva desetljeća nakon snimanja ovog filma pitamo se kakva je sudbina snašla ovo naselje, jesu li se životni uvjeti stanovnika barem malo popravili ili su odgovorne vlasti jednostavno čekale da socijalni darvinizam učini svoje.

Nagrade i festivali: IDFA – nominacija za nagradu Joris Ivens / Jihlava International Documentary Film Festival – nagrada publike / Krakow Film Festival – najbolji film / Leipzig DOK Festival – najbolji film / St. Petersburg Message to Man Film Festival – najbolji film / Molodist International Film Festival – najbolji film

### U tami / V temnote / In the Dark

r. Sergej Dvorcevoj, Finska/Rusija/UK, 2004., 41'

**S**lijepi starac živi u sivom moskovskom predgrađu sa svojom snalažljivom mačkom. Na prvi pogled to je sve. Čovjek izrađuje torbe koje nitko ne želi kupiti, čak ni kad ih ponudi prolaznicima za besplatno. Iako su mnogo ljepše od onih plastičnih koje se prodaju na uglu. Dane provodi psujući mačku koja stalno radi nered u potrazi za klupkom koje koristi za pletenje i strpljivo rasplećeći predivo. Pitamo se što ga još uvijek drži na životu. Nema prijatelje. Nikoga nije briga za njega. Više ne može ni vidjeti svijet svojim očima. Njegov je život postao slijepa ulica. Je li ovaj film kritika sovjetskog komunizma i njegova besmislenog naglaska na proizvodnju i etatizirane



države koja uništava svoje građane? Ili je pak u pitanju vizualizacija postkomunističke pustoši u kojoj svi brinu sami za sebe i ne mare za one koji to ne mogu? Autor suptilno izostavlja eksplicitni politički komentar. Sve što vidimo jest starac i njegova mačka.

Nagrade i festivali: Krakow Film Festival – najbolji film / Tribeca Film Festival / Nika Awards

## Cesta / Highway

r. Sergej Dvorcevoj, Kazahstan, 1999., 57'

Cesta iz filmskog naslova 2000 km je dugačka prašnjava staza u Kazahstanu. Duž ove rute obitelj cirkusanata putuje u svojem nakrcanom, oronulom autobusu, stajući po obližnjim ptoresknim selima. Redatelj ih prati i kamerom hvata njihove svade, nastupe i trenutke intimnosti. Nagrađivani promatrači dokumentarac ilustrira redateljevu trajnu preokupaciju ljudima koji pokušavaju preživjeti u surovoj realnosti posttranzicijske Rusije i susjednih zemalja.

Nagrade i festivali: FID Marseille – Grand Prix / Nika Awards – najbolji dokumentarac / International Documentary Association / Yamagata International Documentary Film Festival

## Raj / Schastye / Paradise

r. Sergej Dvorcevoj, Kazahstan, 1995., 25'

Dvorcevoj je tri i pol mjeseci živio s nomadskom kazahstanskom obitelji koju upoznajemo u filmu. Bliskost s protagonistima i poetični opservacionizam – cijeli film stoji se od svega 27 kadrova – briše granicu između fikcije i fakcije. Svaka scena obiluje suptilnim razumijevanjem za teksturu života ovih pastira i osjećajem za poeziju slučajnosti, dok su kadrovi pažljivo konstruirani u maniri Fredrika Wisemana.

Nagrade i festivali: Cinéma du Réel – najbolji kratkometražni film / Krakow Film Festival – nagrada FIPRESCI, najbolji kratkometražni film / Tampere International Short Film Festival / Yamagata International Documentary Film Festival



### Ne propustite!

#### ZOOM RAZGOVOR i PREDSTAVLJANJE KNJIGE

#### Éric Vuillard – Rat siromaha

Četvrtak, 10. prosinca / 18.00

Ogorčeni ljudi su takvi, nekog lijepog dana izrone iz glave naroda kao što duhovi izlaze iz zidova.  
É. V.

Rat siromaha (La guerre des pauvres, 2019.) renomiranog francuskog pisca i sineasta Érica Vuillarda snažan je prikaz Njemačkog seljačkog rata (1524-25.) koji posjeduje upadljive paralele s današnjim klasnim konfliktima. U šesnaestom stoljeću protestantska reformacija otpočela je napad na privilegije Katoličke crkve ali ubrzo je i sama postala afirmirana buržujska vlast. Ruralni radnici i urbana sirotinja, kojima je i dalje obećavana jednakost u raju, počeli su zahtijevati jednakost ovdje i sada na zemlji. Izbila je žestoka bitka između moćnih – uhljebljeni protestanti – i preostalih, ubogog puka. Predvodio ih je niz teologa, a jedan od njih ostavio je svojom odlučnošću i energijom neizbrisiv trag u povijesti. Njegovo je ime Thomas Müntzer i njegove propovijedi zapalile su Njemačku. Rat siromaha donosi njegovu priču – priču o ustanku kroz Riječ. Svojim upečatljivim, filmskim stilom, Éric Vuillard donosi uvid u tu, gotovo petsto godina staru, pobunu, koja je i dalje nevjerojatno relevantna za stravične nejednakosti s kojima se suočavamo danas.

Éric Vuillard je francuski pisac i sineast, rođen u Lyonu 1968., između ostalog autor je romana Tuga zemlje (Tristesse de la terre, 2014.) za koji je osvojio nagradu Joseph Kessel i Dnevni red (L'Ordre du jour, 2017.) za koji je osvojio Goncourtovu nagradu.

Povodom izlaska hrvatskog izdanja posljednje knjige Érica Vuillarda Rat siromaha s autorom će razgovarati Leonardo Kovačić, a razgovor će se simultano prevoditi s francuskog.

Knjigu je preveo Zlatko Wurzberg, urednica je Dina Pokrajac, a izdavač je Nikola Devčić i udružba Bijeli val koja organizira Subversive Festival.



U sklopu 13. Subversive Festivala predstavljamo još dva izdanja udruge Bijeli val. U pitanju su hrvatski prijevodi aktualnih knjiga renomiranih francuskih pisaca i filozofa Lagasnerie i Mondzian s kojima će također biti održani Zoom razgovori u moderaciji Leonarda Kovačevića. Knjige je preveo Zlatko Wurzberg pod uredničkom palicom Dine Pokrajac, a izdavač je Nikola Devčić.



### Marie-José Mondzain

#### Može li slika ubiti? (L'image peut-elle tuer? 2015.)

Filozofkinja i teoretičarka umjetnosti Marie-José Mondzain u knjizi Može li slika ubiti? bavi se temom nasilne prirode slike i pokazuje da stvarna opasnost od njih nije u sadržaju već u prianjanju promatrača uz sliku i nedostatku odmaka od nje. Problemu nasilja vidljivog pristupa tako ne u smislu sadržaja, nego dispozitiva slike. Počinje s povijesnim pregledom u kojem sažeto analizira status slike u kršćanskim i protestantskim prosudbama. U "carstvu vidljivog" u kojem danas živimo, je li slika odgovorna za nasilje koje joj se

pripisuje? Autorica u suštini tvrdi da nije. Kao što ni slika vrline ne čini čovjeka čestitim, slika zločina ne pretvara gledatelja u zločinca. Slika nije intrinzično nasilna, ona sama nije ubojita.

Način na koji je promatramo i kako je upotrebljavamo potencijalno je opasan. Ako se slika previše "lijepi" za gledatelja koji se poistovjećuje s njom, ona postaje opasna. Nasilje je u ukočenosti, u određivanju mesta za promatrača s kojeg se on više ne može pomaknuti, u prevlasti vidljivog na strastima: gubljenje zbilje, hipnotički utjecaj, kolektivna halucinacija, osobni delirij. Knjiga daje preciznu teorijsku podlogu i pojmove za analizu filmova kao što je Bilo jednom u Hollywoodu Q. Tarantina.

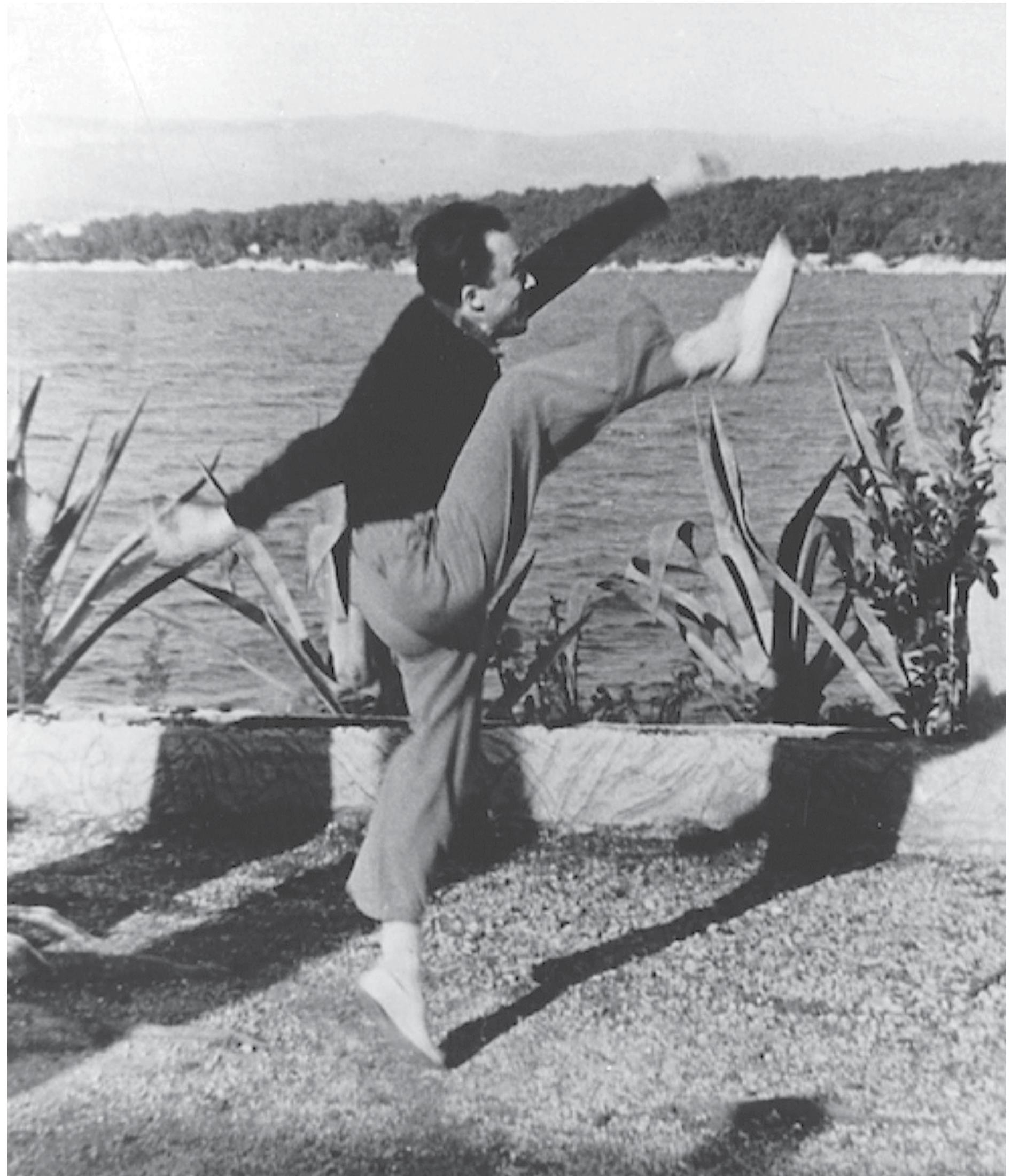


### Geoffrey de Lagasnerie

#### Umijeće pobune: Snowden, Assange, Manning (L'art de la révolte: Snowden, Assange, Manning, 2015.)

Poslijednjih se godina mnogo pišalo o političkom angažmanu, no Umijeće pobune u opreci je gotovo sa svime što je rečeno. Lagasnerie smatra da pokreti španjolskih Indignados, Occupy Wall Street itd. nisu donijeli nikakvu novinu. S druge strane, ličnosti kao što su Edward Snowden, Julian Assange, Bradley Manning i, u širem smislu grupa Anonymous, otvaraju, prema njemu, posve nove obzore političkog angažmana. Ovi su zviždači, kao i svi koji se angažiraju za neku stvar, htjeli ukazati na neki problem, ispraviti nepravdu – u njihovu slučaju, masovni nadzor koji je u demokratskim državama postupno uveden pod izlikom terorističke prijetnje. Ali zadržavajući se samo na ovo-

me, izmiče nam najoriginalniji politički aspekt njihova djelovanja. Za autora, prakse ovih aktera korjenito dovode u pitanje naš građanski identitet i iznose na vidjelo nesvesno na kojem počiva naše poimanje političke aktivnosti: odnose se na tako temeljne stvari kao što su građanstvo, zakon, ugovor kojim smo povezani s drugima. Klasični društveni angažman ima jednake okvire i strukture kao i institucije koje osporava. Naprotiv, djelovanja Snowdena, Assangea i Anonimusa čista su pobuna utoliko što podrivaju temeljne pojmove: anonimnošću oni izdvajaju političko djelovanje iz javnog prostora; bijegom odbacuju odgovornost, a time i patos povezan s angažmanom. No, prije svega, oni se opredjeljuju za novi stav: u njihovu slučaju politički subjekt se de-nacionalizira – odbacuje nacionalnu pripadnost kao ograničenje nametnuto rođenjem. Lagasnerie ispisuje pohvalu slobodnom izboru pojedinaca i u Internetu vidi neslučeni potencijal za „nepristajanje na podvlašćivanje“.



**uz potporu**



**partneri**



srpsko narodno | srpsko narodno vijeće | serb national council



**medijski pokrovitelji**

